

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

73798

**TÜRKİYE'DE
DÜŞÜNCEYİ İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ
SORUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**(1980-1995 Dönemi)
Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları
-Suçlar, Cezalar ve Suçlular-**

MASTER TEZİ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nilgün GÜRKAN**

**Hazırlayan
Kemal AVCI**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRİMİ**

ANKARA - 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Kemal AVCI'ya ait *Türkiye'de Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları Üzerine Bir İnceleme (1980-1995 Dönemi Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları, Suçlar, Cezalar ve Suçlular)* adlı Çalışma, jürimiz tarafından Gazetecilik Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS (Master) TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan.....

(İmza)

Üye Doç. Dr.Nilgün GÜRKAN

(İmza)

Üye.....

ABSTRACT OF THESIS

In this study which we carried out on expression of thought and freedom of press, first of all the concept of thought was examined. The definitions of thought and freedom of expression, which were not fully defined previously and which were not taken seriously by the authorities, were tried to bring together. The conceptual frame of freedom of thought was drawn. It was emphasized on historical liberal perspective in which the freedom of expressing thought found its meaning with the development of democracy. It was tried to bring together the universal reflections of the issue.

After the examination of freedom of thought and expression which prepared the way for freedom of press, consideration was given to the freedom of press. Press theories were examined. The social responsibilities of press were brought on the agenda. Press ethic was examined. In democratic societies the functions of press were researched.

In the second part of our study, the issues of expressing of thought and freedom of press in Turkey were investigated thoroughly. The precipices between the universal implementations of the issue and its reflections in Turkey were determined. The obstacles made legally and illegally in front of the expression of thought and freedom of press, were brought on the agenda. It was deemed that, thinking is freely made in Turkey, but the expression of the thing thought,

is the main problem as it is subjected to restrictions in a way to damage the essence of the subject.

In this study carried out by taking years 1980 and 1995 as basis, the problems of expression of thought and freedom of press in Turkey, and because of these consideration was given on the thought and press crimes. First of all it was emphasized on the constitutional arrangements of the issue. It was observed that there was not an optimistic approach as regards to expression of thought and freedom of press in the constitutional tradition of Turkey. This tradition found its place in the implementations and made the fields of expression of thought and freedom of press narrower. These implementations did not change with the ruling of various managements. This implies that Turkey has a system problem as regards to expression of thought and freedom of press. After 1980, in Turkey that was ruled by military and civilian managements, press continued increasingly. Except the revocation of Articles 141, 142 and 163 of the Turkish Criminal Code, on which we can speak optimistically, there has not been any positive study. On the contrary, heavier barriers have been imposed in front of thought and freedom of press.

Along with the legal barriers of expression of thought and freedom of press in Turkey, the monopolies in press, constitute obstacles.

TEZ ÖZETİ

Düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü üzerine yaptığımız bu çalışmada önce "düşünce" kavramı irdelendi. Tam bir tanımı yapılmamış olan düşünce ve ifade özgürlüğünün otoriteler tarafından ciddiye alınmış tanımları bir araya getirilmeye çalışıldı. Düşünce özgürlüğünün kavramsal çerçevesi çizildi. Demokrasinin gelişimiyle birlikte düşünceyi ifade özgürlüğünün anlam bulduğu tarihsel liberal perspektif üzerinde duruldu. Konunun evrensel yansımaları bir araya getirilmeye çalışıldı.

Basın özgürlüğüne zemin hazırlayan düşünce ve ifade özgürlüğü incelemesinden sonra basın özgürlüğü üzerinde duruldu. Basın kuramları incelendi. Basının toplumsal sorumlulukları gündeme getirildi. Basın etiği işlendi. Basının demokratik toplumlardaki işlevleri araştırıldı.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Türkiye’de düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü konuları işlendi. Konunun evrensel uygulamaları ile Türkiye yansımaları arasındaki uçurumlar tespit edildi. Düşünceyi ifade ve basın özgürlüğünün önündeki yasal ve yasal olmayan yollarla yapılan engeller gündeme getirildi. Türkiye’de düşünmenin özgürce olduğu fakat düşünülen şeyin ifadesinin konunun özünü zedeleyecek derecede sınırlamalara maruz kaldığından dolayı temel bir sorun olarak görüldü.

Türkiye’de 1980 ve 1995 yılları baz alınarak yapılan bu çalışmada, düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü sorunları ile bu konulardan dolayı düşünce ve basın suçları üzerinde duruldu. Önce konunun anayasal düzenlemeleri üzerinde

duruldu. Türkiye'nin anayasal geleneğinde düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü konuları açısından iyimser bir yaklaşımın olmadığı gözlemlendi. Bu gelenek uygulamalarda da yerini bularak düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü alanını daralttı. Böylesi uygulamalar değişik yönetimlerin işbaşına gelmesiyle değişmedi. Bu da Türkiye'nin düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü açısından bir sistem sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. İncelediğimiz 1980 yılından sonra askeri ve sivil yönetimlerin idaresinde kalan Türkiye'de düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü sorunları artarak devam etmiştir. Bu konuda iyimserlikle söyleyebileceğimiz TCK'nun 141,142 ve 163. maddelerinin kaldırılması dışında herhangi bir olumlu çalışma yapılmamıştır. Bilakis düşüncenin ve basın özgürlüğünün önüne daha ağır engeller konulmuştur.

Türkiye'de düşünceyi ifade ve basın özgürlüğünün yasal engellerinin yanında basındaki tekelleşmeler de ayrıca bir engel teşkil etmektedir.

İÇİNDEKİLER

TEZ ÖZETİ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ KISIM	
(BİRİNCİ BÖLÜM)	
DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ	
A) ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE TANIM:	6
B- SOMUT ÖZGÜRLÜK OLGUSU	10
C) LİBERALİZM VE ÖZGÜRLÜK.....	11
C.1) LİBERAL ÖZGÜRLÜK.....	12
C.2) NEGATİF ÖZGÜRLÜK.....	14
C.3) POZİTİF ÖZGÜRLÜK	14
D)DÜŞÜNCEYİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE BOYUTLARI.....	15
E)DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN AMACI.....	18
F)DÜŞÜNCEYİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLİŞKİSİ.....	20
G)DÜŞÜNCEDE ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ.....	25
H)DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜ SINIRLAMA TESTLERİ.....	27
H.1)KÖTÜ EĞİTİM TESTİ.....	27
H.2)AÇIK VE YAKIN TEHLİKE TESTİ.....	27
H.3)DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN MUTLAK OLDUĞUNU SAVUNAN TEST	29
H.4)MENFAATLERİ DEĞERLENDİRME TESTİ	30
I)TARİHSEL GELİŞME.....	30
I.1)İLK ÇAĞDAKİ GELİŞME	31
I.2)ÇİN VE HİNT UYGARLIĞI.....	31
I.3)ESKİ YUNAN VE ROMA'DA ÖZGÜRLÜK.....	32
I.4) ORTAÇAĞ	34
İ) MODERN ÖZGÜRLÜĞÜN DOĞUŞU	35
İ.1) NİCOLO MACHİEVLLİ	35
İ.2) HÜRRİYETÇİ FİLOZOF LOCKE	36

İ.3) THOMAS HOBBS	36
İ.4) MONTESQUIEU	37
İ.5) JEAN JACQUES ROUSSEU	38
J) ÜLUSLARARASI BELGELERDE DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	39
J.1) İNGİLİZ HÜRRİYETLER KANUNU	39
J.2) AMERİKAN HAKLAR BİLDİRİLERİ	40

BİRİNCİ KISIM

(İKİNCİ BÖLÜM)

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

A) KAVRAM VE TANIM	42
B) ÇEŞİTLİ SİYASAL REJİMLERDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	43
B.1) ESKİ MUTLAKİYETÇİ REJİMLER	43
B.2) LİBERAL REJİM	44
B.3) KOMÜNİTREJİMDE	45
B.4) FAŞİT VE NASYONAL SOSYALİST REJİMLER	46
B.5) ÇAĞDAŞ DEMOKRATİK REJİMLER	46
B.5.1) GENEL OLARAK.....	46
B.5.2) AVRUPA'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	47
B.5.3) AMERİKA'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ.....	49
C) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TEMEL ÖĞELERİ.....	49
C:1) HABER, DÜŞÜNCE VE KANILARI SERBESTÇE ÖĞRENEBİLMEK VE TOPLAYABİLMEK HAKKI	50
C.2) DÜŞÜNCELERİ VE KANILARI SERBESTÇE AÇIKLAYABİLME HAKKI	50
C.3) HABER, DÜŞÜNCE VA KANILARI SERBESTÇE YAYABİLME HAKKI	50
D) BASIN VE TOPLUM İLİŞKİSİ.....	50
D.1) KAMUSAL GÖREV	51
D.2) HABER VERME GÖREVİ.....	51
D.3) DENETİM VE ELEŞTİRİ	51
D.4)KAMUOYUNU AÇIKLAMA GÖREVİ	51
E) BASIN KURAMLARI	52
E.1)YETKE KURAMI	53
E.2)SOVYET KOMÜNİST KURAMI	56
E.3)LİBERAL KURAM.....	57
E.3.1)JOHN MİLTON.....	58
E.3.2) ADAM SMİTH	58
E.3.3) BENJAMİN FRANKLİN	59
E.3.4) THOMAS JEFFERSON	59
E.3.5) JOHN STUART MİLL	60
E.4) TOPLMSAL SORUMLULUK KURAMI	61
F) BASININ DÖRDÜNÜCÜ KUVVET ÖZELLİĞİ.....	66

G) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ FELSEFESİ VE KLASİKLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	67
G.1) TEKNOLOJİK YAKLAŞIM	67
G.2)BASIN DAVRANIŞLARININ BİREYİN HAKLARINA UYGUN OLMASI	67
G.3) FAYDACILIK	67
G.4) HAKİKAT TARTIŞILARAK ULAŞILIR	68
H) BASIN KAMUOYU ETKİLEŞİMİ.....	68
I) BASIN ETİĞİ.....	70
İ) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ ENGELLEYEN NEDEN: TEKELLEŞME	76
İ.1) TEKELLEŞME NEDENLERİ.....	78
İ.1.1) EKONOMİK GÖRÜNÜŞ	78
İ.1.2) SİYASAL GÖRÜŞ	79
İ.2) TEKELLEŞME BİÇİMLERİ.....	79
İ.2.1) YATAY TEKELLEŞME.....	80
İ.2.2) DİKEY TEKELLEŞME.....	80
İ-3)TEKELLEŞMENİNİ DOĞURDUĞU SONUÇ:	80
İ-3-1) OLUMLU SONUÇLARI.....	81
İ-3-2) OLUMSUZ YANLARI.....	81

İKİNCİ KISIM

(BİRİNCİ BÖLÜM)

TÜRKİYE'DE DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

A) TÜRKİYE'DE 1982 ANAYASASI'NA KADAR

DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ	84
----------------------------------	----

C) 1982 ANAYASASI'NDA DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ	87
--	-----------

C) 1982 ANAYASASI'NA GÖRE İFADEYİ SINIRLAMA	93
--	-----------

D) DÜŞÜNCEYİ İFADENİN SINIRLANAMAYACAĞI İLKESİ.....	95
--	-----------

E) DÜŞÜNCEYİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YASAL ENGELLERİ	97
--	-----------

E.1) MEDENİ KANUN	98
E.2) BASIN KANUNU	98
E.3) MUZIR YASASI.....	99
F.4) TÜRK CEZA KANUNU.....	102
E.5) TERÖRLE MÜCADELE KANUNU.....	103
E.6) POLİS VAZİFE VE SELAHİYET KANUNU	105
E.7) 430 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME	105
E.8) DİĞER YASALAR	105

İKİNCİ KISIM

(İKİNCİ BÖLÜM)

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

A)1864 TARİHLİ MATBUAT NİZAMNAMESİ.....	107
B)1876 TARİHLİ KANUN-İ ESASİ	108
C)1908 TARİHLİ İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASAŞI.....	108
D)1909 TARİHLİ MATBUAT KANUNU	108
E)1924 TARİHLİ TEŞKİLAT-I ESASİ	109
F)1931 TARİHLİ MATBUAT KANUNU.....	109
G)1950-5680 SAYILI BASIN KANUNU	109
H)1961 ANAYASASI.....	109
I)1982 ANAYASASI	110
J) TÜRK BASININDA SERMAYENİN KAYNAĞI	110
K) TÜRK BASININDA LOTARYA.....	111
L) DÜŞÜNCE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ BASIN YOK ETTİ:	112

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRKİYE'DE 1980-1995 DÖNEMİ

DÜŞÜNCEYİ İFADE VE BASIN OLAYLARI

(SUÇ, SUÇLU VE CEZA OLAYLARI)

A) 1980 SONRASI DEĞİŞEN TOPLUMSAL-SİYASAL-EKONOMİK VE BASIN ORTAMI:	114
B) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN 1980-1983 DÖNEMİ:	120
B1) İHTİLAL DÖNEMİNDE KAPATILAN GAZETELER:	123

B2) ANAYASANIN HAZIRLANMASI VE HALKOYUNA SUNULMASI:	125
B3) 1982 ANAYASASI'NDA BASIN VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERİ:	127
C) ANAP DÖNEMİ'NİN BASIN VE DÜŞÜNCE SUÇU OLAYLARI:.....	131
C1) ÖZAL DÖNEMİNİN PANORAMASI:	134
C2) ANAP DÖNEMİNİN DÜŞÜNCE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNE KARŞI UYGULAMALARI:.....	137
C2-1) MUZIR YASASI:	137
C2-2) SS KARARNAMELERİ:	137
C2-3) TERÖRLE MÜCADELE KANUNU:	141
C2-4) MEDENİ KANUN:	143
C2-5) GAZETE KAĞIDI FİYATLARINDAKİ ARTIŞ:	143
D) DYP-SHP (CHP) KOALİSYONU DÖNEMİ DÜŞÜNCE İFADE VE	
BASIN OLAYLARI:	144
D-1) DYP-SHP HÜKÜMETİ'NİN İKİNCİ YILI:	147
D-2) DYP VE SHP (CHP) KOALİSYONUNUN SON İKİ YILI:	148
SONUÇ	150
KAYNAKÇA.....	153

KISALTMALAR

ANAP:	Anavatan Partisi
SHP:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti
T.C.K.:	Türk Ceza Kanunu
K.H.K.:	Kanun Hükmünde Kararname
Ç.G.D.:	Çağdaş Gazeteciler Derneği
DYP:	Doğru Yol Partisi
IPI:	Uluslararası Basın Enstitüsü
SEKA:	Selülöz, Kağıt

ÖNSÖZ

Düşünceyi ifade etme özgürlüğü ve basın özgürlüğü birbirlerini tamamlayan olgulardır. Bunlardan birisi "özellikle düşünceyi ifade etme özgürlüğü" olmazsa diğeri de kendiliğinden yok olmaktadır. Düşünce özgürlüğü konusu değişik toplumlarda değişik anlamlar içermektedir. Türkiye'de ise oldukça girift bir konudur.

Demokrasi geleneğine sahip batı toplumlarında her türlü güvence ile donatılan düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü ülkemizde kendi yapısına özgü bir hal almıştır. Bu çalışmada ülkemizdeki 1980 ve 1995 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü ile düşünce ve basın suçu olayları üzerinde duruldu. Sözü edilen dönem hem askeri hem de sivil dönemleri kapsamaktadır. Ancak toplumda bazı değerler ilerlerken (ekonomide liberalleşme) bazı değerler (düşüncedeki liberalleşme) ters işlemiştir.

Bu çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda düşüncenin ve düşünceyi ifade etmenin ne olduğu ve evrenselliği irdelenmiş, aynı şekilde basın özgürlüğü sorgulanmıştır.

İkinci kısımda birinci kısımdaki literatür temellendirmesinden sonra Türkiye'de düşünce ve basın özgürlüğünün tarihsel temelleri üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise; 1980 ve 1995 döneminde Türkiye'de siyasal ve sosyal gelişmelerin yanında düşünceyi ifade ve basın suçları üzerinde bir araştırma yapılmış olup yönetenlerin

(iktidar) düşünce ve basın özgürlüğüne getirdikleri engeller araştırılmıştır.

Bu konuda çalışmalarına ışık tutan ve bu konuyu keşfetmeme vesile olan tez hocam Doç. Dr. Nilgün GÜRKAN'a minnettarım.

GİRİŞ

Özgürlük olgusu modern toplum anlayışında demokratik seçenekleri ortaya çıkarmak için bir "hak"tır. Birey bu hakkını başkalarının haklarını istismar etmeden normatif alanda kullanabilmelidir. Birey özgürlük hakkını kullanırken toplumsal, siyasal ve ekonomik değerleri formel olarak oluşturmuş olan toplumlarda herhangi bir engelle karşılaşmaz. Zaten böylesi bir toplumda, toplumu temsil eden ve ortak rızaya dayalı olarak kurulmuş olan devlet olgusu özgürlüğün önündeki engelleri kaldırmakla mükelleftir. Bu mükellefiyet zorunluluktan ileri gelmektedir.

Oldukça soyut anlamlar yüklenebilen özgürlük olgusunu biraz somutlaştırarak çalışma alanımıza taşıyacak olursak, onun öncülü olan düşünce nosyonunu da biraz irdelememiz gerekmektedir. Düşünce ya da düşünmek henüz insana özgü beyinsel eylemlerden oluşan bir etkinliktir. Bu beyinsel eylemleri insan ya kafasının içinden geçirerek hayal kurar ya da bir şekilde kavramlaştırma biçimiyle söz veya yazıya dökerek beyninden dışa vurur.

İnsanın düşüncesini dışa vurması bütün zamanların toplumlarında değişik şekillerde sorun olmuştur. Düşünceyi dışa vurmada kullanılan araçlarda eklenince modern zamanlarda daha karmaşık sorunlar yumağı halini almıştır.

Demokrasi olgusuyla birlikte düşünceyi ifade etme anlam kazanmış ve ilerlemeye niyeti olan toplumlarda kıymet bulmuştur. Düşünmeyi ifade etme kimi siyasal sistemlerde demokrasinin doğmasını sağlamıştır. Sözcgelimi; demokrasinin beşiği diye adlandırılan İngiltere'de insanlar krala karşı eleştirilerini mahkemeler önünde "ne pahasına olursa olsun" anlayışıyla yaparken, bütün dünyaya demokrasi düşüncesini sunuyorlardı. Ortaçağ'ın karanlığını fikirleriyle aydınlatmaya çalışan insanlar düşüncelerini düşündükleri gibi açığa vururken, belki de bugünlerde düşünceyi ifade etmenin suç olduğu toplumlardaki düşünce suçlusu insanların haklarını savunuyorlardı.

Düşünceyi ifade etme özgürlüğü demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Çünkü düşünceyi ifade etme toplumda çeşitliliği veya enteresan fikirlerin harmanlandığı veya pazarlandığı bir ortamın adıdır. O da demokrasiden başka bir şey değildir. Demokrasinin uzun tarifine gerek yok. Fakat unutulmaması gereken, demokrasinin her türlü fikirlerin söylenebildiği veya pazarlanabildiği çok seslilik ortamının olduğudur. Demokrasi en basit şekliyle azınlıkta kalan fikir sahiplerinin bir gün iktidara gelebilecekleri kanalların açık olduğu bir sistemdir.

Bu çalışmada düşüncenin ne olduğu üzerinde durulacak, düşünceyi ifade etmenin ne kadar değerli bir şey olduğu ortaya konulacak. Düşünceyi ifade etmede modern anlamda bir araç durumunda olan basın olgusu üzerinde durulacak ve basın özgürlüğü işlenecek. Basın özgürlüğünün temeli olan ifade etme özgürlüğü ile basın

özgürlüğünün alakaları işlenecek. Yalnız basın konusu işlenirken sadece yazılı basın üzerinde durulacak.

Düşünceyi ifade etme toplumsal hareketliliğin temel dinamiğidir. İnsanlar düşüncelerini sözle, yazıyla, resimle veya görsel araçlarla ifade ederler ve başkalarına ulaştırırlar. Karmaşıklaşan modern toplumsal ilişkilerde düşünceyi ifade etmenin en iyi yolu, ya büyük kitlelere hitap şekliyle ya da her hangi bir yayın yoluyla. Bu bağlamda basın ve araçları bu amaca hizmet etmede temel bir işlev yerine getirmek için ortaya çıkmıştır. Basının temel amacı haber vermektir. Haber başka olaylarla içerik kazandığı gibi toplumdaki değişik fikirlerin herkese ulaşabilmesi için bir süreci oluşturmaktadır. Haber ve haberleşme aslında zamanı ve mekansal uzaklığı kaldırarak insanların iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Haber modern anlamda bir meslek haline gelen basın çalışanları ve basın kurumları tarafından yapılır. Toplum bu görevi basın kurumlarına ve çalışanlarına vermiştir. Düşüncenin ve düşünce özgürlüğünün kutsal olduğu gibi haber de kutsaldır ve bir emanettir. Emanet töresel anlamda özgünlüğünün bozulmamasını gerektirir.

İfade özgürlüğü basın özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Eğer bir toplumda ifade özgürlüğü varsa basın özgürlüğü de var diyebiliriz. Çünkü bu bir koşuldur. "Nefes alınıyorsa yaşanıyor gibi." Yani basın yaşayabilmesi için gerekli olan ifade özgürlüğünden beslenmesi gerekir. Aksi taktirde basın özgürlüğü olamaz. Genel anlamda düşünceyi ifade etme ve basın özgürlüğüne bu şekilde yaklaşılabılır. Gerek ifade etme özgürlüğü

gerekse basın özgürlüğü evrensel bir değer taşımaktadır. Fakat ülkemizde durum daha farklı bir seyir izlemektedir. Düşünceyi ifadenin nasıl dar kapsamlar içinde bırakıldığı bir gerçektir. Düşüncenin ve düşünmenin özgür hatta kutsal olduğu ama düşünülen şeyin ifade edilmesinin en şiddetli şekilde kınandığı bir toplumsal sistemimiz mevcut.

Düşünceyi ifade etmede en etkili aracın basın olduğunu söylemiştik. Basını kim kontrol eder veya ona özgürlüğünü kim tahsis eder? Sorusunun muhatabı sistemden başlar. Sistem yani toplumu yönetenin adı devlet. Devlet bu özelliğini gücünden alır. Güç yasa demektir. Demek ki basın, özgürlüğünü önce yasalardan, sonra yasaları temsil eden hükümetten alır. Basın bir kapitalle yaşamını sürdürebilir. Yani basın sermaye sahibinin kontrolündedir. Sonuncusu ise okurlar.

Yukarıdaki soruya şu cevaplar verilebilir;

1) Siyasal elitler basını yasalar yaparak veya hükümet ederek yani yasaları uygulayarak veya teşvikler vererek kontrol edebilirler.

2) Sermaye sahipleri basına kaynak sağladıkları için basını kontrol edebilirler.

3) Okurlar basını kontrol ederler.

Bu çalışmada bu sorulara da dolaylı da olsa cevap aranacaktır.

Türkiye’de düşünceyi ifade etmenin seyrini ortaya koyacağız. İfade etmeden dolayı basın yoluyla işlenen suçları ve suçluları tespit edeceğiz. Toplumsal, anayasal ve yasal olarak düşünceyi ifade etmenin ve basın özgürlüğünün önündeki engelleri tespit edeceğiz ve bu , konudaki sorunları irdeleyeceğiz.

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

A) ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE TANIM:

Düşünceler tarihinin, felsefesinin ve toplum biliminin önde gelen konusu olarak “özgürlük” soyut bir kavramdır. Özgürlük; bireyin toplum içerisinde sahip olduğu bağımsızlık alanı olarak tarif edilir (Kaboğlu 1993:11). Toplumsal yaşamda kişisel ve özel olan her kesim bireyin inisiyatifi hatta mahremiyet alanı olarak dile getirilir. Bu alan toplumsal ve kamusal olanın sınırıdır. Hatta “Özgürlük devletin durduğu yerde başlar” ya da “başkasına zarar vermeyen herşeyi yapabilme” şeklindeki tanım aynı zamanda bireyler arasında yatay ilişkilerin anlatımıdır. Özgür olma hali “bireysel” bağımsızlık olmaktan çok insanların “karşılıklı” bağımlılığıdır“ (1993:11).

Türk Dil Kurumu sözlüğü “özgür” kelimesini herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya, koşula bağlı kalmaksızın serbest anlamına gelen bir sıfat olarak tanımlamaktadır. Bağımsızlık, kendi kendine hareket etme, davranma, karar gücüne sahip olmaya da bu sıfat verilmektedir. Özgürlük herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir koşula bağlı olmama durumu, her türlü

dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumunu içerir.

Özgürlük tanımlanması güç bir olgu olup; kavram olarak subjektiflik içermekte ve tarihsel süreç içinde yere ve zamana bağlı bir şekilde sürekli olarak değişim ve gelişme göstermektedir.

Özgürlük iki türlü düşünülmelidir. Önce bireyin devletle olan ilişkisi açısından, özgürlük ele alınıp incelenebilmekte, daha sonra bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı duydukları hoşgörü yine o toplumun özgürlüğünün sınırlarını çizer (Ateş 1995:129).

Özgürlük olgusuna liberal gelenek içinde negatif bir anlam yükleyerek tanımı yapılırken, sosyalist-marksist ve neo-marksist çevrelerce pozitif bir anlam verilerek tanımlanmıştır. Liberal öğretiyeye göre özgürlük; “bireyin dışardan gelen bir zorlama (coercion) altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesidir” (Yayla 1992:149). Öteki bir deyişle birey, davranışlarına, hareketlerine, diğerleri tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgürdür. Genel olarak insanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabileceği alan ne kadar geniş ise özgürlüğü de o kadar geniştir.

Sosyalist, marksist ve neo-marksist yazarların özgürlük anlayışlarına pozitif bir anlam yükledikleri yukarıda belirtilmişti. Şimdi bu yazarların özgürlüğe yaklaşımları ele alındığında şöyle bir tanım yapmak mümkün olabilir; Bu çevrelere göre özgürlük bireyler yerine sınıf, tabaka vs. gibi çeşitli sosyal sınıflar veya katmanlara ait bir özellik olarak görülmesi gerekmektedir.

Sosyalist ve marksistler devlete özgürlüğün “şekli” bir hak olmaktan çıkarılıp “fiili” bir hak haline getirilmesi için önemli görevler düştüğüne inanırlar.

Hirschman (1994:100)’a göre özgürlük her yurttaşa kendi doğal haklarının temin edilmesi olarak anlaşılmalıdır. Berlin (1994:101) de özgürlük kavramının zengin ve görüş birliği sağlanmamış anlamlarına farklı bir yaklaşım getirerek özgürlüğe iki değişik yorum kazandırmıştır. Yazar “Two Concepts of Liberty” (iki özgürlük kavramı) başlıklı makalesinde olumlu özgürlük ve olumsuz özgürlük gibi iki kavramdan söz etmektedir. Bu özgürlük kavramlarından ilki olan olumsuz özgürlükte; bireyin başka bireylerin ya da yetkililerin belirli müdahalelerinden “özgürlük” şeklinde ifade ederken, olumlu özgürlüğü ise; topluluğun içişlerine ve siyasal hayatına katılmak suretiyle geleneksel cumhuriyetçi erdem doğrultusunda kar özgürlüğü olarak tanımlamaktadır. Yazarın düşüncesine göre yurttaşlığın medeni boyutu olumsuz özgürlükle büyük bir ortaklığa sahipken, yurttaşlığın siyasal boyutu olumlu özgürlükle ortaklık içindedir.

Özgürlük kavramında eski çağların özgürlüğü ile modern çağların özgürlüğü gibi bir başka ayırım erken bir tarihte (1819 yılında) Benjamin Constant tarafından yapılmıştır. Constant’a göre eski çağların özgürlüğü Yunan şehir devleti yurttaşlarını kamu işlerine etkin biçimde katılma hakkı, modernlerin özgürlüğü ise; tam aksine yurttaşların kendi dinlerinin geleneğini yerine getirebildikleri, kendi düşünce etkinliklerini gerçekleştirebildikleri, ticari faaliyette bulanabildikleri geniş bir özgül alana sahip olma hakkı anlamına gelmektedir (Hirschman 1994.102-103).

Tanımlama konusunda diğerk bir iddiaya göre (Kapani (1993:3-4-5) üzerinde anlaşmaya varılmış bir özgürlük kavramı ortaya çıkmış değıldir. Her ne kadar çok sayıda özgürlük tarifi yapılsa da bir noksan yan bulunmaktadır. Bu iddianın özgürlük kavramının tarifindeki noksanlık endişesi, bu kavramın tek yönlü değıl, çok yönlü olması, soyut bir anlam içermesi, dolayısıyla sihirli bir kelime olması ve bu soyut bütünün realitelerle karşılaştığında parçalanıp ufalanmasından dolayı çeşitli biçimlere bürünmesinden kaynaklanmaktadır.

Özgürlüğün ne kadar değışik anlamlar içerebileceğini Montesquieu 18. yüzyılda şu sözlerle dile getirmektedir; “hiçbir kelime yoktur ki; hürriyet kelimesi kadar kendisine değışik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekillerde yansımış olsun”. Yine ünlü düşünür Montesquieu özgürlüğü “hürriyet; kanunların müsaade ettiğı herşeyi yapabilme hakkı” olarak tanımlamaktadır. 1789 İnsan Hakları ve Vatandaş Bildirisi’nde yer alan ve sonradan bir çok anayasalarda yer alan klasik bir formüle göre özgürlük; başkalarına zarar vermeyen herşeyi yapabilmektir (Kapani 1993:5).

şimdiye kadar özgürlükle ilgili tanımlar biraraya getirilmeye çalışıldı. Konunun otoritelerinin de ifade ettiğı gibi özgürlük sorununun ne kadar çetrefilli bir alan olduğı ortaya kondu. şimdi özgürlük olgusunu biraz somutlaştırmak gerekmektedir.

B- SOMUT ÖZGÜRLÜK OLGUSU

Özgürlüğün felsefi ve metafizik yanı bir tarafa konursa demokratik toplumlarda kişilere tanınan özgürlükler şöyle kategorileştirilebilir;

1- Negatif Statü Hakları,

2- Pozitif Statü Hakları,

3- Aktif Statü Hakları

Bu kategoriye göre özgürlük ilk olarak kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen özgürlükler olup, vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, kişi güvenliği ve dokunulmazlığı gibi konuları içermektedir. Bunlar devlete negatif bir tutum, sadece bir kaçışma ve "gölge etme" ödevi yüklerler. İkinci olan pozitif statü hakları ise; vatandaşa olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme haklarını tanımaktadır. Yani sağlık hakkı, öğrenim hakkı, çalışma hakkı ve sosyal güvenlik hakkı gibi hakları isterken, bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli ödevler ve fonksiyonlar yüklemektedir. Sonuncusu ise; siyasal görüş ve tanımlarını açıklama, örgütlenme, oy kullanma, referandum, seçme ve seçilme yollarıyla vatandaşa toplum yönetiminde söz sahibi olma ve kararlara katılma yetkisini veren siyasal haklardır. Bu kategoriler sırasıyla koruyucu hakları, isteme hakları ve katılma hakları anlamına gelmektedir (Kapani 1993:6).

Yukarıda kategrileştirmeye çalıştığımız özgürlükler tarihsel süreç içerisinde farklı zamanlarda gelişme göstermişlerdir. Sözgelimi siyasal haklar eski çağlarda ortaya

çıkarken, klasik haklar diyebileceğimiz kişi özgürlükleri 19. yüzyılın bir ürünü olup, sosyal ve ekonomik haklar ise 20. yüzyılın içinde oluşup kök salmıştır.

Bu üç gruba ayrıştırılmış olan haklar zinciri birbirini tamamlayabilen haklar olup, birisi olmazsa olmaz koşulunu getirebilmektedir. Dolayısıyla bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Tabiri caizse bir mütemmüm cüzlük söz konusudur. Böylece özgürlük aslında bir bütündür. Onu değişik parçalara indirgemek mümkün değildir ve onun ruhunda var olan monizmi başlıca özelliğidir.

C) LIBERALİZM ve ÖZGÜRLÜK

Liberal gelenek içinde 20. yy'ın en önemli etkili düşünürlerinden Hayek, barış, adalet ve özgürlüğü ön planda tutmaktadır (Yayla 1991:136). Yerli Literatürde (Erdoğan 1990: 27-30) klasik Liberalizmin günümüzdeki uzantısı durumunda olan Neo-Liberal düşüncenin hepsi mantıki olarak birbirine bağlı olan beş ilkesi vardır.

- a) Bireyselliğin değeri ve insan hakları
- b) Piyasa Ékonomisi,
- c) Sınırlı Devlet,
- d) Hukuk Devleti,
- e) Liberal Rasyonalizm.

Böylesi bir sınıflandırmayı çeşitlendirmek mümkün olabilmektedir. Ancak bu durumu dikkate alarak klasik Liberalizmin dört temel unsurunun olduğu söylenebilir

- a) Bireysellik,
- b) Özgürlük,
- c) Kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi,
- d) Sınırlı devlet.

Liberal gelenek içerisinde konumuz gereği bu sınıflandırmanın özgürlük kısmını irdelleyeceğiz.

C.1) LİBERAL ÖZGÜRLÜK

Liberal düşünce evresinde hemen her yazarın önemle ve özenle vurguladığı değerlerin başında özgürlük olgusu gelmektedir. Öteki bir deyişle liberalizmde en fazla kıymet verilen değer özgürlüktür. Keane (1994: 204) “liberalizmin temel kaygısının bireylerin mülkiyet hakkının ve konuşma özgürlüğünün korunmasıdır” demektedir. Ona göre liberal şema, sivil toplumdaki özgürce konuşan ve mülk edinen yurttaşlar arası serbest rekabetin devlet iktidarını etkisizleştiren ve neredeyse gereksiz kılan bir olgudur. Liberalizmin özü ihtiyati nitelikteki bir kısım önlem alan görüşmedir ve liberalizm bir tartışma ve fikir beyan etme ortamıdır. Böylece liberal bir ortamda her fikir ortaya atılabilir ve tartışılabilir. Liberal toplum geleneğinde özgür basın da izlediği olayları topluma aktarma işlevini yerine getirerek

toplumu şeffaf kılmaktadır. Liberal bir perlementoda öncülü olan mutlakiyetçi yönetimlerin aksine parlamenterler özgür ortam sayesinde yurttaşların gözünü, kulağını üzerlerinde hissederler, yurttaşlar da özgür basın sayesinde gerçeği araştırıp öğrenme ve bunu parlamentodaki temsilcilerine ifade etme olanağı bulurlar.

Liberalizmde özgürlük aynı zamanda hoşgörü, tolerans ve özel hayat gibi daha başka değerlerin ve anayasalcılık, kanun hakimiyeti gibi kuramsal yapıların kaynağıdır. Bundan dolayı liberalizmin özde bir özgürlük teorisi olduğu söylenebilir. Nitekim 19. yy'a fikirleriyle damgasını vuran liberal düşünürler sosyal teorilerinde özgürlüğü temel nokta olarak görürler. Yine 20. yy liberal yazarları da aynı yolu sürdürmüşlerdir. Issiah Berlin "Two Concept of Liberation" (İki Özgürlük Kavramı) adlı makalesinde liberalizmi belirli bir özgürlük anlayışının teori ve pratiği olarak karakterize etmektedir (Akarsu 1988:39). Akarsu'nun Hayek'le ilgili olarak The Constitution of Liberatu (Özgürlüğün Temel Yapısı) adlı eseriyle ilgili yaptığı tespitle yine bir özgürlük teorisi olarak klasik liberalizmi sistematize ettiği görülmektedir. Friedman (1988: 48) "Liberal için uygun araçlar herhangi bir başka biçimin uygun olmadığını belirten gönüllü işbirliği arasında özgürce ve tartışma temeli üzerinde varılan tam bir fikir birliğidir" demektedir. Ve özgürlüğün liberalizmin "olmazsa olmaz" koşulu olduğunu vurgulamaktadır.

Yerli yazarlardan Yayla (1992: 149) liberalizmin özgürlük anlayışını genellikle negatif özgürlük olarak adlandırmaktadır.

Ancak negatif özgürlüğün yanında pozitif özgürlük nosyonu da yine liberal düşünürler tarafından işlenmiş olup daha sonra Marksist teorisyenler tarafından sahiplenilmiştir.

C.2) NEGATİF ÖZGÜRLÜK

Genel olarak bireyin dışarıdan gelen bir zorlama (Coercion) altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesi (Yayla 1992: 149) olarak anlatılabilen negatif özgürlük, öteki deyişle insanın her hangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alanın genişliği ile orantısındır.

Bu özgürlük olgusunun çeşitli özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür;

a) Özgürlük sosyal bir olaydır. İnsanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkan bir durumdur.

b) Beşeri ilişkiler bağlamında özgür olmak veya olmamak sözkonusu olabilir.

c) Birşeyden özgürlük; Yani birşeye özgürlük: esas olan bireye birşey sağlanması değil, onun dış baskılara ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır.

C.3) POZİTİF ÖZGÜRLÜK

Özgürlük konusunda ilk ayırım İngiliz Filozofu T.H Green tarafından yapılmıştır. Green'e göre özgürlük şöyle formüle edilebilir. Bireylerin özgür olmaları için devletin bazı görevleri üstlenmesi ve toplumsal yaşama özgürlüğü artırıcı müdahalelerde bulunması gerekir (Yayla 1992:150).

Sosyalist, Marksist ve Neo-Marksist yazarlar pozitif özgürlük kavramını tartışmışlardır. Onlara göre özgürlük bireyler yerine sınıf ve tabaka gibi çeşitli sosyal katmanlara ait bir özgürlük olarak algılanmaktadır.

Bu bağlamda pozitif özgürlük anlayışının felsefesi Herbert Marcuse'un düşüncelerinde bulunabilir. Marcuse (Yayla 1992:151) batılı kapitalist demokrasilerin özgürlüğün önündeki geleneksel engelleri kaldırdığını, fakat onların yerine yeni baskı ve tahakküm biçimleri yerleştirdiğine inanır. Sivil özgürlüklerin hukuki olarak tanınması ifade özgürlüğünün gerçekten var olduğunu göstermez. Çünkü kitlelerin fikirleri bir biçimde sistem tarafından şekillendirilmektedir. Muhalefet de kapitalizmi tehdit edecek boyutlara ulaşamadığı sürece müsemaha gösterilmektedir.

D)DÜŞÜNCEYİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE BOYUTLARI

Düşünce ve ifade özgürlüğü kişilerin düşündüklerini istedikleri biçim, zaman ve yerde açığa vurmak, tartışmak ve dilerlerse düşüncelerini açıklamak serbestisi (İçel 1985:2) olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle düşünce ve ifade özgürlüğü; insanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte (dernek, toplantı, sendika vb.) serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir (Tanör 1992:89).

Temel haklar ve özgürlükler demeti içinde düşünce özgürlüğü insanın maddi ve manevi bütünlüğünü ifade etmede asıl durumdadır (Kaboğlu 1992:211). Düşünme faaliyeti insanın manevi dünyasını belirleyen, farklılığını açıklayan, dünyadaki öteki insanlara nisbetini değerlendirmede ölçü olacak önemli bir olgudur. Öncelikle insan düşünce özgürlüğü sayesinde kendi varlığının idrak edilmesini gerçekleştirir.

Düşünce özgürlüğü, insanın maddi ve manevi bütünlüğünün esası denilecek kadar insanla ilgilidir. Bundan dolayı kişisel hak ve özgürlüklerden başlayarak sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklere kadar genişleyen bir etkiyi kapsamaktadır. Bunun anlamı düşünce özgürlüğünün zerresi olarak insan düşüncesini, inancını, vicdani kanaatini, felsefi görüşünü kendi ilkeleri ve şartları içinde ifade etmek yetkisine sahiptir. İnsan sahip olduğu düşünce özgürlüğü sayesinde düşüncesini “açıklama” özgürlüğüne de sahiptir. Yani düşüncesini açıklarken nasıl cezalandırma korkusundan emin ve masum olmak durumundaysa, aynı şekilde düşüncesini “açıklama özgürlüğü” ne de sahiptir.

Düşünce özgürlüğü insanla ilgili bir olgu olduğundan özünde olmasa bile ifade etmede, açıklamada çeşitli sınırlamalara konu olabilmektedir. Bu türden sınırlamalar hukukça yasaklanmış fiiller boyutunda düşünülemezler. Başka bir ifade ile hukukun özü ve fonksiyonu gereği yasakladığı fiiller, düşünce özgürlüğünü de uygulamayı sınırladığında bu özgürlüğün özünü ortadan kaldırmak tehlikesi söz konusudur.

Düşünce (esprit, tin) özgürlüğü sorunu ilk bakışta hukuk alanında kendini göstermektedir. (Kaboğlu 1993. 175). Düşünce

kişinin içsel yaşamının en gizli (mahrem) alanında kaynaklandığı genel görüştür. Hukuki alanda ise, amacı gereği ilk olarak sadece dışa vurulan toplumsal davranışlarla ilgilidir. Aslında genel kanaat düşünce özgürlüğünün ne düzenlenebilir ne de sınırlanabilir bir yanının olmadığı yönündedir. Bu nedenle bireyin tinsel alanı, iktidarın saldırı alanı 'dışında kalır. Düşüncenin kendiliğinden oluşmadığı varsayımı, önce geniş ölçüde belirleyiciler vasıtasıyla hazırlandığı gerekçesiyle açıklanabilir (1993: 175).

Düşünce yaşamı, toplumsal yapılar, iktisadi koşullar ve kültürel miraslarca yönlendirilmektedir. Düşüncelerin oluşumunda kitle iletişim araçlarının (basın, radyo, TV. gibi) tabi olduğu rejim önem taşımaktadır. İnsanın espirisinin sınırlı olmaması sayesinde düşünce davranışlarını biçimlendirir ve onu çeşitli işlemlerle dışa vurmaktadır. Dolayısıyla her düşünce çeşitlilik ve iletişimsellik yanı sıra birlikte sözle, yazıyla, öğretim yoluyla düşünce ve kanaat iletişimi toplumsal bir tasarıdır.

Düşünce özgürlüğü insan için, kişisel ve toplumsal yaşamın getirdiği bütün sorunlara vermek istediği yanıtları, kendi kendine seçme ve hazırlama, davranış ve işlemlerini bu yanıtlara uygun hale getirme ve gerçek addettiğini başkalarına iletme olanağıdır (Kaboğlu 1993: 175). Düşünce özgürlüğü; "İnsanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte (dernek, toplantı, sendika vb.) çeşitli yollarla (söz, basın, resim, sinema, tiyatro vb.) serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelmektedir (Tanör 1992: 89).

E) DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN AMACI

Çağdaş demokratik toplumlarda düşünceyi açıklama özgürlüğü sistemin işlemesi ve kendini yenilemesi açısından sistemin devamı için önem arz etmektedir. Çünkü konuşan toplumda bir dinamizm ancak böyle kurulabilir. Düşünce özgürlüğünün varlığında toplum için amaçları vardır. Bu amaçları şöyle sıralamak mümkündür.

1- Gerçeğin düşünce özgürlüğü sayesinde ortaya çıkacağına inanılır. İnsanlar arasında çok az veya hiç iletişim bulunmadığında gerçeği anlamak ve kavramak güçtür (Turhan 1995:195). Demokratik tutum niyeti olmayan yönetimlerde gerçeğin düşünce özgürlüğü sayesinde ortaya çıkmasına gerek olmadığı, dolayısıyla yönetenlerin gerçeği zaten bildikleri düşünülmektedir. Halbuki gerçek demokratik toplumlarda terkedilmiş olan bu tutum şöyle eleştirilebilir; Halktan gelecek düşüncelerden hangisinin faydalı, hangisinin zararlı olacağını bilebilmek üstün bilgeliği gerektirmekte ve böylesi insanları bulabilmek çok zordur. Öteki bir eleştiri de şöyle kurulabilir. Az sayıda yöneticinin herşeyi bilmesi görüşü demokrasinin temel direği olan insanların eşit olduğu ilkesine ters düşmektedir. Bu aynı zamanda halka güvenmeyi ve halka rağmen halkçılığı kışkırtabilmektedir.

2- Düşünceyi açıklama özgürlüğünün amaçlarından bir diğeri de toplumda olumlu değişimi gerçekleştirebilmektir. Düşünceyi açıklama özgürlüğü düzenle değişim arasındaki dengenin sürdürülebilmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir.

Yeni düşüncelerin ifade edilmesi iktidarda bulunanların sistemin zayıflıklarını farketmelerine neden olur. Sistemdeki bu zayıflıklar ve eksiklikler öyle kemikleşmiş olabilir ki bu durumda yapısal değişiklikler gerekebilir (Aydın 1995.'195).

3- Düşünceyi açıklama özgürlüğünün önemli bir özgürlük nedeni de insan onuruna duyulan saygıdan ileri gelmektedir. Şöyle ki; insanlara insan olmalarından dolayı bazı hak ve özgürlükler tanınmaktadır.

"İnsan Hakları Doktrini'nde kendini bulan bu düşünce akımı insanların sırf insan olmaları nedeniyle doğuştan bir takım dokunulmaz, devredilemez ve vazgeçilemez haklara ve özgürlüklere sahip oldukları düşüncesine dayanmaktadır. Bu haklara başta devlet olmak üzere genel bir saygı şarttır. Düşünceyi açıklama özgürlüğü insan hakları doktrininin temelidir. Bu özgürlük bir takım tecrübelerden sonra uluslararası rızalarla güvence altına alınmıştır. Bu güvencenin uluslararası boyutları şöyledir; 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesi düşünce özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemede: "Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın malumat ve düşünceleri her yoldan aramak, elde etmek ve yayma hakkını içerir". Yine Roma'da kabul edilen İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 10. maddesi Birleşmiş Milletler çerçevesinde 1966 yılında hazırlanmış 1976 yılında yürürlüğe giren "Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 19. maddesi ve 1969 yılında

hazırlanan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini benimsemişlerdir.

Bu sözleşmelerde ve Bildirgelerde düşünce ve haber alma özgürlüğü şu hakları içermektedir;

- 1) Düşünce ve malumatları elde etme,
- 2) Düşünce ve malumatları arama,
- 3) Düşünce ve malumatları yayma.

Bunlardan ilkinin pasif hak olduğu diğerlerininde aktif haklar olduğu genel kanaattir. Bu zikredilen belgelerdeki düşünce ve malumat özgürlüğü konumuzun devamı olan klasik basın özgürlüğünü içermekte ve kitle iletişim araçlarını kapsamaktadır.

F)DÜŞÜNCEYİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLİŞKİSİ

Düşünce ve kanaatlere ulaşabilme olanak ve serbestliği, düşünceye hammadde sağlamaktadır. Bilgilenme ise düşünme yeteneklerini geliştirmeyi besler. Bireyin haber, bilgi ve belgelere ulaşabilme olanağı, onun bir iletişim hakkı olarak nitelenebilir. Bu iletişim hakkı kanaat oluşturma ve düşünme olanağı sağlaması yönünden düşünce özgürlüğünün ön koşulu ya da temel ögesi sayılabilir. Kanaat ise düşünce özgürlüğünün tamamlayıcı boyutlarıdır.

Fikir ve kanaatlere ulaşabilme olanağı ve serbestliği düşünceye hammadde sağlayacağından dolayı, bilgilenme ve düşünme olanaklarını geliştirebilmektedir. Heber, bilgi ve belgelere ulaşabilme olanağı enformasyon hakkı olarak da nitelenebilir. Böyle bir hak, kanaat oluşturma ve düşünme olanağı sağladığı için düşünce özgürlüğünün özü sayılabilir. Kanaat özgürlüğü sadece kanaatlerin açıklanmasını tehlikeye koyan her şeye karşı güvenceleri değil, farklı siyasal, felsefi ya da dinsel inançları nedeniyle bireyleri rahatsız eden ya da bunların benimsenmesini engelleyen her olumsuz etmene karşı güvenceyi gerekli kılmaktadır (Kabolğu 1993: 175). İnsanların kanaat yönünden farklı olma hakları, kanaatlerinin özgül bağımsızlık, hizmet veya fedakarlıkta bulunmaları için katılma güvencelerini sağlamaktadır. Enformasyon hakkı ile düşüncenin dışa vurumu ve iletişimi, alanlara ve kullanılan usüllere göre bir dizi özgürlüklere denk düşebilmektedir.

Kullanılan tekniklere göre gazete veya kitap biçiminde basın-yayın yoluyla düşüncenin yayılmasının başlıca aracı olan basın özgürlüğü radyo-televizyon ve sanat etkinlikleri yoluyla kullanılan görsel-işitsel iletişim özgürlükleri; öğretim özgürlüğü gibi bir dizi özgürlük düşünce kanaatleri iletişimi ana ereğe yöneltir.

Herhangi bir alanda breyin kendi gerçeğini seçme özgürlüğü etik ve din karşısında insan davranışını konu aldığı anda vicdan özgürlüğü adını almaktadır. Kanaat özgürlüğünün din alanında dışa vurumu ise ibadet özgürlüğünün kullanılması şeklinde yorumlanmaktadır.

Toplantı, gösteri, dernek gibi klasik kolektif özgürlükler, düşünce ve kanaatlerin yayılmasının hizmetine konulabilir.

Netice olarak birçok özgürlük düşünce özgürlüğü için aracı bir işlev görmektedir. Buna karşıt düşünce özgürlüğünün kendisi de diğer hak ve özgürlüklerin önemli bir kısmı için “besleyici bir işlev yerine getirir. Şu halde düşünce özgürlüğü “eksen” özelliğe sahip olup, buna ilişkin hukuksal rejim ötekileri doğrudan etkiler. Düşünce özgürlüğü, aynı zamanda çoğunluğun ve demokratik rejimin önkoşuludur.

Düşünceleri açıklama özgürlüğü kendiliğinden değer taşıyan, salt bir düşünceyi ya da açıklamayı korumayı amaçlayan bir özgürlük değildir. Toplumun yönetiminde en uygun çözümlerin bulunabilmesi her düşüncenin kamuoyuna yansımalarını sağlamak temel amacını güden bir özgürlüktür (İlal 1987: 61). Çağdaş toplumlarda yığınsal iletişim araçları dışında etkili açıklama sözkonusu değildir. Günümüzde düşünceleri açıklama özgürlüğü yığınsal iletişim araçlarında düşünceleri açıklama özgürlüğü olarak tanımlanmalıdır. Çağdaş toplumlarda düşünceyi ifade aracı olarak bazısına tanınan özgürlükler dolayısıyla diğer özgürlükleri de olumlu etkileyebilmektedir. Bu nedenle basının, sinemanın, radyo ve televizyonun yapısal niteliklerine uygun düzenlemeler sınırsızlık ve etkililik gerçeklerinin korunması çabaları demokratik hukuk düzenine yansımaktadır. Böylelikle kitle iletişim araçlarında açıklama özgürlüğünün güvence altına alınmış olması demokrasinin temel ölçütü sayılmaktadır (1987:11).

Abadan (1970: 89)'a göre basın ve haberleşme hürriyetinin temelinde de düşünce hürriyeti yatmaktadır. Bu

özgürlük bireyin düşüncelerini dilediği şekil, zaman ve yerde uygun gördüğü araçlarla aleniliğe kavuşturmayı ya da uygun gördüğü takdirde bunları ifade etmeyi kapsamaktadır. Yine düşünce özgürlüğü ve kitle iletişim araçları çerçevesinde düşünce özgürlüğünün kapsamı geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu konuda Abadan'ın şu düşünceleri gerçeği bulmamıza kılavuzluk yapmaktadır. "Hürriyet dini inançları açığa vurmak ya da onlara karşı koymayı ilgilendirdiği zaman vicdan hürriyetini, fikir ve kanaatlerin basılmış, teksir edilmiş, söz ya da resimle yayınlanmasını ilgilendirdiği andan itibaren geniş anlamı ile basın hürriyetini, düşünceleri sanat araçları ile açıklamağı ilgilendirdiği zaman sanat hürriyetini kapsamaktadır" (1970: 89).

Aslında düşünceyi ifade özgürlüğü ile kitle iletişim araçları arasında sıkı bir ilişkiden bahsedilebilir. Hatta tamamlayıcı bir ilişki sözkonusu olabilir. Nitekim 1982 Anayasası'nın düşünceyi açıklama ve yayma başlıklı 26. maddesinde Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına ve toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar" denilmektedir. Anayasadaki bu hükmü Özer şöyle yorumlamaktadır; "Madde ile kişiye düşünce ve kanaatlerin her türlü araçla açıklama ve yayma hürriyeti tanınmaktadır. Hüküm statik düşünce ve kanaat hürriyetinin dinamik uzantısını teşkil eder. Birinci fıkrada ayrıca kitle haberleşmesinin ifade hürriyetine dahil bulunduğu açıkca belirtilmiştir. Gerçekten günümüz toplumunda ifade hürriyeti ancak kitle haberleşme araçları aracılığıyla kullanılabilmekte, ancak bu yoldan etkili olabilmektedir." Bu nedenledir ki serbest

kitle haberleşmesinin sağlanması, bir anlamda düşüncüyü açıklama hürriyetinin varlığı için zorunludur" (Özer 1984:124).

Düşünce özgürlüğü ile ilgili bir makalesinde İlal, (1987: 61) yığınsal iletişim araçlarının düşünceleri açıklama özgürlüğüne ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarına göndermede bulunarak şöyle demektedir: "Anayasa Mahkemesi kararlarında oluşan ve son sosyal düzenlemelere yansıyan, düşünceleri açıklama ve son sosyal düzenlemelere yansıyan, düşünceleri açıklama özgürlüğüne ilişkin üç temel çizgi şöyle özetlenebilir:

1)Düşünce özgürlüğü ve düşünceleri açıklama özgürlüğü adları taşıyan iki ayrı özgürlük oluşturmaları,

2)Düşünce özgürlüğünün sınırsız ama düşünceleri açıklama özgürlüğünün sınırlanabilir olması kabulü,

3)Yığınsal iletişim araçlarında düşünceleri açıklama özgürlüğünün ise etkili ve tehlikeli olması nedeniyle sınırlanmasının gerekli görülmesi."

Netice olarak denilebilir ki, düşünce ve ifade özgürlüğü ile kitle iletişim araçları birbirlerini tamamlayıcı içerik ve kamuoyuna sunma aracı olarak işlevleri yerine getirebilmektedirler. Kitle iletişim araçları toplumsal fonksiyonlarının bir gereği olarak toplumdaki değişik düşünceleri içeriğine katar, demokratik bir tutumla yine bu düşünceleri topluma aktarabilmektedir. Zaten oldukça karmaşıklaşan bir sistem içerisinde düşünceleri başka yollarla duyurma ve öğrenmenin zorluğu bilinmelidir. Ancak kitle iletişim araçlarının değişik düşünceleri ifade edebilmesine ne kadar açık olabileceği

iyimserlikle ikna edicidir. Medyanın değişik düşüncelerin sözcülüğünü tarafsız olarak yapması, topluma aktarması düşünce sahiplerini ikna edebilmektedir.

G)DÜŞÜNCEDE ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ

Sosyal ve siyasal açıdan düşünceyi açıklama özgürlüğü başka bazı önemli amaçlara ulaşmak için başvurulmuş bir yöntem ve süreç olması nedeniyle demokratik toplumun amaçlarının saptanmasında ve biçimlenmesinde önemli bir role sahiptir (Turhan 1995:193). Demokratik bir toplumda bir tek düşünceyi açıklama süreciyle varmak istenilen bütün amaçlara varılamaz. Bundan dolayı düşünce özgürlüğünün biçimi ile ilgili çalışmalarda; ister istemez toplumdaki kamu düzeni, adalet ve eşitlik gibi diğer bazı önemli değerleri dikkate alınmalıdır. Önemli olan sorun düşünceyi açıklama özgürlüğüyle toplumdaki başka önemli değerleri uzlaştırmaktır.

Demokrasinin özünü bireylerin kendileriyle ilgili siyasal kararların alınmasında direkt olarak katılmalarının oluşturduğu genel kanaattir. Ancak burada Kapani (1993:173)'nin demokrasiyle ilgili bir saptamasını zikretmek yerinde olacaktır. Kapani demokrasi olgusunun iki farklı yanını ileri sürerek çıplak demokrasi tanımının yetersiz kaldığını belirtmektedir. Ona göre mutlak demokrasi (sayısal üstünlük) ve klasik demokrasi ayrımı yapılmalıdır. Mutlak demokrasi ile klasik demokrasi veya bugünün çağdaş demokrasinin farkı konumuz olan özgürlükle alakalıdır. İkisinin arasındaki fark azınlığa karşı olan tartışmalarda bulunmaktadır. Mutlak demokraside azınlığın hiçbir

rolü, hiçbir değeri yoktur. O her zaman çoğunluğa boyun eğmek zorundadır. Klasik demokrasi ise; azınlığa her şeyden önce çoğunluk haline geçebilme hakkını tanır. İşte bu hak kendisine bağlı olarak fikir hürriyeti, tenkit hürriyeti ve muhalefet hakkı gibi hürriyetleri beraberinde getirir.

Genelde halkın kendi kendisini yönetmesi olarak tanımlanan demokraside yöneticilerin halkın düşünce ve duygularına duyarlı ve bağımlı olması gerekmektedir. Bu nedenle düşünceyi açıklama özgürlüğü halka yöneticiler arasındaki bu ilişkinin sürmesini sağlayan en önemli anayasal mekanizmalardan biri olmaktadır; çünkü kamuoyunda yapılan serbest tartışmalar sonucunda hükümet kendisine yöneltilen eleştiriler ve önerilerden haberdar olur (Turhan 1995:193).

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün demokrasiler açısından taşıdığı değer Mehmet Turhan'ın ünlü siyaset bilimci Giovanni Sartori'den naklettiğine göre (1995: 193) demokratik sistemin temeli çoğunluk ilkesidir. Parlamentoda sandalyelerin çoğunluğunu denetleyen partinin ülkeyi yönetme hakkına ve iradesine ve yaptığı yasaları azınlıkta kalan partilere kabul ettirme yetkisine sahip olduğunu kabul etmek zorundayız. Ancak bu çoğunluğa sınırsız yetkiler verilemez. Eğer sınırsız yetkiler verilirse azınlığa dönüştürülemeyen bir çoğunlukla karşılaşılabilir ve artık bu demokratik bir çoğunluk değildir. Çünkü çoğunluk ilkesi, siyasal yapının çeşitli parçalarının iktidarın kullanmasında yer değiştirebileceği değişebilen çoğunlukları gerektirir.

Demokratik şartlar altında çoğunluğun yönetimi sınırsız değildir. Azınlığında çoğunluğu sınırlandırıcı bir takım hakları olması gereklidir. Bu gereklerden biri düşünceyi açıklama

özgürlüğü olmalıdır. Düşünceyi açıklama özgürlüğü bir takım baskı grupları kurularak ve kamuoyu platformunda etkinliği sağlanabilir.

H)DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜ SINIRLAMA TESTLERİ

Temel hak ve özgürlüklere özellikle basın özgürlüğünün gelişmesine öncülük etmiş Amerika Birleşik Devletleri'nde düşünceyi ifade etme sınırlama konusunda da titizlik gösterilmiş ve bir takım kıstaslar geliştirilmiştir. Bu kıstaslar düşünceyi açıklamanın nerelerde tehlikeli olabileceğini, nerelerde tehlikeli olmadığını anlama bakımından önem arz etmektedir. Bu kıstasları (test) şöyle sıralamak mümkündür.

H.1)KÖTÜ EĞİTİM TESTİ

Bu teste göre önemli bir zarar yaratabilecek bir eğilimi içeren ya da yasama organının makul olarak böyle olması gerektiğine inandığı ifadeler yasaklanabilecektir. Biraz daha açıklık getirecek olursa bir eyaletin kolluk yetkilerini kullanırken söz özgürlüğünü kamu refahına zarar verecek, kamu ahlakını, bozacak, suç işlemeye teşvik edecek ya da kamunun huzurunu bozacak biçimde kullanmaları cezalandırılabilceği tartışılmayacak kadar açıktır (Turhan 1995;209).

H.2)AÇIK VE YAKIN TEHLİKE TESTİ

Bu test ilk kez olarak Yargıç Holmes tarafından Schank V. United States davasında Yüksek Mahkeme'nin görüşü olarak

ifade edilmiştir. Bu teste göre her davada sorun kullanılan kelimelerin açık ve yakın bir tehlike yaratacak koşullarda ve biçimde de kullanılacak önemli araçlar getireceği nedeniyle kongrenin önleme hakkını doğuracak biçimde da kullanılıp kullanılmadığıdır. Terminello V. Chicago kararlarında ise Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin kararı şöyledir "Bizim hükümet sistemimizde söz özgürlüğünün bir işlevi tartışmaya yol açmaktadır. Düşünce açıklaması bir huzursuzluk, kurulu düzenin koşullarından hoşnutsuzluk yarattığı hatta kişisel kırılganlığa sürüklediği zaman amacına iyi bir biçimde hizmet etmiş olur. Konuşma çoğunlukla kışkırtıcı ve uyarıcı olur. Bir düşüncenin kabul edilmesi için, sunulurken önyargılara saldırılabilir ve çok sarsıcı etkiler yaratabilir. Bu nedenle her ne kadar söz özgürlüğü mutlak değilse de toplumu rahatsız ve huzursuz kılmamanın çok ötesinde ciddi ve somut bir zararın açık ve yakın tehlikesi kanıtlanmadıkça sansür ve cezaya karşı korunmuştur. Anayasamızda daha sınırlayıcı bir görüşe yer yoktur. Bunun aksine yapmaya çalışmak, ya meclisler ya mahkemeler ya da siyasal makamlarca veya halk toplulukları tarafından düşüncelerin standardizasyonuna yol açacaktır" (Turhan 1995; 210).

Whitney kararında Yargıç Brondeis Açık ve Yakın Tehlike kuramını ayrıntılı bir biçimde inceden inceye işlenmiştir. Brondies ve Holmes'e göre düşünce açıklamasının anayasal açıdan cezalandırılabilmesi için dört koşul gereklidir: Bunlar şöyle sıralanmak mümkündür:

1)Düşüncenin açıklandığı koşulların potansiyel olarak gerçekten tehlikeli olması gerekir.

2)Korkulan zararın "aşırı derece ciddi" olması gerekir.

3)Düşünceyi açıklama özgürlüğünün kullanılması sorununda ciddi bir zararın ortaya çıkacağı korkusunun makul bir tabanı olmalıdır.

4)Tehlikenin yakınlık derecesi oldukça yüksek olmalıdır (Turhan 1995; 210).

H.3)DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN MUTLAK OLDUĞUNU SAVUNAN TEST

ABD Yüksek Mahkemesi açıkca yakın bir süreç eylemine tahrik oluşturmamayan açıklamaları cezalandıran yasayı Anayasaya aykırı bulurken, Yargıç Douzlen Ayrik Oy yazısında açıklama eylemi konusunda şu görüşlere yer vermiştir: "Eylem çoğunlukla bir açıklama yöntemidir ve Anayasanın 1. değişikliğinin güvencesi altındadır... Düşünce açıklamasını cezalandırmaktan yana olanların genellikle verdikleri örnek kalabalık bir tiyotroda yalan yere 'yangın var' diye bağırان adamla ilgilidir. Ancak bu örnek açıklama ile eylemin bitişik olduğu klasik olaydır... Bunları ayırmak çoğu kez olanaksızdır ve hiç kuşkusuz olaylar nedeniyle koğuşturma yapılabilir. Bu gibi ender durumlar dışında düşünce açıklamaları hakkında koğuşturma yapılamaz. (ABD Mahkemesi Kararı 1969). Yine Yargıç Douglas'la Yargıç Black'ın New York Times v. Sullivan kararında ortaklaşa yazdıkları Aykırı Oy yazılarında "Kamusal sorunlar hakkında bizce 1. Değişikliğin sağladığı en aşağı düzeydeki güvencesidir" diyorlardı. Yargıç Black 1. değişikliğin yorumunu yapmış "Kongre yasa yapamaz demek yasa yapamaz demektir" diyerek düşünceyi açıklama

özgürlüğünü kısıtlayıcı hiçbir yasanın yapılamayacağını söylüyordu.

H.4)MENFAATLERİ DEĞERLENDİRME TESTİ

Yargıç Felix Franksuster ve Yargıç John Marshall Haçlan, düşünceyi açıklama özgürlüğüne öncelik vermeden, birbirleriyle yarışan menfaatleri değerlendirmenin en doğru hukuksal yaklaşım olduğunu belirtmişlerdir. Bu yargıçlara göre eğer bu öncelik de mahkemenin her olayda düşünceyi açıklama özgürlüğünün bireysel ve sosyal menfaatleri ile bu özgürlüğü kısıtlamadaki sosyal menfaatleri dengelendirip ona göre bir karar verilmesi fikri yatmaktadır.

Yargıç Waren United States V. O'Brien karşısında bu testi şöyle uygulamıştır. "Bu mahkeme aynı eylemin akışı için 'söz' ve 'söz dışı' unsurlar bir araya gelince söz dışı unsurun devlete ait oldukça önemli bir menfaat nedeniyle düzenlenmesi durumunda doğal olarak bunu takiben 1. Değişiklik özgürlüklerinin sınırlandırılmanın haklı olacağını benimsemiştir (Turhan 1995: 211).

I)TARİHSEL GELİŞME

Özgürlük olgusunun tarihsel süreç içinde gelişimi insanın toplumsal yaşama geçmesi ve toplumsal kanunları oluşturmasıyla temellendirilebilir. İnsanın özgürlük sorunu, ona ait hakların varlığı, ancak bir devlet düzeni içinde söz konusu olabilir. İnsanoğlunun bütün üretici ve yaratıcı etkinlikleri de devletin

kurduğu ortam içinde doğar ve gelişir. Yani özgürlük kavramının tarihi temelleri aramak ve üzerinde düşünebilmek için düzenli bir devlet olgusunun oluşumunu hesaba katmamız gerekmektedir (Mumcu 1992:29).

1.1)İLK ÇAĞDAKİ GELİŞME

Bir araşırmacının (Krameç: 1990) “Tarih Sümer’de Başlar” adlı eserinin ardından da anlaşılacağı gibi Sümerler: yazıyı icatlarıyla, ilk devleti oluşturmalarıyla, ilk okulu kurulaştırmalarıyla, ilk hekim-ilaç uygulamalarıyla ve ilk edebiyat denemeleriyle yerleşik bir toplumun ilk kurumlarını meydana getirerek uygarlığa armağan etmişlerdir (1994: 30). Sümerler yaşlılar ve gençler meclisleri kurarak belkide ilk parlamentoyu oluşturmuşlardır (1990: 38). Mezopotamya’da yüksek diğer kùltürleri de etkileyen bu gelişmeler özgürlük-özgürlük hak kavramlarını ve dokunulmazlığı tarihe geçirmiştir (Mumcu 1994: 32). Eski Mısır’da modern bürokrasinin temelleri atılmış ve yazılı hukuk geleneğine geçilmiş, adaletin yüceliği prensip haline getirilmiş ve toplum bireyleri ačíısından eşitliği özendiren bir anlayış geliştirilmiş ve kadınların pek çok alanda erkeklere denkliği kabul edilmiştir.

1.2)ÇİN VE HİNT UYGARLIĞI

Medeniyetin kurulmasında önemli katkısı olan filozoflarıyla da düşünce ufuklarını aralayan Çin kùltür ve siyasal hayatında önemli simalar düşünce alanına ışık tutmuşlardır. Bunlar ilki (Qo Tse insanın iç dünyasını araştırmış, zihinlerde özgürlüğün gereği üzerinde durmuştur (Mumcu 1994: 35). Konfüçyus insanla ilgili hemen her konuda düşünce beyan ederek

yönetimle ilgili olarak da pek çok düşünce beyan etmiştir. Konfüçyus'un modern demokratik doktrinlere temel olabilecek şu düşüncesi ünlüdür: "En üst siyasal yönetim gücününün (egemenliğin) gerçek ve tek taşıyıcısı halktır. Zira halkın güvencesini kazanamamış bir hükümet er geç düşmeye mahkumdur" (Mumcu 1994: 37). Böylece ulusal egemenlik kavramına ulaşan filozof, özgürlük konusunda -halkın özgürlüğü dışında-belli koşullar ortaya atma istemez.

Çin gibi Hindistan'da yüksek bir kültüre beşiklik yapmıştır. Önemli ilerleme kaydetmesine rağmen kast sistemi bu ilerlemenin önüne bir engel olmuştur. Mumcu (1994: 39)'ya göre bu kast sistemi insanlar arasındaki eşitsizliğin en somut ve aşırı biçimi ile pek çok gelişme eğilimini engelleyebilmiştir. Bu sisteme karşı çıkan ünlü düşünür, Budaha (Buda) bir soylu olmasına karşın kast sistemini yererek toplumun düzenini insanın iç dünyasına hakim olmasıyla korumak ister (1994: 38). Buda'ya göre dünyayı kötü yapan insanların tutkularıdır. Buda bireyden topluma doğru bir huzur ve özgürlük ortamının oluşacağını felsefe haline getirerek sonunda huzurun doruğuna (Mirvana) ulaşılacağına inanmaktadır.

1.3)ESKİ YUNAN VE ROMA'DA ÖZGÜRLÜK

Fikir alanında eski Yunan'ın en büyük filozofu sayılan Platon (Eflatun) ve Aristo'da insana insan olarak değer veren, ona devlet içinde ve devlete karşı herhangi bir hak tanıyan düşüncenin izine, rastlanmamaktadır (Kapani 1993:17). Diğer fikirleriyle yaşadıkları ortamı ve bugünkü medeniyetlerin bile temellerini atan bu iki ünlü filozoftur. Düşüncelerinde özgürlük fikrinin belirtilerine rastlanmamaktadır.

Platon'un tasarladığı ideal devlet, toplum hayatının bütün yönlerini tek elden ayarlayan, düzenleyen ve kollektif bir düzen içinde kişiye serbestlik alana bırakmayan monolitik bir devlettir; Aristo ise Platon'dan daha yumuşak bir siyasal doktrin ortaya koyarak belki biraz insancıl sayılmaktadır (1993:18).

Eskiçağ'da Platon ve Aristo'nun getiremediği düşünce ve ruh enginliğini getirenler Stoisyenler (Stoacılar) olmuşlardır. Onlara göre devlet herşey değildir ve birey devletten önce gelir, akıl vardır, hukuk vardır ve kanun vardır. Böylece Stoacılar evrensel bir felsefe geliştirerek insan hakları doktrinini eski felsefi kaynağı olmuşlardır.

Antik düşüncede insan herşeyin ölçüsü olarak temel alan ve o güne kadar toplumlara doğal gelen fikirleri eleştiren stoistler (Mumcu 1994: 40). Serbest özgür düşünceyi yaymaya da örnek alanabilir. Stoistler düşünce ve ifade özgürlüğünün ilk temsilcileri sayılabilir (Göze 1982:11-13).

Bu dönemde düşünce ve ifade özgürlüğüne örnek teşkil edebilecek filozof Anaksagoras'ten bahsetmek yerinde olacaktır. Filozof Atina'lıların inandığı tanrılara inanmayı reddetmiş ve bunu ifşa edince idama mahkum olmuş ve ülkesinden kaçarak Lapseki halkına sığınmış ve ilgi görmüştür (Bury 1959: 22-23)

Özgürlüğün entellektüel geleneğine göz atıldığında, daha önce de belirtildiği gibi bugünkü özgürlük anlayışının esaslarının ilk defa Antik Yuna'da ortaya çıktığı görülmektedir (Yayla 1992:156). Böylece temelleri Antik Yunan'da atılan özgürlük nosyonu daha sonra Romalılar'a ve daha sonra da Modern Avrupa ve Amerika'ya geçmiştir.

1.4) ORTAÇAĞ

Ortaçağ'da düşüncenin Hristiyan dogmalarının etkisi altında kişinin devlet karşısında bir hiç olduğu yolundaki eski çağ anlayışından uzaklaşıldığından bahsedilir. Ortaçağ'da feodelitenin ortaya çıkışı ile devletin mutlak kudretinin dağılışı ve parçalanışı sözkonusudur. Böylelikle feodalite ile birlikte sadece merkezi devlet parçalanmakla kalmamış, devletin mutlak ve sınırsız iktidarı, fikri kaybolmuş, hatta bizzat devlet kavramı yavaş yavaş silinmeğe yüz tutmuştur (Kapani 1993: 23).

Bu dönemdeki gelişmelere fikirleriyle etkide bulunan iki ünlü düşünce adamından bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Thomas Aquinas'tır (Aquino'lı Thomas). Konu ile uğraşan otoritelerin tabiriyle ortaçağın Aristosu denilebilecek Sain Thomas'ın siyasal doktrininin temelinde zalim ve keyfi iktidarı önleme kaygısı yatar. Bu konuda Kapani (1993: 23)'nin aktardığına göre Thomas amaçlarına ulaşmak için iktidarı en başta ilahi kanunla sonuçlandırmak istemiştir. Thomas'a göre yeryüzünde bütün, insanlar krallar da dahil Tanrı'nın iradesi olan ilahi kanuna tabidir.

Öteki düşünür Marsilius Patavinus (Peidoavalı Mersilius) Thomas'tan farklı düşünerek Barışın Savunucusu adlı eserinde ilginç fikirlerin öncülüğünü yapmıştır. Siyasal iktidarın halktan geldiğini ve halkın bu iktidar hakkını doğrudan veya temsilcileri vasıtasıyla yapabileceğini savunmuştur. Düşünür bu fikirleriyle demokrasinin temellerini atarak şu üç temel unsuru ortaya atmıştır:

1- Yasama yetkisi halktadır.

2- Yürütme organını halk tayin eder,

3- Yasama organı yürütme organını her zaman kontrol edebilir ve görevini iyi yapmadığı zaman onu iktidardan uzaklaştırabilir (Kapani 1993:26).

Genel olarak kilisenin etkisinde kalınan Ortaçağ'da kilise devletin üstünde yer almıştır. Devletin görevi günahla savaşımdır (Tunsay 1969:209). Böyle bir düşünce sistemi içinde gelişen Ortaçağ devletinde özgürlük sadece kilise ve buyrukları çerçevesinde hareket etmekle belirebilmiştir.

İ) MODERN ÖZGÜRLÜĞÜN DOĞUŞU

İnsanın sadece insan olarak sıfatıyla, doğuştan bazı haklara ve hürriyetlere sahip olduğu ve devlet tarafından bunlara hiçbir zaman dokunulmayacağı yolundaki temel fikrin ortaya çıkışı 17.'ci yy rastlamaktadır (Kapani 1993: 30). Ancak daha önceki dönemde 17. yy'ın bir fikir hazırlığını yapmıştır. Bilimsel çalışmaları gözlem ve deneye dayandırılarak insan yeniden keşfedilmeye başlandı. Rönesans hareketi doğdu (Mumcu 1994: 57). Böylelikle değişen devlet yapıları, reform hareketinin getirdiği aydınlanma, devlet ve siyaset felsefesine de yansımış ve bu alanda çeşitli düşünceler ileri sürülmüş modern özgürlük kavramına geçiş sağlandı (1994: 58).

İ.1) NİCOLO MACHİEVLLİ

Dönemin önde gelen düşünürü Nicolo Machievlli'dir. Rönesansın bir ürünü olan bu filozof devlet olgusu üzerinde

sistemli bir biçimde düşünerek, otorite ve egemenlik gibi temel kavramları bilimsel olarak açıklamıştır (Mumcu 1994: 58). Michievlli düşüncesinde mutlak devleti taşımakla beraber asıl olarak özgürlükçü bir halk hükümetini savunmaktadır (Akın 1980: 78-79).

1.2) HÜRRİYETÇİ FİLOZOF LOCKE

Ünlü düşünür Locke fikirlerin 1690 yılında yayınlanan "Medeni Hükümet Üzerine İki Deneme" (Two Treatises On Civeil Goverment) adlı eserinde açıklamıştır. Locke'un üzerinde durduğu temel fikir tabiat halidir. Tabiat halinde kast: insanlar arasında devamlı bir müdahalenin hüküm sürdüğü bir vahşet ve anarşi hali değildir (Kapani 1993: 31). Düşünöre göre tabiat halinde insanlar mutlu yaşamaktadırlar (Mumcu 1994: 62). Locke'un fikirleri de diğer çağdaşları gibi aydınlanma çağının temellerini oluşturmaktadır (Gökberk 1961: 341).

Locke yaşam ve özgürlük fikirlerinin gelişmesine önemli katkılarda bulunurken mülkiyetin de temel haklardan sayılmasını yaşamış olduğu ortama kabul ettirmiştir.

Bir liberal olan Locke devletin tebasının özgürlüklerini korumak ve gerekli zemini hazırlamasının savunmuştur. Ayrıca Locke gerek Amerikan gerekse Fransız İnsan Hakları Bildirileri üzerinde direkt olarak etkide bulunmuştur (Kapani 1993: 33).

1.3) THOMAS HOBBS

Devlet olgusunu yeniden düşünen Hobbes; devleti insan ve insan psikolojisinden yola çıkmıştır (Mumcu 1994: 61).

Hobbes devletten önce doğal oluşumun olduğunu ve ünlü sözü olan "İnsan insanın kurdudur" felsefesinin geçerli olduğunu ve bu ortamda herkesin tam bir özgürlük içinde yaşadıklarını ve bunun da tehlikeli olduğunu ancak bu durumun bir toplum sözleşmesiyle düzeltilebileceğini, bu sözleşmenin de bir devleti meydana getireceğini savunur (Mumcu 1994: 61). Hobbes özgürlük üzerine incelemelerde bulunmuş ve ona göre özgür kişi; "kendi gücü ve aklı ile başarabileceği şeylerden istediğini yapmaktan alıkonulamayan kimsedir" (Tunay 1994: 148). Ona göre özgürlük toplum özelleşmesinin içindedir ve devletin koyduğu kalıplar özgürlüğü belirler (Göze 1982: 159). Hobbes modern sosyal bilimler terminolojisine çok önemli kavramlar kazandırarak bunları temellendirmiştir. Sözgelimi "toplumsal rıza" ile barışı sağlayarak bir devletin kurulması "Özel Sistemler" ile insanların negatif özgürlük alanlarının genişliği, "Topluluklar", "Özel Kişilikler", "Şirketler" veya "Dernekler" ile bir sivil toplumu oluşturmakta ve devlet uyrukları uygarlaştırma inisiyatifine sahiptir (Keane 1994: 67).

İ.4) MONTESQUIEU

Ünlü eseri olan "Yasaların Ruhu" adlı kitabını yayınladığında günümüzdeki gibi yasaklı uygulamalara benzeyen bir tepkiyle karşılaşan Montesquieu bu eseriyle bir çok kurumu temelden sarsıcı fikirler beyan ederek daha sonraki anayasal, siyaset ve edebi çalışmaların esin kaynağı olmuştur. Devletin insan topluluklarından oluşumunu yorumsuz kabullenen düşünür devlet biçimlerini araştırırken bunları içinde en iyisinin kişi özgürlüklerine özen vereni ölçü almıştır. Montesquieu özgürlüğün her anlayış biçimine göre değişeceğini ileri sürerek tanımlanmasının zor olduğu kanaatini taşımaktadır (Mumcu 1994:

64). Ancak yine de özgürlüğü; "gerekeni yapmak, gerekmeveni de yapmaya zorlanmamak" olarak tanımlamaktadır (1994: 64) Montesquieu'ya göre (Aran 1989: 22) bir devlette özgürlüklerin güvencesi hükümet biçiminde sıkı sıkıya bağlıdır. Özellikle Siyasal Özgürlüklerin gerektiği tarzda kullanılabilmesi için devlet gücünün sınırsızlanması sağlanmalıdır. Kuvveler ayrılığı perensibinin fikir sahibi olan filozof bu kuramı detaylı işlemiş ve özgürlüklerin ve demokrasinin güvencesini saymıştır (Mumcu 1994: 65).

İ.5) JEAN JACQUES ROUSSEU

Özgürlük konusu açısından Rousseu hem insan hakları hem de özgürlükler yönünden yazdıkları ile son derece önemlidir. "İnsanlar Açısından Eşitsizlik Üzerine Söylev"i ile "Toplum Sözleşmesi" gibi yazdığı eserler konumuz açısından önemlidir. Rousseu eşitlik ve özgürlüğü ancak bir toplum sözleşmesi ile oluşturulabileceğini savunmaktadır (Mumcu 1994: 67). Ona göre özgür ve eşit kişilerden oluşan halkın bütün bireyleri "egemenlik" denilen üstün yönetim gücünün kaynağıdır. Rousseu herşeyden önce insan haklarının temelini oluşturan "doğuştan eşitlik ve aynı haklara sahip olmak" görüşünü ortaya koymuştur (Rousseu 1982:14).

J) ULUSLARARASI BELGELERDE DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

J.1) İNGİLİZ HÜRRİYETLER KANUNU

Özgürlüğün fikir ve düşünce halinde uygulama alanına geçişi İngiltere'de olmuştur. 13. yy'da İngiltere'de zamanın kralına zorla kabul ettirilen "Magna Carta Libertatum" (Büyük Hürriyet Fermanı) ile kişi haklarının sağlanması yolunda ilk adım atılmıştır (Kapani 1993: 41). Magna Carta halka belirli özgürlükler tanımaktan çok kralın otoritesini sınırlandıran ve baronların, bazı haklarını belirten bir feodal berattır. Ancak İngiliz halkı bu uygulamayı zaman içinde kendi lehlerine kullanmayı yeğlemektedirler. İngiltere'de özgürlük uygulamaları 1628 tarihli Relition of Rights, 1649 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Bill of Rights ve 1701 tarihli Act of Settement ile genişlemiştir.

Düşünce ve basın özgürlüğünün anavatanı sayılan İngiltere'da basın özgürlüğü yasalar ve anayasal metinler yerine, bunlar kadar güçlü olan, yaşayan hukuk töresine yani yazılı olmayan Comman Low'a dayanmaktadır (İçel 1985: 23). basın her İngiliz vatandaşının sahip bulunduğu özgürlüklerden sansür veya başka yasaklayıcı engele uğramadan yararlanır. Bu yararlanma biçimi hiçbir zaman ayrıcalıklı bir durum değildir. Basının bu durumu "Rex Versus Grey" kararında "Basının özgürlüğü kraliçenin uyruğu olan her vatandaşın sahip olduğu özgürlükten ne daha büyük ne de daha küçüktür" şeklinde tanımlanmıştır (İçel 1985: 23).

İngiltere'deki özgürlük olgusu ile ilgili çabalar daha sonraki uluslararası alanda özgürlük çabalarına kaynaklık yapacaktır.

J.2) AMERİKAN HAKLAR BİLDİRİLERİ

Kapani (1993: 43)'ye göre Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden önce 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasası'na konmuş olan Haklar Bildirisi (Bill of Rights) Amerika'daki başlangıcı ifade eder. Ve bu başlangıcı İngiltere'deki gelişmelere bağlantılı İngiliz kolonileri başlatmışlardır. Bu tür çabaların temelinde insanların doğuştan devredilemez bazı hakları olduğu yatmaktadır. Bu hakların en önemlileri; yaşama, hürriyet ve mutluluğa erişme hakları olduğu varsayılır. Devletinde bireylere bu hakları elde edebilmeleri için gerekli ortamı oluşturması modern devlet olarak bir zorunluluğu varsayılır.

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (4 Temmuz 1776) genel olarak kişi hak ve hürriyetlerin prensibini koymakla yetindiği söylenebilir. Bu alanda ilk belge Bağımsızlık Bildirisi ile aynı tarihlere denk gelen Virginia Anayasası'nın (12 Haziran 1776) başındaki "Bill of Rights"dir. İngiltere ile savaş halinde bulunan 13 Amerikan kolonisinin temsilcilerinden kurulu Fildelfiya Kongresi Bağımsızlık Bildirisinde iki aylık bir süre önce kolonilere bir anayasa yapmalarını ve devlet haline gelmelerini öneride bulunmuş ve bu öneriyi ilk önce Virginia dikkate almış, anayasasını hazırlamış ve bu anayasanın başına da haklar bildirisini koymuştur. Virginia anayasasından etkilenecek ve örnek alınarak "Bağımsızlık Bildirisi" hazırlanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Amerikan Bildirilerinde, kişi güvensizliği, vicdan hürriyeti, söz hürriyeti, basın hürriyeti, toplanma hürriyeti,

dilekçe hakkı ve mülkiyet hakkı gibi klasik hak ve hürriyetlerin yer aldıkları görülür (Kapani 1993:45).

BİRİNCİ KISIM

İKİNCİ BÖLÜM

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

A) KAVRAM VE TANIM

Basın özgürlüğü kavramını tanımlayabilmek için iki yol izlemek gerekiyor. Birincisi dar anlamda basın özgürlüğü tanımı, ikincisi ise geniş anlamda basın özgürlüğü ya da iletişim özgürlüğü tanımı. Eğer birincisinin tanımı yapılacak olursa sadece yazılı medya olarak tanımlanabilen basın özgürlüğü tanımı yapılmış olur. İkincisinin tanımı yapılacak olursa, basın da dahil tüm iletişim araçlarına dönük bir tanım yapılmış olur. Bunun yanında genel olarak basın özgürlüğünü diğer parçalara ayırmak mümkündür. Şöyle ki; radyo özgürlüğü, televizyon özgürlüğü, sinema özgürlüğü.

Yukarıda irdelenmiş olan ikinci tanıma göre basın özgürlüğü; haber, düşünce ve kanıların basın, radyo-televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçları ile serbestçe alınması ve yayılması anlamına gelir (İçel,1985:18). Basın özgürlüğünün yazılı medyaya indiriyinerek dar anlamda yapılan tanımı ise; haber, düşünce, kanı ve davranışların basın yoluyla serbestçe alınması ve yayılması anlamına gelmektedir (Tunaya,1975; 281;

310-316). Basın özgürlüğü bir basın kuruluşunun hareket alanını tanımlarken, aynı zamanda çağdaş insan sosyal yaşantısının vazgeçilmez bir koşulu olan heber, düşünce ve kanıların okunmasını kapsamaktadır (Abadan, 1970: 89).

Matbaanın icadından sonra ortaya çıkan basın özgürlüğü kavramına öngelen özgürlük kavramı "düşünce ve söz özgürlüğü" olmuştur. Kişilerin düşündüklerini istedikleri biçim, zaman ve yerde açığa vurmak, tartışmak ve dilerlerse düşüncelerini açıklamak serbestisi, yani düşünce ve söz özgürlüğü olmadan basın özgürlüğünden söz edilemeyeceği genel kanaattir. Bu nedenle basın özgürlüğünün ön koşulunu düşünce ve söz özgürlüğü oluşturmaktadır (1970; 89). Böylece düşünce özgürlüğünün fiili bir değer kazanabilmesi kitle haberleşmesi dolayısıyla basın özgürlüğü aracılığıyla olabilmekte ve iki özgürlük bir bütünün parçaları durumunda bulunmaktadır.

B) ÇEŞİTLİ SİYASAL REJİMLERDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

B.1) ESKİ MUTLAKİYETÇİ REJİMLER

Eski mutlakiyeçti rejimlerin ortak özelliği, bu rejimlerde dini ve cismani davranışların sözle veya yayın araçlarıyla eleştirilmesinin bir çeşit küfür, Tanrı'nın iradesine karşı gelme şeklinde kabul edilmiştir. Sözelimi 16. yy. başlarında Papa 6.'ncı Alexandre yayınladığı emirname ile kilisenin bütün kitaplar üzerinde sansür yetkisine sahip bulunmasını istemiş ve 10.'cu Leos da papanın izni olmaksızın yayınlanacak kitapların alenen

yakılacağı ve yazarların afaroz edileceğini karar bağlamıştır (İçel, 1985;18-19). Daha sonra kilise yasaklanan eser ve yazıları içeren katalog çıkarılmasına karar vermiştir.

Mutlakiyetçilikle yönetilen devletlerde bu uygulama sürmüştür. Fransa ve İngiltere'de krallık imtiyazı ile ortaya çıkan basın tüm olarak devlete bağlanmış ve önleyici sansür ile ayakta kalabilmiştir.

B.2) LİBERAL REJİM

Bireyi insanlığın hedefi olarak gören liberalizm akımı 17 ve 18.'ci yy'da inanç, düşünce ve söz özgürlüğünün devlete ön gelen bir özgürlük olduğunu iler sürerek basına sansür konulmasına karşı çıkmıştır (İçel, 1985; 19). Liberalizm akımının basın ve haberleşme özgürlüğü alanındaki ilk önemli temsilcisi John Milton olmuş ve sansüre karşı mücadele ederek basın özgürlüğü düşüncesini yaymıştır. Ancak Milton kendi ülkesinde basın özgürlüğünün resmileşmesini sağlayamamıştır. Milton'un basın özgürlüğü düşüncesi 1776 yılında Amerika'da Virjina Bill of Rifhts'da açıkca belirtilmiş ve her türlü istibdat rejmine karşı tek güvence olarak nitelendirilmiştir (Abadan, 1970; 92). 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde fikir ve düşüncelerin serbestçe yayılmasının ve nakledilmesinin insanın en değerle haklarından biri olduğu açıklanmıştır (Dönmezer, 1976; 44). Bu şekilde doğan ve yerleşen liberalist düzende basın özgürlüğü, kanıların ve fikirlerin bir rekabet kanununa göre savunulması olarak kabul edilmiş ve bu nedenle özellikle 19. yy'ın sonuna doğru basın özgürlüğünün liberalist anlayışı çok kuvveli eleştirilere uğramıştır (Abadan,1970: 92).

B.3)KOMÜNİTREJİMDE

Marksist ve Leninist ideoloji tüm kamu özgürlüklerini ve bu arada basın özgürlüğünü kapitalist düzende belirli sınıflara verilmiş ayrıcalıklar olarak gördüğü ve gerçek özgürlüğün ancak emekçi sınıfın egemenliğinin sağlanması durumunda gerçekleşeceğini kabul eder. Dolayısıyla batı demokrasileri anlamında bir basın özgürlüğüne karşıdır (1970: 93).

Marks ve Lenin'e göre toplumun bireyden önce gelmesi ve bireyin bağlı olduğu toplum dışında ayrı bir nedeni bulunmaması nedeni ile insanlara kapitalist düzendeki biçimdeki özgürlüğün tanınması anlamsızdır ve kitle iletişim araçları komünist Parti ile kitleler arasındaki ilişkiyi sağlayan, halkın siyasal eğitimini gerçekleştiren propoganda araçları olarak kullanılmalıdır (1970; 93).

Bu görüş uygulamada aynen gerçekleşmiş ve 1936 tarihli Sovyet Rusya Anayasası'nın 125. maddesinde söz ve basın özgürlüğünden söz edilmiş olmasına karşın, bu özgürlüğün sosyalist düzeni desteklemek amacı içinde söz konusu olabileceği görüşüne yer verilmekte ve toplumun bireylere ancak komünist Parti aracılığı ile tanıtılabileceği görüşü benimsenmiştir. Bunun uzantısı olarak Pravda ve İzvestia gibi ulusal basın organlarının yürütecekleri politika komünist Parti tarafından belirlenmekte ve yine sansür de bu organ tarafından yapılmıştır (İçel,1985: 20).

B.4) FAŞİT VE NASYONAL SOSYALİST REJİMLER

Bu rejimlerin temel özelliği; kitle iletişim araçlarının iktidarın emirlerine hizmet eden birer araç durumunda bulunmasıdır. İtalyan faşizminin kurucusu Mussolini basını totaliter rejimde temel bir öge olduğunu, rejmin lehine çalışması gerektiğini, aksi hallerde kapatılacağını ve cezalandırılacağını belirterek gazetecilik mesleğinin ancak meslek siciline kaydedilmiş kişiler tarafından yapılabileceğini kararnameye bağlamıştır. Hitler Almanyası'ndaki basın da Mussolini modelini benimsemiş olarak rejime hizmet etme amacını gütmüştür. Netice olarak Mussolini İtalyası'nda ve Hitler Almanyası'nda basın ve diğer iletişim araçlarının siyasal düzenin korunması amacı gerçekleştirmeye yarayan ögeler niteliğini gösterdiği ve bu ortam içinde basın özgürlüğünün kesinlikle yok edildiği söylenebilir.

B.5) ÇAĞDAŞ DEMOKRATİK REJİMLER

B.5.1) GENEL OLARAK

Günümüzde basın özgürlüğü devletin bu özgürlüğün gelişmesine sadece izin vermesi ile kalmamış bilakis devlet bir takım aktif ödevlerini de yerine getirmektedir. Böylece kollektif bir özgürlük, sosyal bir hak olarak ortaya çıkan yeni basın özgürlüğü görüşü içinde basın bir hak, iktidardan kendisine kağıt, makine, mürekkep, çeşitli teknik araçlar sağlayabilmesi için yardımda bulunmasını, telefon, posta gibi kamu hizmetlerinden yararlanma olanağının verilmesini, vergi dokunulmazlıklarının tanınmasını, yazar ve muhabirleri için bazı kolaylıklar gösterilmesini isteyebilmektedir.

Modern basın özgürlüğü görüşü gereğince devlete yüklenen bu görevler gazetecilik mesleğindeki kişilerin yararına olduğu gibi, düşünce kanı ve haberleri değişik kalem ve ağızlardan serbestçe izleyebilme olanağını aktif biçimde sağlaması bakımından kitlelerin yararınadır.

Hükümetlerin basın özgürlüğünün fiilen gerçekleşebilmesi için gerekli tedbirleri almaması halinde özel mülkiyete konu teşkil edilen iletişim araçlarının belirli sermaye çevrelerinin tekeline girmesi tehlikesi ortaya çıkacak ve halkın haber, düşünce ve kanıları istediği kaynaklardan öğrenebilme özgürlüğü kısıtlanmış olacaktır (İçel, 1985: 23). Bu yönden günümüzde sadece basın özgürlüğünün değil, çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez koşulu olan haber, düşünce ve kanıları serbestçe izleyebilmesi hakkını da kapsayan haberleşme özgürlüğünün dahi kollektif liir özgürlük, sosyal bir hak aşamasına verdiğini söylemek gerekir (1985: 23).

B.5.2) AVRUPA'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Avrupa bağlamında basın özgürlüğü için girişilen uzun ve çekişmeli kavga ilk olarak en canlı biçimi ile İngiltere'de başladı ve hızla Amerika'ya daha sonra da zayıf olarak Kıta Avrupası'na yayıldı (Keane, 1993: 27). İngiltere'deki mücadelenin belli başla noktaları iyi belgelenmiştir. Bu mücadele, eski yaşam biçimlerini tersine çevirip ateşe veren İngiliz Devrimi ile başladı. Basın özgürlüğünü savunmak üzere yazılmış Milton'un Arepagiticas'si bu alanda nice eserlere ilham periliği yaptı. Bu sırada matbaa işi henüz kapitalist bir endüstri olmayıp, hala küçük insanların işi idi. Görece ucuz ve taşınır baskı makinaları ile leveller yazarlarının matbaacıların ve sokak satıcılarının bir araya

gelmesi ile dönemin sosyal hareketliliği ve entellektüel etkinliği daha da arttı. Basın özgürlüğünü destekleyen uzun devrim William ve Mery tarafından devralınan hantal ruhsat sisteminin daha sonra çökmesi ve 1694 yılında matbaacılığın düzenleme yasasının süresinin dolması ile ilerledi (1993: 28).

İngiltere'de medyanın devlet tarafından denetlenmesine direnç devam etti. İlerki yıllarda parlamento görüşmeleri basın tarafından haber yapıldı.

İngiliz basın özgürlüğü hareketinin öncülüğünü yapan John Milton parlamento'ya karşı açtığı savaşı ünlü eseri Areopagitica'sında perçinledi ve İngiliz parlamentosuna sansürsüz basın hürriyeti hakkında nutuk olarak yayınladı. Milton'un bu eserde savunduğu ana fikirler iyi bir kitabı öldürmek, iyi bir insanı öldürmek kadar meşumdur.

Milton'un söz hürriyeti hakkındaki fikirleri şu ana noktalara dayanır:

1- Gerçeğin serbest olarak yayınlanmasına izin verilmesi kötü ve yanlış fikirlerin belli olması için teminatlı bir yoldur.

2- Bize yeni ve garip gelmeleri sebebi ile iyi fikirleri daha kötü olarak mahkum etmemiz daima mevcuttur.

3- Kötülük kaynakları çoktur, bunların pek çoğunun insanlara ulaşabilmesinin önüne matbuatların sansür edilmesi ile geçilmez.

4- İnsanlardan çoğu sansür vazifesi görebilecek durumda değildir. Bu vazifeyi alabilecek kimselerde böyle bir işi kabul etmezler.

5- Eserlerin ancak pek azı bütünü ile kötüdür ve bunlar sansür edilince diğer iyi yanları okuyucuya ulaşamaz.

6- Bir eserdeki iyi ve kötü okuyucu tarafından teşhis edilmeli, böylece tecrübe kazanabilmeli.

John Stuart Mill'de hürriyet hakkındaki eserinde basın hürriyetini haklı ve zaruri olarak ifade etmiştir (Dönmezer,1958: 30-31).

B.5.3) AMERİKA'DA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Amerika Birleşik Devletlerinde 1791 Anayasasına konu 1. ek madde yani "Kongre söz veya basın özgürlüğünü sınırlayan kanun yapamaz" hükmü ile basın özgürlüğü açık bir şekilde garanti altına almıştır. Böylece Amerika Birleşik Devletleri basın özgürlüğünü anayasal güvenceye kavuşturan ilk ülke olmuştur.

C) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TEMEL ÖĞELERİ

Basın özgürlüğü doktrininde şu temel öğelere yer verilmiştir.

***C.1) HABER, DÜŞÜNCE VE KANILARI SERBESTÇE
ÖĞRENEBİLMEK VE TOPLAYABİLMEK HAKKI***

Bir toplumda basın özgürlüğünden söz edebilmek için ilk koşul o toplumda her türlü haber, düşünce ve kanıların serbestçe öğrenilebilmesi ve toplanabilmesi olanağının bulunmasıdır (Dönmezer,1976: 94-95). Bu prensip yurttaşlar bakımından haber alma hakkını, yayın mensupları bakımından ise haberlere ulaşma ve haberleri toplamayı ifade etmektedir.

***C.2) DÜŞÜNCELERİ VE KANILARI SERBESTÇE
AÇIKLAYABİLME HAKKI***

Basın özgürlüğünün bu ikinci temel ögesi kaynağını düşünce ve söz hürriyetinde bulmaktadır. Bir yandan genel nitelikte bir temel özgürlük olan düşünce ve söz özgürlüğü, diğer yanda basın özgürlüğünün en önemli gereklerinden biri durumundadır.

***C.3) HABER, DÜŞÜNCE VA KANILARI SERBESTÇE
YAYABİLME HAKKI***

Basın özgürlüğünün bu ögesi de haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayıbilmeyi içermektedir. Yani bu prensip her türlü sansürü reddeder.

D) BASIN VE TOPLUM İLİŞKİSİ

Basın toplum için vardır. Çünkü toplum kendisini basın aracılığı ile ifade edebilmektedir. Zaten basın özgürlüğünün

temelinde düşünce ve ifade etme özgürlüğü yatar. Burada basın bir ifade etme aracıdır. Dolayısı ile toplum basına bir takık görevler yüklemektedir. Bu görevleri şöyle sıralamak mümkündür.

D.1) KAMUSAL GÖREV

Demokratik toplumlarda yönetenlerin seçimle iş başına gelmesi temel prensiptir. Fakat demokrasi sadece seçimden ibaret değildir. Seçim bütün sorunların çözümü anlamına gelmez. Çağdaş özgürlükcü demokrasilerde halkın denetimi sürekli'dir. Bu denetimi en yoğun yapan araç basındır. Bu fonksiyonunu yerine getirmek basın için hem bir hak hem de topluma karşı kamusal bir görev'dir.

D.2) HABER VERME GÖREVİ

Basının bu görevi en eski ve en asal fonksiyonudur. Vatandaş gerek ülkesinde gerekse dünyada olanlar hakkında basın yoluyla öğrenme hakkına sahiptir.

D.3) DENETİM VE ELEŞTİRİ

Basın kamu adına idare tarafından yapılan icraatları ve yapılanmayanları denetler ve eleştirir, bireyin eleştirisini idareye duyurur.

D.4) KAMUOYUNU AÇIKLAMA GÖREVİ

Özgürlükçü demokrasi kamusal çıkarlara ilişkin sorunların serbestçe tartışılması ile en doğru, en rosyonel çözümün bulunacağı inancına dayanır. Bu kamuoyunu, toplum düzeninin ve siyasal rejminin en iyi biçimde işlemesi için kaçınılmaz ve

vazgeçilmez bir koşul niteliğinde görme eğilimindedir (Dereli, 1976: 77). Bir tartışma rejimi olan özgürlükçü demokrasinin sağladığı olanaklar, halkın serbestçe kendi inisiyatifi ile kamusal sorunlar hakkında bilgi edinmesini, tartışmasını ve siyasal görüşleri ile idareyi denetlemesini ve etkilemesini sonuçlar (1976;77). Basın halkın tartışabileceği bir tür kamuoyu formudur.

E) BASIN KURAMLARI

Bir toplumun siyasal yapısı ve tutumu, iletişim araçlarının gelişimini etkiler. Kitle iletişimi üzerindeki denetimin türü ve derecesi, iktidardaki hükümetin yapısı ve özellikleri ile belirlenir. Siyasal güçler, iletişim kurumlarının uymaları gereken yasaları koyarlar. Bu düzenlemeler, belli bir toplumun siyasal ortamına göre kısıtlayıcı ya da özgürlükçü olabilir (Hibert Ungurait ve Bohn 1979: 39-40).

Eğer bir toplumun siyasal sistemi siyasal felsefesi üzerine oturmuşsa, siyasal felsefesi de o toplumun insan doğası ve insan devlet ilişkisi ile ilgili felsefesi üzerine oturmuştur. Genel olarak insan doğası ile ilgili iki temel görüş vardır: Birincisi insanı, zayıf ve disiplin altına alınması gereken bir varlık gibi görürken, ikincisi insanı, temelde akıllı, adil, dürüst ve özgürlük arayan bir varlık olarak görür (Tekinalp 1986: 85).

Yukarıda insan doğası ile ilgili aktarılan görüşler bu kadar kesin ve basit sınırlamaya sığmayabilir. Ancak başlangıç noktası olarak insan devlet ilişkisinin temel hangi felsefeler üzerine oturduğunu belirtmek bakımından yararlıdır.

Bu iki temel görüş üzerinde çalışarak Siebert, Peterson ve Schram 1956 yılında dört basın kuramını ortaya attılar. Bu kurumların en eskisi "Yetke Kuramı" -aut horitariantheory-. Daha sonra buna "Sovyet Komünist Kuramı" eklendi. Üçüncüsü "Liberal Kuramı" -Libertariantheory- ve son olarak liberel kuramın uzantısı olan "Toplumsal Sorumluluk Kuramı."

E.1)YETKE KURAMI

Baskı makinesi 15. yüzyılın baskı altındaki toplumsal kuralları içinde ortaya çıktı. Kilise ve yönetim halkın isteklerine aldırmadan kendi isteklerini sağlamlaştırmaya ve sürekli kılmaya çalıştı. Aslında küçük bir yayıncı için ortam ve zaman özgürlük açısından özgürlükten söz edecek koşullara sahip olduğu söylenemez. Basılan ilk kitaplar Latince İncil kopyaları idi. Bu durum kilise ve yönetim için bir tehlike oluşturmuyordu. Daha sonra yayınlar konu bakımından çeşitlendi. Okumayı öğrenen geniş bir orta sınıf ortaya çıktı ve okumaya başladı. İşte bu noktada baskısı yapılan yayınların içeriği yönetim için tehlikeli olmaya başladı, Yönetim ve kiliseyi destekleyen yayınlar iyi, desteklemeyenler kötü ile edildi ve kötü yayın sahipleri cezalandırıldı.

John Gutenberg ve onun yolundan giden yayıncılar resmi görevli değillerdi. Sorun yayımcılıkla ilgili gelişmeler yetkeci yönetimin dışında geliyordu. Yönetim kendisi dışında gelişen bu durumu nasıl kontrol altına alacaktı? Bu sorunu çözmek için bir takım denetim mekanizmaları geliştirildi.

Yetke Kuramı, insanları devletin kölesi olarak gördüğü gibi, devletin varlığını ve düzeni sürdürebilmesi için insanların

araç olarak kullanılmasını doğal bir hak olarak kabul eder. Böyle bir toplumda basın, devletin görüşlerini halka aktaran, devletin yorumuna göre doğru ve yanlışlar konusunda halkı bilgilendiren, idare eden elit, resmi, siyasal açıklamaların eleştirisini yapmaz. Sadece amaca götüren bir araçtır (Tekinalp 1986: 87).

Yetke Kuramı çerçevesinde basın özgürlüğünün kronolojik seyri içinde pek de hoş bir durum olmadığı yatmaktadır. Olayların hepsini burada zikretmek mümkün değil. Ancak detaya dalmadan olayların bir kısmına yer vermek gerekmektedir. Sözelimi 1630'lu yıllarda İngiltere Kralı ile parlamento bu durumdan güçlenerek çıktı 1640'larda topluma bir ve vatandaşlık özgürlükleri tanıyarak gücünü perçimledi. Milton bir basın özgürlüğü savaşçısı olarak bu devre damgasını vurdu. Fakat bir sonraki yıl başına darbe getirdi. İzinsiz çıkan gazetelere büyük kısıtlamalar getirildi. İzinli gazetelere de sürekli sansür getirildi. 1600'lü yılların sonlarına doğru İngiltere'de Liberal düşüncenin tohumları atıldı. Basın önemli haklar elde etti.

Yetkeci Kurama göre hükümetin temeli hangi ideolojiye dayanırsa dayansın basına karşı tutumları benzer olmaktadır. İdare basın üzerinde bazı denetim biçimleri kullanır. Bugün dünyanın en liberal basınana sahip Amerika'da diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha kısa süren bir dönem için de olsa bu anlayıştan payını almıştır.

Amerika'da ilk adım yayımcılara devlet izni zorunluluğu getirilerek, yayım yapma olanakları kısıtlanmıştır. Aynı uygulama Avrupa'da 16. ve 17. yüzyılda yaygın bir sansür biçimiydi. 1694'de İngiltere'de parlamento kararıyla bir daha geri

getirilmemek üzere kaldırıldı. Amerika'da ise koloniler üzerinde uygulandı. Amerikan gazeteleri bu sansürü kabul ederek yayın hayatlarını sürdürdüler. 18. yüzyıla kadar olan zamanda yetkesi hükümet içerik denetimini bir sansür komitesine yaptırdı. 18. yüzyılda ön sansürün yerini yayımdan sonra ceza sistemi aldı. Devleti yıkmayı ve onurunu yıpratıcı yayınlar hakkında hükümetler dava yoluna gittiler. Başkan Jefferson'ın işbaşına gelmesiyle bu tür cezalar kaldırıldı.

Yetkeci zihniyet 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin bir biçimde eski kuvveini kaybetmeye başladı. Hükümetlerin sansür uygulamaları ve çeşitli denetim biçimleri özgürlük hareketlerinin önüne geçemedi ve özgür basın kendini ispatladı. Bu konuda yetkeci devlet anlayışının çöküşünü Schramın şöyle anlatıyor:

"Batı batı ülkesindeki bir diğer demokratik devrimler, devlet otoritesi düşüncesinde gedikler açmaya başladı. Yeni halk iletişim kuramı, iletişimin devlete değil, bireye hizmet etmesi, tek çeşitlilik yerine, çok çeşitlilik getirmesi, sistemin devamını sağlarken değişikliğe katkıda bulunması ve hükümeti her türlü eleştirme hakkına sahip olması anlamına geliyordu" (Schramın 1957: 66).

Batı dünyasında insan hakları bildirisiyle ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü hakkı bir daha geri verilmemek üzere kararlaştırılmıştır.

E.2)SOVYET KOMÜNİST KURAMI

Hegel'in bazı düşüncelerinden esinlenerek Karl Marx "Bilimsel Sosyalizm" in temellerini attı. Birliği öven farklılığı lanetleyen Marksizm amaç olarak dünyayı kitleler için iyileştirmeyi seçti. Marksizme göre' özgürlük devletin doğru olarak belirleyeceği bir sınır içinde vardır.

Komünist sistemde toplum kaderinin iyileştirileceğine o denli inanılır ki, uygulamalardaki aksaklıkların nedenleri komünist ilkelerde değil de bireylerin kusursuz koşullara sahip olması için yapılan atılımların hızının kesilmesinden kaynaklandığına inanılır. Bu sav doğrultusunda Tekinalp'in ifadesi şöyledir; "Kitlelere daha iyi koşullara sahip olması için insan bir araçtır. O halde önce insanın koşullarının iyileştirilmesi gerekir. Kitle iletişim araçları da bu koşulları yaratmada ve kusursuz devleti yaratmada birer araçtır. Kitle iletişim araçları ve merkezi hükümet, bu kusursuz devlet için birlikte çalışırlar. Komünist ilkelerinde farklılığa, sataşmaya, tartışmaya ve karşıtlığa yer yoktur, bunlara izin verildiği zaman anarşi ve kaos oluşur (1986:100).

Curran, Gurevitch ve Woollactt'ın komünist kuramla ilgili medyanın rolüne ilişkin getirdikleri yorum şöyledir; gruplar tarafından biçimlendirdikleri için ön yargılı olmaları nedeniyle, nesnel bir gerçekliğin bozulmuş ve yanlış yorumlar olarak görürler. Connel'in dersimizle medya yayımcılığı yönetici sınıfın görüşlerini büyüten ve toplum çapında genelleştiren bir tür megafondur (Özbek:1987, 243).

Komünist kurama göre basın komünist ilkeleri asla yargılamaz, bu ilkelere uymaları yaptıkları yanlışlarla açığa çıkarır, yargılar. Sovyet yöneticiler komünist basının Amerika'da kapitalistlerin denetimdeki basından daha özgür olduğunu savunurlar.

E.3) LİBERAL KURAM

Yetkeci devlet kavramında insan her an bozulmaya eğilimli, zayıf, sıkı bir şekilde denetlenen bir topluma gereksinimi olan bir varlık olarak görülürken, Liberal düşüncede insan zeki, mantıklı, yapı olarak adaletli, dürüst, gelişebilen ve özgürlük arıyan bir varlıktır (Tekinalp;1986,109).

Liberal akımın ilk tohumları 16. yüzyılda atıldı ve 17. ve 18. yüzyıllarda mücadelesi verildi. Nihayet 19. yüzyılda yaygın bir şekilde uygulanmaya başlandı. Bu dönemde batı yeni bir dünya anlayışı yarattı. Burjuva zenginleşerek asillerin ayrıcalıklarını zorladı. Kapitalist orta sınıfın desteği ile gelişti. Yeni dini yorumlarla bireyin kilise dogmalarından kurtarıldı. Toplumsal ve siyasal devrimler bireyi ön plana çıkardı ve eski yetkeci devlet anlayışını bireye hizmet etmeye kanalize etti. Kısaca bireyin üstün değerlerle donatılması ile "aydınlanma çağı" diye adlandırılan bu dönem entellektüel bir süreci devamlı kıldı. Bu gelişmelerle birlikte basın özgürlüğü de dönemin düşünürleri sayesinde nasibini aldı. Çağdaş basın özgürlüğünün hazırlayıcısı olan düşünürleri şöyle sıralayabiliriz.

E.3.1)JOHN MİLTON

Milton özgür basın kavramının ilk savunucusu idi. 1644'de yazdığı bilimsel inceleme Areopagitica'da basın uygulanan kötülöklere yer verdi. John Milton Secont Treatise on Civil Governmest adlı eserinde şöyle 'der; Bireyi doğal hakları ve özgürlükleri önemlidir. Hükümet bu hak ve özgürlükleri güvence altına almak için vardır. Birey devletten daha önemlidir. İnsanlar kendi haklarını koruyamayan devleti yürürlükten kaldırma hakkına sahiptir.

Liberal Özgür Basın Kuramına Locke'un getirdiğı yenilikler şöyle özetlenebilir:

- 1) İnsan esasen akılcı ve doğrudur.
- 2) İfade özgürlüğü, her bireyin doğal haklarından biridir.
- 3) Hükümet kendini yaratan insanların mutluluğı için vardır.

Bu dönemde Isaac Newton doğr kavramının ulaşılması olası bir amaç olduğı düşüncesini pekiştirmiş, insanların denemek, araştırmak ve tartışmak için özgür oldıkları sürece doğruy bulabileceklerini savunmuştur.

E.3.2) ADAM SMİTH

Siyasal ekonominin en önemli eserlerini odağı koyan Smith serbest piyasa ekonomisinin savunucusu olmuştur. Simth'in liberal basın düşüncesine katkısı hür girişim ve kar olgusu olmuştur. Ona göre insanlar istediklerini basmalı, ne

kadar çok basın olursa toplum o kadar çok yararlanacaktır. Çünkü "doğruyu" tanımlamak için bir o kadar girişim olacaktır.

E.3.3) BENJAMİN FRANKLİN

Aydınlanma ve özgürleşme hareketi her ne kadar Avrupa'da başladı ise de asıl ürünlerini Amerikan kolanilerinde vermiştir. Bilim adamlığı, düşünürlüğü, diplomatlığı, eğitimciliği, yazarlığı ve devlet adamı olma özelliklerini taşıyan Franklin sahip olduğu Pensylvania Gazetesi ile Amerin Liberal basının gelişmesinde öncü olmuştur.

E.3.4) THOMAS JEFFERSON

Özgür basının en ateşli savunuculuğunu yapan Jefferson 1787'de şöyle yazıyordu;

"Hükümetimizin temeli halkın fikirleri ile atılmıştır. Onun için ilk amacı bu hakla korumak olmalıdır. Gazetesiz hükümet mi. Yoksa hükümeteşiz gazete mi sorusuna yanıtı bana bıraksaydı ikinciye tercih etmek için bir dakika duraksamazdım (Fiske;1982, 31).

Tohomas Jefferson basın özgürlüğü konusunda iki temel fikri savunur. Birincisi demokraside vatandaşın aydınlanması için özgür basın gereklidir. Halkın kendini idare etmesi, sorumlu kararlar alabilmesi, devlet görevlilerini akıllıca seçebilmesi için çok iyi bilgilendirilmesi gereklidir. Özgür basın insanların olaylara ve fikirlere açılması tartışmaların çok yönlü takip edilmesi, doğruyu ve yanlış belirlleme olanağına sahip olabilmesi için en büyük güvencedir. Jefferson'ın ikinci temel fikri: basın kamu

resmi görevlilerinin faaliyetleri üzerinde denetim işlevi yapmalıdır (Wood;1983, 44-45).

E.3.5) JOHN STUART MİLL

Konuşma özgürlüğünü doğar hak açısından değil, yavaşlılık ela alma Mill'e göre insan uğraşısının temel amacı mutluluğa ulaşmaktır. Mutluluk ise entellektüel durumdur. Hükümetin görevi de topluma bu mutluluğu sağlamaktır. Onun fikirleri de topluma sunulan mutluluktan tek bir bireyin bile fikirleri önemlidir ve asla çiğnenmemeli Mill bu düşüncelerini tanınmış eseri On Liberty'de şöyle ifade eder;

"Tüm insanlık bir kişi dışında tek bir fikir de birleşse, o bir kişi karşı fikirde olsa bile insanlığın o tek kişiyi susturması, tek kişinin eline güç geçirdiğinde tüm insanlığı susturmasından daha haklı görülmez (Mill, 1895, 560).

Bu kuram belli özellikleri şöyle sıralanabilir;

- 1) Dünya "doğru" ile belirli değişmez doğa kanunlarıyla yönetilir.
- 2) Bireyi yöneten akıldır.
- 3) Fikirlerin serbestçe ortaya konması esastır.
- 4) Herkesin kendine ait bazı hakları vardır.
- 5) Hükümet sadece bireyin çıkarlarına hizmet etmek için vardır.

6) Liberal sistemde basın, özgür rekabet açık bir girişim olmalıdır.

Liberal basın özgürlüğü sisteminde basının kazandığı şu üç hak önemlidir:

- 1) Basın Hakkı
- 2) Eleştirme Hakkı
- 3) Bilgi Edinme Hakkı

E.4) TOPLUMSAL SORUMLULUK KURAMI

Toplumsal sorumluluk kuramı liberal felsefenin bir ürünüdür. Bir anlamda liberal düşüncenin insan doğasının ve günümüz demokrasisinin gereklerini içerek biçinde yeniden biçimlendirmesidir. Liberal kuramın aksak yanları zamanla ortaya çıktı. Toplumsal bozlmalar ve hızlı gelişmeler ekonomik karışıklığa uğradı, eşitsizlik giderek yaygınlaştı. Toplumsal anarşi ve askeri güvensizlik hükümetin sisteme sahip çıkma gerekçesini güçlendirir.

Liberal kuram aksaklıkları nedeniyle tartışmaya başlandı. Bu tartışma ve eleştiriye Becker şöyle değerlendiriyor; "Bir zamanlar hükümet baskısından kurtulma olarak tanımlanan özgürlük, şimdi karmaşık, toplumsal düzenleme modelinin sarsılmaz bir parçası olarak görülüyor (Brecker;1941, 93).

Toplumsal sorumluluk kuramının ortaya çıkmasını şu nedenle hazırladı; liberal düşüncede yerini bulan özgür basın

kendisinden beklenen amacı ve işlevleri yerine getirmedi. Liberal basının aksak yanları Theodore Peterson şöyle sıralamaktadır:

1) Basın olağanüstü gücünü kendi amaçları için kullanmıştır. Gazete sahipleri; siyaset ve ekonomi konularında kendi görüşlerinin propogandasını yapmışlardır.

2) Basın büyük iş kuruluşlarının hizmetine girmiş ve zaman zaman reklamların yazı politikası ve içeriğini denetimleri altına almasına izin vermiştir.

3) Basın toplumsal değişime karşı koymuştur.

4) Basın güncel olaylara yüzeysel ve duygusal bir yaklaşımda bulunmuş, eğlence ögesi özden yoksun bırakılmıştır.

5) Basın kamu ahlakını tehlikeye sokmuştur.

6) Basın haklı nedenler olmaksızın kişinin özel yaşamına saldırmıştır.

7) Basın tek bir sosyo-ekonomik sınıf tarafından yönetilmektedir. Bu işçi sınıfına ve endüstrisine giriş, basın hayatına yeni atılan için hayli zordur. Bu nedenle özgür ve serbest fikir pazarı tehlikeydedir (Peterson; 1956, 74).

Liberal basın özgürlüğüne yöneltilen eleştirileri biraz daha gerçekleştirecek olursak şu üç ana başlık altında toplayabiliriz:

1) Basın çok büyümüş ve merkezileşmiştir. Basındaki merkezileşme basın ürünlerinin daha sayıda sahiplerin

denetimine girmesine neden olmuş ve basın alanına dışardan girmeleri zorlaştırmıştır. Schram'a göre basının büyümesi ve merkezileşmesi gittikçe halktan uzaklaşması ile başlayan sorunlar basının istenilen ve beklenen işlevlerine gölge düşürmüştür. Bu durumda serbest fikir pazarında fikirlerin çatışması fikrin giderek daha az güvenilir bir duruma getirmiştir.

2) Basın hemen hemen tamamıyla ekonomik çıkarlarla yönetilmeye başlanmıştır. Kar amacı güden kuruluşlar esas olarak reklam gelirleri, traj ve yatırımcının telkinleriyle ilgilenmişlerdir.

3) Basın "gerçek" ile ilgili görüşlerimizi çarpıtmaya eğilim göstermiştir. Haberler, haberlerin ardındaki hikayeler, yorumlar ve köşe yazıları gerçeği anlamaya yardımcı olacağı yerde, doğru olanı fazla araştırmadan bizi bu ya da şu yöne sürüklemiştir.

Toplumsal Sorumluluk Kuramının Özellikleri:

Toplumsal sorumluluk kuramında özgürlük ve sorumluluk yan yanadır.

Siebert Peterson ve Schram göre;

"Özgürlük, bazı zorunlulukları da birlikte getirir. Anayasani güvencesi altında ayrıcalıklı bir durumda olan basın, çağdaş bir toplumda, kitle iletişimin bazı işlevlerini yerine getirmek sorumluluğunu taşır. Liberal sistem basının kendi sorumluluklarını tanıması ve onları kendi çalışma politikasının temel ilkesi haline getirmesi derecesinde toplumun gereksinmelerini karşılayacaktır. Basının kendi sorumluluklarını

kabul etmesi derecesinde du bu temel işlevlerin yerine getirilmesiyle bir başka aracı işlenecektir (1956, 74).

Toplumsal sorumluluk kuramı liberal basın kuramının ürettiği bir anlayış olmasına rağmen temel farklılıkları vardır. Toplumsal sorumluluk kuramında karmaşık bir toplumda koşulsuz kişi özgürlüğü olmaz. Serbest fikir pazarı yerine bir sorunu tüm yönleriyle tarafsız bir şekilde sunma zorunluluğunu kabul eder.

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru hissettiren toplumsal sorumluluk kuramı 20. yüzyılın başında bir takım çevrelerce ciddiye alındı. Bu kurama işlerlik kazandıran Joseph Pulitzer bir makalesinde şöyle diyordu;

"Yüksek ahlaki değerleri olmayan bir gazete onurlu kamu hizmeti olanaklarından yoksun olduğu gibi toplum için de bir tehlike oluşturur (Tekinalp;1986,120).

1942 yılında kurulan Basın Özgürlüğü Komisyonu - Commission on Freedom of the Press- 1974 yılında yayınlanmış olduğu bir rapordan basının sorumluluğu ile ilgili ilkeleri şöyle tespit ediyor;

1) Günün haberlerini doğru ve akıllı bir biçimde vermeli ve görüş birbirinden ayrılmalı, gerektiği zaman yorum yapılmalı.

2) Basın yorum ve eleştiri alış-verişi için bir form görevi yapmalı, karşıt fikir ve çatışan fikirlerin sunulduğu bir araç olmalı.

3) Amerikan toplumunun oluşturan grupların gerçek görüntüsünü sunmalı.

4) Toplumsal amaç ve değerlerini yaymalı, açıklığa kavuşturmalı.

5) Ulusal güvenliği ve kişilerin özel yaşamlarına zarar vermemek koşuluyla tüm bilgi kaynaklarını kullanabilmelidir.

Toplumsal sorumluluk kuramında basının önemli sorumlulukları vardır. Sözelimi karşıt görüşleri sunmada tarafsızlık, reklamda dürüstlük, soruşturmada doğruluk, baş yazılarda toplumsal bilinç gibi.

Bu kuramda okuyucu bireyin sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları şöyle sıralamak mümkündür.

1) Okuyucu tüm farklı görüşlerin arayışı içinde olmalıdır. İletileri geçerek, ayırarak tüketilmeli, kendi özel gereksinmelerine uyan iletileri belirlemelidir. Vatandaş bilgili ve eleştirel bir okuyuc olmak zorunda olup bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışmalıdır.

2) Birey karar vermek zorundadır. Eleştirel bir yaklaşımla okuyarak akıllı bir seçim yapmalı, sorunları iye tanımalı ve kendi görüşünü savunmaya hazır olmalıdır. Güncel sorunları sadece izlemek en son gelişmeleri öğrenmek yeterli değildir. Soruml bir vatandaş, günümüzün önemli sorunlarını paylaşmada istekli olmalıdır.

3) Vatandaş kanaatlerini ve kararlarını eyleme dönüştürmelidir. İnsan katılımcı demokrasiye eğer bu ilkeyi paylaşırsa katkıda bulunur. Tüm vatandaşlar özgür bir toplumun egemenliği için etken rol oynamak zorundadırlar. Oylamaya katılmalı ve düşüncelerini açıkca belirlemeli, gençlerle ilişki

kurmalı, mümkün olan yerde baskı oluşturmali, sistem için feed-back yapmalıdır. Hiçbir özgürlük eğer halk bu özgürlükleri korumak için gönüllü olarak çalışmıyorsa, garanti edilemez.

F) BASININ DÖRDÜNCÜ KUVVE ÖZELLİĞİ

Bir devlette iktidar, yasama, yürütme ve yargılama olmak üzere üç türlü faaliyette bulunur. Bu faaliyet alanlarının bir birinden ayrı işletilmesi gerektiğini Aristo ileri sürmüştür. 17. yy'da John Lock bu ilkeyi savunmuş. 1748 yılında da Montesquieu devlet örgütünün temel esası haline sokmuştur (Daver,1968;178). Ancak kuvveler ayrılığı olarak adlandırılan bu esas zamanla gerçek anlamını yitirerek modern demokratik rejimlerin işleyişine ters düşer hale gelmiştir. Çünkü parlamenter demokrasilerde iktidardaki çoğunluğun etkisi altına girmiştir. İktidardaki çoğunluk yürütmeyi elinde bulundurduğu gibi parlamentoda da çoğunluğa sahip olduğu için, yasama gücüne etki edebilmektedir. Hatta bu derece olmasa dahi iktidar veya partilerin yargılama faaliyetine bile etki yapabileceği söylenebilmektedir (İçel,1985; 87). İşte bu durum çağdaş demokratik düzenlerde diğer üç erk'ten tamamen bağımsız dördüncü bir erki adı verilen bu gücün görevinin devlet mekanizmasının işleyişini denetleme ve eleştiri yolu ile sapmaları önleme olduğu kabul edilmektedir.

Basının yasama, yürütme ve yargılama prensiplerinin dışında olanlardan tamamen bağımsız bir kontrol gücü olarak dördüncü kuvvei oluşturduğu genel kabuldür.

G) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ FELSEFESİ VE KLASİKLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Basın özgürlüğünü destekleyen uzun Avro-Amerikan devrimi özellikle 18. yy boyunca devlet sansürünün sınırları konusunda çeşit çeşit ve iyi işlemiş fikirlerin geliştirilmesine neden oldu. İfade özgürlüğünü, yayımcılığı ve okurluğu savunan bu felsefi açıklamalar bugün pek ele alınmıyor. Modern anlamda basın özgürlüğü fikrinin doğum yeri olan İngiltere'de dört farklı sav vardır.

G.1) TEKNOLOJİK YAKLAŞIM

Devlet sansürünün Tanrının insana ihsan eylediği akıl adına eleştiriyordu. Bu görüş Milton'da olgunlaşmıştır. Milton'a göre sansüre yeltenen hükümete karşı Tanrı aşk ile özgür ve bilgili ruhun gelişmesi için özgür basına arka çıkılması gerekiyordu. Basına sansür Hristiyanca yaşamı engellemektedir. Tanrı insanlara akıl ödünç vermiştir. Çünkü okuyarak iyiyi ve kötüyü ayırt etsin diye. Matbaanın anahtarı cenetten inmedir.

G.2)BASIN DAVRANIŞLARININ BİREYİN HAKLARINA UYGUN OLMASI

Bu fikri John Locke ileri sürmüş ve akabinde Tindal modern anlamda basın özgürlüğünü dini gerekçelerden kurtararak bireyin fikir ve kanaat hürriyetini siyasallaştırmıştır.

G.3) FAYDACILIK

Bu kuram kamuoyu üzerindeki devlet sansürünü istibdata verilmiş açık bir kart olarak görüyor ve yönetilenlerin

mutluluğunun en üst düzeye çıkmasını engelliyordu. Sivil toplum oluşturulmalı ve böylece serbest pazarda mübadele ile vatandaşların mutluluğu artırılmalı.

G.4) HAKİKAT TARTIŞILARAK ULAŞILIR

Basın özgürlüğünün bu savı hakikate yurttaşlar arasındaki kısıtlamasız tartışma ile ulaşılacağı düşüncesine dayanır.

H) BASIN KAMUOYU ETKİLEŞİMİ

Kamuoyunun oluşumu ve şekillenmesi sürecinde çevresel etkilere biri olan kitle iletişim araçları, haber ve bilgi değeri taşıyan içerikleriyle, düşüncelerin aktarımında ve kamuoyunun oluşumunda önemli role sahiptir.

Kısaca insanlar arasındaki ileti alış-verişi şeklinde tanımlanan iletişim, iletişim olgusunun özünde, haberin, bilgi ya da kültürün insan topluluklarına dağıtımını yatmaktadır (Kaya,1985:1).

Kamuoyunu şekillendiren en önemli sosyolojik etkenlerden biri, kitle iletişim araçlarından faydalanma derecesidir.

Klasik kamuoyu incelemelerinin çoğunda basın tek başına kamuoyu olarak değil, haber verme fonksiyonunu yerine getirirken kamuoyunun oluşmasında katkıda bulunan bir kitle iletişim aracı olarak da alınmaktadır. Ancak kamuoyunun tanımını

kısaca hatırlatmak, ikisi arasındaki organik ilişkiyi ortaya koymaktır. Kamuoyu olayında birinci unsur konu ile ilgilenen bir kamu, yani gruptur. İkinci unsur, o konu hakkında taşınan ve ifade edilen oy kanaatler, fikirler görüşlerini açıkladığı süreç, bu ifadelerin tümü basının kamuoyu olur. Basın bir taraftan yazarların, bağlı oldukları resmi ya da resmi olmayan grupların ve örgütlerin kanaatlerini duyuran, diğer taraftan genel okuyucu arasında kanaatlerin oluşturulması sürecinde rol alan bir araçtır (Sezer, 1972: 96).

Kısaca basın bir yandan kendi bünyesindeki kanaatleri öte yandan kendi dışındaki çevrelerin kanaatlerini yansıtarak, toplunda mevcut çeşitli grupların kanaatlerinin ifadesini duyurulmasını, yayılmasını ve böylece kanaatlerin hem karar verici üzerinde hem de genel halkın kanaatlerinin oluşturulmasında muhtemel bir etki göstermesini mümkün kılan bir araç olması bakımından kamuoyu olayında çok önemli yer tutmaktadır.

Toplumların kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen iletişimden etkilenmeleri, temelde bu amaçların tüm olarak açık olmaları ile olanaklıdır. Eğer toplumun tümü ya da bir kesimi çeşitli nedenlerle bu araçlara kapalı ise onların doğal olarak bu araçlardan etkilenmeleri sözkonsu olmayacaktır. Bu bağlamda toplumun iletişime olan gereksinmesi oranında, iletişimi gerçekleştiren araçların varlığına da gereksinim duydukları açıktır.

İnsanlar doğal olarak toplumsal yalnızlık korkusuna sahiptir. Fikirlerinin azınlık içinde yer aldığını algılayan kişiler toplumun çoğunluğu tarafından dışlanmak korkusuyla, açıkca

davranışta bulunma, düşüncelerini ifade ederken, çoğunluğun görüşünü, oy birliğini kabul eder. Oy birliğine ulaşmada ve belli bir konumda kamuoyu oluşturmada temel enfemasyon kaynağı kitle iletişim araçları ya da belli bir konuda hakim fikir ve düşünceleri belirleyecek güce sahip gazetecidir.

Bir kitle iletişim aracı olarak basının kamuoyu oluştururken kullandığı yöntemler ve araçlar çok geniş kapsamlı olarak düşünölmelidir. Çünkü kamuoyunu oluşturan gazetecinin sahip olduğı bilgi ve tecrübe kanaatine bağılı olarak kullandığı yöntemler ve araçlarda çok çetiştillik göstermektedir. En genel anlamıyla basının kamuoyu oluşturma ve yönlendirme işlevini yerine getirirken kullandığı yöntemlerin başında kamuoyu araştırmaları, röportajlar, köşe yazıları, fotoğrafları, karikatürler, promosyonlar, mini referandumlar ve çeşitli haber ve yorumları sayabiliriz.

1) BASIN ETİĞİ

Basın etiğinde medya her ne kadar kar etmeyi amaç edinse de haber örgütünün sadece pazar yazıları tarafından yöneltilmediğini belirtmek önemlidir (Encabo;1997, 288). Enformasyon bir meta değil, her yurrataşın temel bir hakkıdır-bireye ait bir hak.

Encabo'ya göre (1997, 288) haber örgütü yalnızca ekonomik bir kurum olarak görölemez aynı zamanda toplumsal bir kurumdur. Görevi sadece yurttaşları enformasyon öznesi olarak görmek değildir. Bu nedenle gazetecilik etiğı daima bir

bütün olarak mülk sahiplerini, editörleri, gazetecileri de içeren haber örgütü etiği bağlamında düşünülmelidir. Bu nedenden dolayı haber örgütlerinin işleyişini denetleyecek özel yasal düzenlemelerin olması gerekir.

Gazetecilik etiğinde enformasyonun temel bir hak olduğu gerçeği vurgulanır. Bu hak batı demokrasilerinde anayasal güvencesi olan bir haktır.

Uzmanlar enformasyon hakkının iki boyutlu olduğunu ileri sürerek, kanunlarında iletme hakkı ve enformasyon alma hakkının olduğunu belirtirler. İletme hakkı vicdan özgürlüğünün içinde barındırırken; medya çalışmalarına bir gönderme yapar ve medya sahiplerinin, editörlerin ve gazeteçilerin yanısıra yurttaşların da özgür ifade hakkına saygı gösterilmesini gerekli kılar. Enformasyon hakkı (bilgi edinme) halkın doğru ve tarafsız enformasyon ile dürüst ya da etik kanılar alabilmesi güvenli kılar.

Enformasyon hakkı kamusal bir hak olarak yurttaş lehine bir temele dayandırılmayı ve etik bir değer verilmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü enformasyon toplumsal eğitimi ve bilgilenmeyi sağlar ve bireyin toplumsallaşmasındaki önemli etkenlerdir.

Gazetecilik meslek etiğinde "Enformasyon özgürlüğü bütün yurttaşların eşit olarak yararlandıkları ve onları yasalara aykırı engellemelerden koruyan temel bir haktır" (Encabo; 1997, 290). Birey enformasyon alma özgürlüğünde medya aracılığı ile doğru ve çeşitlendirilmiş enformasyona tarafsız ve dürüst kanılara erişmeyi istemektedir.

Medya toplumsal yapı içerisinde kendine verilen görevi ne fazlasıyla kullanabilir ne de az kullanabilir. Buradaki ölçüyü profesyoneller tespit etmek zorundadır. Böylesine keskin olan bir zeminde hareket eden medyanın kendi etiğini yaratması beklenmektedir. Bu durum medya yönünden gelişmiş demokratik toplumlarda test edilerek bir koşullar bütünü yaratma zarureti doğurmuştur.

Bu konuda birçok batı ülkesinde özgün çalışmalar mevcuttur. Ülke bazında yapılan çalışmalarla birlikte uluslararası organizasyonlarda vardır. Uluslararası Basın Şeref Yasasına göre basın etiğine ışık tutacak kurallar şöyledir;

1) Gazeteci bütün yazılarının sorumluluğunu eksiksiz ve kaçamaksız olarak üzerine alır ve taşıdığı bu sorumluluğun gereklerine katılır.

2) İftira, delilsiz, ispatsız iddia ve suçlama belge ve dellileri değiştirme, olmayını olmuşdan, olmuşu olmamış gibi gösterme yazılan, meslekte işlenebilecek kusurların en büyüğüdür.

3) Gazeteci, meslek ahlak ve onuru konusunda tek yargı yeri olarak ancak meslektaşlarının vicdanını bilir, ancak onların kesin kararını tanır.

4) Gazeteci ancak mesleğin haysiyeti ve onuru ile bağdaşan görevleri kabul eder.

5) Haber almada taşıdığı niteliği ya da yetkiyi taşıyormuş gibi ileri sürerek ya da başkaca hileli yollara başvurarak

karşısındakinin bilgisizliğini yahut iyi niyet ve güvenini kötüye kullanmaktan kendini yasaklar.

6) Gazeteci taşıdığı sıfattan, mesleği dolayısıyla sağladığı ilişkilerden ya da mensup olduğu mesleğin etkisinden özel çıkarlar için yararlanabilecek herhangi bir kamu kurumlarından para almaz.

7) Gazeteci, özel ticari veya mali çıkarıcılara yarar nitelikte herhangi bir yazı ya da haberin altına imza koymaz.

8) Gazeteci başkasının yazdığına kendi yazmış gibi imza atmaz.

9) Gazeteci yazdığı yazıda bir başka gazetecinin yazdıklarından yararlanmışsa, onu belirtir, arkadaşlarının adını kendi yazısında açıklar.

10) Gazeteci daha az bir paraya çalışacağını bildirerek başka bir gazetecinin işinin kendisine verilmesini isteyemez. Onun işten çıkarılmasına önayak olamaz.

11) Gazeteci meslek sırrını kendi sırrı gibi saklar.

12) Gazeteci basın özgürlüğünü kendi veya başkaları için kullanamaz.

13) Gazeteci aldığı haberlerin doğruluk kurallarına uygun olarak yayınlanması hak ve özgürlüğünü titizlikle korur ve her zaman her yerde her soruna karşı ileri sürer ve yılmadan korur.

14) İnsaf, vicdan ve adalet gazetecinin ilkeleridir.

15) Gazeteci gazetecilik ile polisliği birbirine karıştırmaz (Perin;1975,130-131).

Basın etiği gereğince basının amacı ne olmalıdır? Böyle bir sorunsal günümüz basınının işlevsel bir sıkıntısıdır. Basın profesyonelleri ve bilim adamları bu sorun üzerinde düşüncelerini yoğunlaştırmaktadırlar. Bu konu üzerinde yoğunlaştıran Encobo'ya göre medyanın amacı şöyle olmalıdır.

"Medyanın amaçları ve etik içerimlerine ilişkin değişik boyutları ayırt etmemiz gerekir. Kamusal ya da özel medya enformasyonu başlı başına bir amaç olarak değil, bireyin ve bütün olarak toplumun gelişimine katkıda bulunmanın bir aracı olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle medyanın asıl amacı kamuoyu eğitmek ya da kendilerini resmi olmayan kararlar vermeyen yargı benzeri kararlar alma organları olarak tayin etmek değildir. Medyanın amacı kamuoyunu önceden belirlemek ya da yaratmak da olmalıdır. Medyanın hedefi, kamuoyunu ilgilendiren konulara ilişkin çeşitli enformasyonu ve kanıları aktarmak olmalıdır. Bu bilgiler hem yurttaşların eğitimi, terbiyesi ve kültür üzerinde önemli etkide bulunabilecek hem de onların insanlar ve kurumlar hakkında kendilerine alt kanılarının oluşumunda bir temel olarak hizmet edecektir. Kısacası medyanın amacı kamu otoritelerinin yerini almak ya da diğer kurumların üstlendiği kamu hizmetlerini sağlamak olmamalıdır (1997, 291).

Aynı yazar tarafından medyanın kamuoyunu temsil etmeyeceği dolayısıyla yurttaşların kendi kanılarını oluşturmalarına ve onları ifade temlerine yarayan araçlardan

sadece bir tanesi olduğu ve medyanın kamuoyu yaratmak amacıyla enformasyonu uyarlaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Medya etiği çerçevesinde medyanın meşruluğunun kaynağı topluma enformasyon ve iletişim sağlamakla olabilmekte ve toplumun bazı görevlerini üzerine almamada yatmamaktadır. Yani medya toplumu eğitme ve kamuoyu oluşturma gibi yüce görevlere soyunmamalıdır. Aksi takdirde medya enformasyon kullanımını sağlıyorum diye toplumun bütün haklarını ele geçirerek toplumda en büyük güç haline gelebilir. Bu durum "medya sahipleri editörler ve gazeteciler kamu hizmeti anlayışından uzaklaşan bir "mediocracy" haline gelebilirler. Bu durum ise bireylerin devredilemez haklarına, devletin üç temel gücünün meşruluğuna ve gücün kötüye kullanımını engelleyen güçler ayrımına dayanan demokratik toplumun bütün yapısında dengesizliklere yol açabilir" (Encoba;1997, 292).

Kamusal çıkarlara hizmet görevini üstlenmiş olan basın günlük çalışma yaşamında sık sık karşılaştığı ahlaki sorunlara, çelişkilere çözüm bulmak zorundadır (Alemdar; 1990, 24). Bu durumla birlikte basının çalışma alanlarını sınır konup konmadığı sorusu güncelleşmektedir. Basın etiği, mesleki saygınlığı sağlamak, doğru güvenilir haber vermek, yorumları inanılır kılmak, okuyucunun güvenini sürdürmek konusunda yapılması ve yapılmaması gerekenleri yasallaştırmak için çalışmalrın bütününü kapsamaktadır. Basın etiği ile ilgili bir çok kurumsal çalışma ortaya konmuştur.

i) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ ENGELLEYEN NEDEN: TEKELLEŞME

Liberal kuramın basına verdiği görev kanıların serbest olarak ifadesidir. Bu da ancak basın organlarının çeşitliliği ile sağlanabilir. Oysa tekelleşme olgusu doğurduğu sonuç bakımından, anılan kuramın söz götürebilir olduğunu ortaya koymaktadır. Karmaşık bir sorun olan tekelleşme olgusunun daha iyi anlaşabilmesi için önce tanımını yapıp sonra da nedenlerini, çeşitlerini, günümüzdeki durumunu doğurduğu olumsuz sonuçları ve önlenmesini incelememiz gerekir.

Genel anlamda tekelleşme: dağınık, ayrık şeylerin bir araya getirilmesi eylemidir. Bu biçimde bir araya getirilmiş şeylerin durumu, özel anlamda (iktisat politikası anlamında) ise; işletilen daha büyük sermayeler, kullanılan el emeği ve üretilen ürünler miktarının artması ile kendini belli eden orta büyüklükteki işletmelerin büyüme eğilimi olarak tanımlanır. Daha açık bir tanımla tekelleşme; bir merkezde toplama, bir araya getirme eylemi, bu eylemin sonucu, rekabeti sırlandırmak amacıyla işletmeler arasında kurulan bağlar anlamına gelir (Danışman, 1982:13-14).

Basında tekelleşmenin "Bir kişinin ya da grubun bir ülkede birkaç gazeteyi ve dergiyi televizyon ve radyo istasyonlarını ele geçirmesine "concertration" ya da tekelleşme olarak tanımlayan Topuz (1986: 33). Liberal-Kapitalist düzenlerde bir grubun işlerini genişletecek bazı alanlarda "conkartration"larca yönelmesi çok doğaldır" diyor.

Tekelleşmenin iletişim alanında endişe ile karşılanacağını belirten Topuz bunlara karşı bazı önlemler alınır diyor.

Topuza göre (1986: 33) iletişim konuları toplumu çok yakından ilgilendiren bir arzette ve iletişim araçları topluma, ekonomiye ve politikaya yön verirler. Bu araçların kimlerin elinde bulunduğunu, nasıl yöneltildiğini, kimlere hizmet ettiğini ve kimlerce denetlendiğini bilmek toplumun hakkıdır.

İletişimde tekelleşme bir ülkedeki iletişim araçları sayısının azalması ve yönetimlerin birleşmesi ile ortaya çıkar. Bunun ilk belirtileri gazete sayılarının azalmasıdır. İkinci dünya savaşından sonra batı ülkelerinde bu yaşanmıştır ve gazetelerde azalma olmuş ve gazeteler belli hallerde toplanmıştır.

Tekelleşmeler ya zarar eden gazetelerin hisse senetlerinin satın alınması ya da reklam dağıtım gibi alanlarda bir gazetenin ötekini üstünde bir egemenlik sağlayarak onları kendine bağlaması biçiminde olur. Ele geçen gazetelerin yayın politikalarında önce bir değişiklik görülmez. Ancak zaman içinde gazeteler büyük patronun istediği çizgiye oturur. Tekelleşmeler bu açıdan bir birleşme niteliğindedir. Basın organları tek bir işletmeye dönüşürler karar organlarının sayısı azalır.

Yukarıda yapılan tanımlardan yola çıkarak basın alanındaki tekelleşmeyi işletmelerin büyümesi, başka bir söyleşiyse üretim birimlerinin büyümesi ve buna bağlı olarak işletme sayılarının azalmasıdır diye tanımlayabiliriz (1982:14).

Basın alanında tekelleşme olgusu 2. Dünya Savaşı sırasında belirmeye başlamış ve savaştan sonra da büyük bir hızla gelişmiştir.

İ.1) TEKELLEŞME NEDENLERİ

Basın 19 yy'da yazar gazeteci sınıfını taşıyan edebiyatçılara ayrılan basit bir fikir işletmek olmaktan çıkınca, basın işletmeleri trajları artırarak kazançlarını çoğaltma yoluna giden ekonomik birimler biçimini aldı. Bu kaygı basın işletmeleri yatırımlar ve amortismanlarla ilgili mali dengeyi ekonomik kanunlarda aramaya başladılar. Basın işletmelerindeki tekelleşme bu kanunlara bağlı kalmanın devamıdır (1982:16).

Tekelleşmenin iki türlü görünüşü vardır;

- 1) Ekonomik Görünüş
- 2) Siyasal Görünüş

İ.1.1) EKONOMİK GÖRÜNÜŞ

Tekelleşmede ilk görünüş ekonomiktir. İster büyük endüstri kesimlerinde, ister basın ve yayın alanında olsun işletmelerin büyümesi ve buna bağlı olarak işletme sayılarının azalmasıdır. Basın açısından önemli olan gruplaşmadır. Bu grubu aynı mali güce tabi çeşitli başlıklar demeti diye tanımlayabiliriz. Basın alanında "grup" kavramı önsel olarak şüphelidir. Bu kavram gücü, etkiyi tekelleşmeyi, iktidarı dile getirir. Tekelleşme nedenlerinin oldukça karmaşık olmasına rağmen basın ve yayın işletmelerindeki tekelleşme olgusu modern endüstriyel toplumun bütün alanlarında görülen ortak hareketin özel bir görünüşünden

başka bir şey değildir. Yine de basın alanında ayrı bir önem kazanmaktadır.

Basında tekelleşmenin nedenlerini uluslararası basın endüstrisi başlıca dört nedene bağlar:

- 1) Teknik harcamaların artışı,
- 2) Geleceğe yönelik büyük yatırımlar zorunluluğu,
- 3) İlan ve reklam gelirlerinin yetersizliği,
- 4) Okuyucuların giderek daha çok ütizlik göstermesi.

Ayrıca enstitünün benimsediği uluslararası rekabet zorunluluğu

İ.1.2) SİYASAL GÖRÜŞ

Siyasal tekelleşme veya yetki tekelleşmesi basın araçlarının tamamen veya kısmen ya az sayıda kişilerin veya özel grupların veya devletin yöneticilerinin hakimiyeti altına girmesi ile sonuçlanır.

Bu tür tekelleşme kanıların aynı doğrultuya yönelmelerini doğurur. Dolayısı ile kamuoyunun tek yönle olarak oluşturulmasına sebep olur.

İ.2) TEKELLEŞME BİÇİMLERİ

Tekelleşme her ülkede farklı olmakla birlikte genellikle üç tip tekelleşmeden bahsetmek mümkündür.

İ.2.1) YATAY TEKELLEŞME

Bir ana başlık etrafında yer alan ve ilk bakışta başkalarınınca yayımlandıkları izlenimi veren diğer bazı ikinci derecedeki gazete ve dergilerin çıktığı işletmelerde meydana gelir.

İ.2.2) DİKEY TEKELLEŞME

İşletmeler çalışma alanlarının tümünü yani ürün üretiminden satışa kadar çeşitli işlemlere yayarlar. Haber toplamadan dağıtımına kadar olan işlemlerle uğraşan ve aynı yönetim altında birbirini tamamlayan o denli ki işletmelerden birinin ürünü diğer bir işletmenin hammaddesi olmaktadır. İşletmeler bir araya toplanmış durumdadırlar. Kısaca dikey tekelleşmede bütünleşme söz konusudur. Tekelleşme bir de yalnız bir yayın organına sahip bir kaç basın işletmesine yarayabilir. Bu durumlarda yayınlar çeşitlendirilmekten ziyade alanı genişletmeye ve traja dönük bir çalışma yapılır.

İ-3)TEKELLEŞMENİNİ DOĞURDUĞU SONUÇ:

Basında tekelleşme, bir özgürlüğün kendi elleri ile özgürlüğünü yok etmesi şeklinde yorumlanabilir. Tekelleşme nedeni ile basın organlarında bir azalma olacak ve dolayısı ile basında çok sesliliğin, bireyin değişik kanallarında kendini ifade etme ve değişik kanallardan haber ve yorum alma olanağını ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla temeli bireysel haklara dayanan basın özgürlüğüne gölge düşürecektir. Tekelleşmenin daha büyük tehlikesi basın araçlarını elinde toplayanlar bunu güç olarak kullanacak, haber, düşünce ve kanıları oluştururken kendi çıkarlarını ön plana çıkarabilecektir.

İ-3-1) OLUMLU SONUÇLARI

- 1) Herşeyden önce tekelleşmenin bir takım olumlu sonuçları vardır.
- 2) Basında bir sermaye artışı olur.
- 3) Teknolojik gelişmeler daha iyi uygulanır, baskı kalitesi değişir.
- 4) Dağıtım daha iyi düzenlenir.

İ-3-2) OLUMSUZ YANLARI

- 1) Tekelleşmeler düşünce çoğulculuğuna karşıdır. Çünkü örneğin 10 gazetede 300 kişi kendi değişik görüşlerini açıklayabiliyorsa gazete sayısı 5'e indiğinde gazetelerde düşüncelerini açıklayan kişi sayısı da 300'den 150'ye düşer zamanla bu sayıda durulur. Gazetelerde şahıslar bir tek politikaya uymak zorunda kalırlar. Yani çoğunluk zamanla yok olur. Basın ve anlatım özgürlüğü sınırlanmış olur.
- 2) Tekelleşmeler basında işsizlik yaratır. Çünkü gazete sayısı azaldıkça tasfiyeler başlar, işsizlik artar.
- 3) Tekelleşmelerin gazeteler için yarattığı güçlüklerden biri de çalışma koşullarının daraltılmasıdır. Tekel sahipleri basının en güçlü imzalarını yüksek ücretle kendi gazetelerine transfer ederler. Bağımsız gazetelerde bazı gazeteciler çok çekici ücretle karşılaşınca buna karşı koyamıyorlar. Tekel sahipleri bazen hükümetin isteklerine uyarak güçlü kalem sahiplerini satın almaya yönelirler. Amaç özgür ve bağımsız kalemleri kırmak olabilir.

4) Tekelleşmede iletişim araçları basın dünyasının dışında sivrilmiş kişilerin ya da grupların eline geçebilir. Basın kuralları mutlaka gazetecilikten gelme kişiler değildir. Bunlar herşeyden önce iş ve ticaret dünyasını da, bankacılıkta yapı ve ihale işlerinde, endüstri dallarında büyük kazançlar elde ederek ulusal çapta, bazende uluslararası çapta imparatorluk kurmuş kişilerdir.

İKİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Türkiye'de düşünce ve ifade özgürlüğü başlağı altında bir konuyu irdelemek oldukça geniş kapsamlı bir araştırma derinliğine götürebilmektedir. Ancak biz burada tez konumuzun içeriğı bakımından konuyu enine boyuna tartışacak durumda değiliz. Çünkü başlı başına bir araştırma konusu olan Türkiye'de düşünce ve ifade özgürlüğünün temeli Tanzimat Fermanı ile tartışılmaya başlanmış belli bir monotonlukla çok partili sisteme geçinceye kadar birinci aşamayı yaşamıştır. Özellikle 1950 yılı ile 1960 ihtilaline kadar değişik bir süreçten geçmiş ve 1961 Anayasası ile tartışılmaya başlanmıştır. Konuya daha geri tarihlere götürmemenin bir nedeni düşünce ve ifade özgürlüğünün demokrasinin yani çok çeşitliliğın temel öğesi olacak varsayımlardır. Bu nedenle Türkiye'de demokrasinin gereklerinin yerine getirilmesi yakın bir tarihimize rastlamaktadır. Özgürlükler özellikle düşünce ve basın özgürlüğü bir görüş (İfade Özgürlüğü Hapiste 1994:423)'e göre 1946'ya kadar kurulan hükümetlerin programlarında hiç yer almamıştır. 1946'dan itibaren kısmende olsa özgürlüklerden bahsedilmeye başlanmış

ve artık derli toplu bir basın kanununun ihtiyacına işaret edilmiş ve dolayısıyla 1950'de çıkarılmıştır. Konumuz gereği Türkiye'de düşünce ve ifade özgürlüğüne 1982 Anayasasına kadar kısaca değinmek yerinde olacaktır.

A) TÜRKİYE'DE 1982 ANAYASASI'NA KADAR DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Türkiye'nin anayasal geçmişinde önemli bir yer tutan 1839 tarihli Tanzimat Fermanında düşünce veya söz ve basın özgürlüğü ile ilgili bir hüküm yoktur (Meydan Larousse: Cilt / 41981: 11). Hemen belirtmek gerekir ki, düşünceyi ifadenin bir aracı olan basın hukuku ile düzenleme 1864 tarihinde Matbuat Nizamnamesi ile yapılmıştır. 1921 Anayasasına kadar süreç içerisinde basınla ilgili olumlu veya olumsuz düzenlemeler yapılırken 1921 Anayasası da dahil düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili bir yasal düzenlemeden söz etmek mümkün değildir (Meydan Larousse 1981: Cilt / 4-11). Düşünce hürriyeti ilk defa 1924 Anayasasında yer alır. Bu Anayasaya göre ". vicdan, kalem, tefekkür, neşir hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır" (Madde-70). Bu Anayasanın yürürlükte bulunduğu 1960 yılına kadar düşünce ve ifade özgürlüğü dolayısıyla basın özgürlüğü alanında zaman zaman daraltmalarla ilgili çeşitli düzenlemeler yapıldı. Bu uygulamaları kronolojik olarak şöyle sıralamak mümkündür; 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu, 1936 yılında 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu 141 ve 142.'nci maddelerinde yapılan değişikliklere düşünce ve örgütlenme özgürlüklerinin sınırlandırılmasına dair yapılan düzenleme ile anarşizm, zümre diktadörlüğü propogandası, milli duyguları yok

edici ve zayıflatıcı propogandalar ve bu yolda örgütlenmelerin yasaklanması, 1938 yılında basın ilgili bir düzenleme ile gazete ve dergi çıkarmak için izin isteme ve para depo etme şartının konulması ve siyasi tenkit hakkını kullanılamaz hale getirici düzenlemelerin yapılması (Meydan Larousse 1981 Cilt 4:11) 1946 yılından itibaren düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü ile ilgili düzenlemelerde liberalleşme yönünde gelişme olmuştur.

1961 Anayasası ile gerek düşünce özgürlüğü gerek basın ve yayın alanında hürriyetlere en demokratik ölçüler getirildi (Meydan Larousse 1981 Cilt 4: 11). Ancak ansiklopediye geçen 1961 Anayasasındaki bu ansiklopedik ifade konu ile uğraşan uzmanlar tarafından değişik yorumlarla ifade edilmektedir. Nitekim Soysal (1987: 42) 1961 ve 1982 Anayasalarını kıyaslarken "1961 Anayasası iç hukuktaki haklar ve özgürlükler düzenini bağdaştırmak, uyumlu duruma getirmek gereğini duymamıştır" demektedir. Mahmut Turhan da Siyaset ve Anayasa adlı eserinde (1995: 177) Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını yorumlarken "1961 Anayasası döneminde düşünce özgürlüğü iki aşamalı olarak yorumlandı. Düşüncenin bir iç özgürlük olarak kaldığı sürece sınırsız olduğu, ancak açıklama ve yaymanın ise sınırlanabileceği" yorumunun yapıldığını belirtmektedir. Ve Anayasa Mahkemesi'nin düşünce özgürlüğünün Türk hukuk sisteminde kullanılamaz derecede sınırlanması sonucunu doğuracak yorumlara öncülük yaptığını belirtmektedir.

Esasen 1961 Anayasası'nda düşünce özgürlüğünü düzenleyen 20. madde metin olarak şöyledir: "Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse düşünce ve kanaatlerini

açıklamaya zorlanamaz". Bu maddenin kenar başlığı düşünce hürriyeti idi.

Aksoy (1970: 137) Anayasadaki bu maddenin yorumu bakımından "bu özgürlüğün sınırlanmasına ilişkin hiçbir yön veya neden belirtilmemektedir" denmekte ve "düşünce özgürlüğünün hiçbir sınırlamaya tabi tutulmak istenmediği yolunda olacaktır" yorumunu yapıp ancak bunun doğru olmadığını belirterek Anayasadaki özgürlüğün kısıtlanamayacağına dair şöyle bir hüküm bulunması gerektiğini ifade etmektedir: "düşünce özgürlüğü hiç bir şekilde ve nedenle sınırlanamaz.

1961 Anayasısındaki düşünce özgürlüğü ve sınırının tespiti konunun uzmanları tarafından tartışılmalı ancak uygulamada Anayasal sistemimize 1961 Anayasası ile girmiş olan Anayasa Mahkemesi konuyu verdiği kararlarla uzmanların görüşlerinden farklı bir zemine (sınırlanabilir) çekmiştir.

Nitekim Yüksek Mahkeme'nin 1963 yılında da verdiği bir kararda şöyle denilmektedir: "Düşünce ve kanaat hürriyeti insanların en tabii haklarından. Herkes istediği fikre inanmakta serbesttir. Kişinin iç alemi kanunun her çeşit müdahalesinin dışındadır. Ancak kişinin iç alanında kaldığı sürece mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyeti toplumun hayatını ilgilendirdiği andan itibaren hukuk ve kanun sahasına girer ve toplumsal yaşayışın gerektirdiği bazı kayıtlara bağlanabilir (Turhan 1995:197).

Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına göre sosyal düzenlemelere yansıyan düşünceleri açıklama özgürlüğüne ilişkin üç temel çizgiyi şöyle özetlemek mümkün olabilir:

1)Düşünce özgürlüğü ve düşünceleri açıklama özgürlüğü adlarını taşıyan iki ayrı özgürlük oluşturulması,

2)Düşünce özgürlüğünün sınırsız ama düşünceleri açıklama özgürlüğünün sınırlanabilir olması kabulü,

3)Yığınsal iletişim araçları yoluyla düşünceleri açıklama özgürlüğünün etkili ve tehlikeli olması nedeniyle sınırlanmasının gerekli görülmesi (İlal 1987: 62).

C) 1982 ANAYASASI'NDA DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

1982 Anayasası'nda düşünce ve ifade özgürlüğü ayrı ayrı düzenlenerek bir şekil verilmiştir. Düşünce özgürlüğü Anayasasının 25. maddesinde, düşünceyi açıklama ise 26 maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa yapıcılar "düşünce ve kanaat hürriyeti" ve "düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti" gibi iki ayrı özgürlük olarak iki ayrı madde (25, 26 madde) düzenlemişlerdir. Bunlardan "düşünce ve kanaat hürriyeti" herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan bir özgürlük niteliğinde olup şöyle ifade edilmektedir: "Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun, kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz" (Özer 1984:121). Yine Özer (1984: 21) bu maddesinin yorumunu yaparken Anayasanın düşünce hürriyeti ile düşünceyi açıklama hürriyetlerini birbirinden ayırt ettiğini vurgulayarak bu iki hürriyetin her ne kadar birbirleri ile bağlantıları sıkı olsa da

nitelikleri ve sonuçları bakımından birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir.

1982 Anayasası'nda düşünce özgürlüğü uzmanların görüşüne göre kendisinden önceki düzenlemelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Nitekim İçel (1985: 41)'e göre Anayasanın 25 ve 26. maddeleri aynı zamanda basın ve haberleşme özgürlüğü ile yakın ilişki içindedir ve düşünce özgürlüğünün hangi hallerde sınırlanabileceğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Soysal (1987: 215)'ın ifadesindeki genel özgürlük aslında önemli sınırlamalarla çevrilmiştir ve bunlar özgürlük ve hak çeşidine değişik gerekçelere dayanan, değişik sonuçlar doğuran sınırlamalardır."

1982 Anayasasının düşünce ve kanaat hürriyeti ile düşünce ve kanaati yayma hürriyetini düzenleyiş biçimi ilgili değişik yorumlardan birisi de Kaboğlu'nundur. Ona göre (1996:180) düşünce özgürlüğünün iki ayrı maddeye ayrılması hem "daha fazla koruma" (mad-25) hem de "daha fazla sınırlama" (m-26)'mı olduğu sorusunu ve şüpheleri beraberinde getirmektedir. Genel olarak Kaboğlu'nun 1982 Anayasasındaki düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili yorumunu şöyle ifade etmek mümkündür; "1982 Anayasası'nın özgürlükleri sınırlama sistemi düşünme ve kanaat özgürlüğüne kendi mantığı içinde anlamlı bir yorumu olanaksız kılacak gölge düşürmektedir" (1996:181).

1982 Anayasası'nın düşünce özgürlüğü ilgili maddeleri aynen şöyledir:

"Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini

açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz" (Özer 1984:121).

Madde 26- Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanması, başkalarının şöhret veya haklarının özel ve aile hayatlarının yahut konunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya geçikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili bulunan mercinin emriyle toplatılırlar. Toplatma kararını, yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceyi yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

1982 Anayasası'nın düşünce ve düşünceyi yayma özgürlüğü ile ilgili maddeleri yukarıda aynen verilmiştir. Şimdi bu maddelerle ilgili eleştirilere yer vermek konunun tartışma zeminini oluşturabilecektir.

Konunun uzmanı Soysal (1987: 216)'ın düşünce ve kanaat özgürlüğü ile ilgili yorumu şöyledir; "İlk bakışta "düşünce özgürlüğü" sözünün özüne uygun mutlak bir özgürlük sözkonusudur: "Herkes düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir. "Fakat konuyu düzenleyen 25. maddenin 2. fıkrası, bu özgürlüğün insan beyni içinde kalan, orada kaldığı sürece de korunan bir özgürlük olduğunu belli ediyor." Her ne sebeple olursa olsun kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz" Soysal (1987: 216)'a göre değerli olan ve gerçekten bir anlam taşıyan bölüm "kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz" biçimindeki korumadır. Bazı düşünce ve kanaatlerin açıklanıp yayılması sınırlanmış ise o düşünce ve kanaatler nedeniyle kınanmayış ve sınırlanmayış bir anlam taşımaz. Yine Soysal (1987: 216) düşüncesini kendine saklayan insanın, sahip olduğu "varsayılan" düşünceler ve kanaatler nedeniyle kınanıp suçlanmayışı pek de değerli bir özgürlük olmadığı gerektiği kanaatindedir. Özek (1994:11) ise Türkiye'deki düşünce özgürlüğü ve düşünceleri açıklama özgürlüğü ile ilgili sorunun düşünce açıklama hakkının özünde değil, sınırlamadan kaynaklandığını belirtmektedir ve esasen düşünce açıklama özgürlüğünün tanımına itiraz etmektedir ve şöyle demektedir:

"Düşünce açıklama özgürlüğü belirli bir düşüncenin açıklanması ve açıklanan düşünce etrafında örgütlenmesi hakkının kullanılması hakkıdır. Salt düşünce, kişinin iç dünyası

ile ilgili bir olgudur. Kişinin düşünmek yeteneğinin sınırlandırılması veya engellenmesi düşünülemez ve esasen olanağı da yoktur. Düşünce özgürlüğü açıklanabilen düşünce için söz konusu olduğuna göre, "düşünce özgürlüğü" deyimini düşüncenin açıklanabilmesi olanağını da kapsar" (Özek 1994: 8).

Özek düşünce özgürlüğü ile ilgili yorumlarında diğer yerli meslektaşlarından farklı bir yaklaşımla konuyu daha geniş tutmaya meyil göstermektedir. Nitekim düşünceyi açıklama özgürlüğü çerçevesinin içine kitle iletişim araçlarıyla ifadeyi, toplantılarla ifadeyi, gösteri yürüyüşleriyle ifadeyi ve propogandayı da almaktadır ve şöyle demektedir: "Çağdaş demokrasiler "çoğulcu", "uzlaşmalı", "dönüşümcü" siyasal sistemler oldukları için, düşüncenin açıklanmasında sınır kabul edilmez... "Propoganda" eylemi de düşünce özgürlüğü kapsamındadır ve suç sayılmaz. Propoganda açıklanan düşünceyi yandaş sağlayarak, hukuka uygun yöntemlerle geçerliliğini yaygınlaştırmaya yönelik bir eylemdir. Bir düşüncesinin propogandasının yasaklanması gerçekte düşüncenin yasaklanması anlamına gelir" (Özek 1994: 8-9). Özek'in genel özgürlük olgusu ve düşünceyi ifade etme hakkındaki kaygıları 1982 Anayasası'ndan kaynaklanmaktadır ve bu konuda şöyle denmektedir.

"Devleti koruma adına düşünceyi ifade etme sınırlandırılmaktadır... Bu konuda 12 Eylül'ün başarısı inkar edilemez. Yapılan 12 Eylül hukuku bireye karşı devleti koruma amacına yönelik siyasal düzeni oluşturdu, bu amaçla özgürlüklerin sınırlılığı siyasal sistemin temelini oluşturdu" (1994: 9-10). Soysal da düşünceyi ifade etmedeki sınırlamalarla ilgili kaygılarını "düşüncenin açıklanmasını sınırlama, düşünce

özgürlüğünün yalnız "sınırlanması" değil "ortadan kaldırılması" demek olur" (1987: 218) şeklinde dile getirmektedir. Ona göre (1988: 218) düşünce ya vardır ya yoktur "bazı düşünceler açıklanabilir, bazıları açıklanamaz" dediğiniz andan itibaren düşünce özgürlüğünü de ortadan kaldırmış oluyoruz."

Anayasa yorumcularının düşünceyi yasaklama veya sınırlama konusundaki genel kanaatleri düşüncenin bir suç doğuracağına neden olmasıyla alakalıdır ve bu konuda da açık ve yakın tehlikenin olması gerekmektedir. Sözelimi Soysal (1987: 218)'ın deyimiyle gergin bir ortamda gizlice dağıtılmış ayaklanma bildirileriyle bir edebiyat dergisinin sayfalarındaki yazıları ya da küçük bir toplantıdaki sözleri aynı nitelikte saymak doğru olmaz. Genel sınırlama nedenleri Anayasanın 13. maddesinde belirtilmiştir. Ayrıca 14. madde de kapsamlı bir biçimde hak ve özgürlüklerin nerelerde kullanılmayacağını belirtmiştir.

"Siyaset ve Anayasa" adlı eserini Anayasa Mahkemesi'nde görevli iken yazan Turhan (1995: 208)'ın 1982 Anayasası'nın düşünce özgürlüğünü ele alışıyla ilgili görüşü şöyledir: "Düşünceyi açıklama eyleminin düşünceden ayrı bir yanı yoktur. Düşünceyi açıklama eyleminin kendisinin yasaklanması. Yani düşünce özgürlüğünün kendisinin zedelenmesi demektir."

C) 1982 ANAYASASI'NA GÖRE İFADEYİ SINIRLAMA

1982 Anayasası'nda düşünceyi ifade etme özgürlüğü 26. maddede yer alırken kişilerin "düşünce ve kanaatlerini söz, yazı resim veya başka yollarla tek başına ya da toplu olarak açıklama ve yayma hakkını tanıdıktan sonra' buna amaçlar ve araçlar bakımından çok yönlü özel sınırlamalar getirilmiştir. Anayasaya göre düşünceyi ifade etmenin sınırlanacağı nedenler şunlardır:

1)Suçların önlenmesi

2)Suçluların cezalandırılması

3)Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanması,

4)Başkalarının şöhret veya haklarının özel ve aile hayatlarının yahut yasayla öngörülen meslek sırlarının korunması,

5)Yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi.

Bu sınırlamaların yanında Anayasasının 13. maddesi bütün hak ve özgürlükler için geçerli yani genel nitelikteki sınırlama nedenlerini göstermektedir. Bunlar; bölünmez bütünlük, ulusal egemenlik, cumhuriyet, ulusal güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlıktır. Uzmanlara göre bu genel sınırlama sebepleri 1982 Anayasası'na göre temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerlidir.

1982 Anayasası'ndaki genel sınırlama amaçları kitle iletişim araçlarıyla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına olanak tanınması bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle aynılık arz etmektedir. Bu konuya sözleşmenin ilgili maddesi şöyle yorum getirmektedir;

1)Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2)Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, asayişsizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olması, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunla öngörülen bazı formalitelere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir."

Düşünceyi açıklama özgürlüğü bakımından gözönünde bulundurulması gereken bir önemli sınırlama da dil konusundadır.1982 Anayasası'nın 26. maddesinin 3. fıkrasına göre; "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim

kararı üzerine veya geçikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplatılırlar. Toplatma kararını veren merci bu kararı yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar."

D) DÜŞÜNCEYİ İFADENİN SINIRLANAMAYACAĞI İLKESİ

Turhan'a (1995: 217)'a göre düşünceyi açıklama özgürlüğü temelde iki amaca hizmet etmektedir. Bunlardan ilki duygularımızı ifadedir ve bireysel açıdan hepimizin sık sık kullandığı bir özgürlüktür. İkincisi ise siyasal kararların alımında tartışma ortamını gerçekleştirmek olup, siyasal açıdan demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur. Düşünceyi açıklama özgürlüğü savunulurken bu özgürlüğün bu iki cephesini birlikte ele almak zorunludur.

Düşünce açıklama özgürlüğü bu özellikleri yönünden ele alındığında sınırlama yönünden en az müdahaleyi gerektirdiği sonucu doğurabilir. Konu ile uğraşan hukuk erbabının kanaatlerine göre düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlanmaya elverişli olmayışının üç temel nedeni vardır:

1) Birinci neden düşünce özgürlüğünün demokratik düzenin işleyişi açısından taşıdığı büyük önemdir.

2) İkinci neden Anayasamız'da düşünce özgürlüğünün bazı kullanım biçimlerinin zaten önemli sınırlamalara tabi

tutulmuş olmasıdır. Bu nedenle 26. maddedeki düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğünün kendi alanı içinde oldukça serbest bırakılması gerekir (Turhan 1995: 218).

3)Üçüncü neden düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlandırılmasının ' bu özgürlüğü ortadan kaldırması sonucunu doğuracağıdır. Bu bağlamda Soysal (1987: 216-217) konuyu şöyle ifade etmektedir; "Düşünce ya vardır ya yoktur: "bazı düşünceler açıklanabilir, bazıları açıklanamaz dediğiniz andan itibaren düşünce özgürlüğünü de ortadan kaldırmış olursunuz." Düşüncüyü ifade etmeyi sınırlamada kendi doğal ortamından kaynaklanan bir takım kıstasların olduğunu belirten uzmanlar, Sağlam (1982: 47, 53), Tanör (1969: 210, 212), Özbudun (1986: 85,89) bu kıstaslar Anayasa'da belirtilmemiş olsa da, o özgürlüğün kendi niteliğinden doğan objektif sınırlar vardır.

Konunun uzmanlarından Sağlam (1982: 47, 53) ve Tanör (1969: 210,212)'ün ortak kanaatlerine göre ifade etme özgürlüğü yasal sınırlamaların dışında kendi doğal ortamında da bir takım sınırlamalar taşıdığını belirtmektedirler. Onlara göre özgürlüğün kendi niteliğinden doğan objektif sınırlar vardır. Düşüncüyü açıklama özgürlüğü hiçbir zaman kişilerin şeref ve haysiyetlerine tecavüzü içermediği gibi suç işlemeye kışkırtmayı da kapsamaz. Bu nedenle temel hak ve özgürlükler sınırlanmadıkları takdirde mutlak ve sınırsız değildirler. Yine Turhan (1995: 218)'in ifadesiyle 1982 Anayasası'nda olduğu gibi, düşünce özgürlüğü ile düşünceleri açıklama özgürlüğünü iki ayrı özgürlük olarak düzenleyip, bunlardan ilkinin sınırsız, ikincisini ise sınırlanabilir olarak kabul etmek değildir. Soysal (1987: 295)'in görüşü ise şöyledir: "Açıklama eylemi düşünce özgürlüğünden ayrıldığına

bu özgürlük anlamsızlaşır. Bireyin kafasında başlayıp yine kafasında biten özgürlüğe, özgürlük sözünü kullanmak doğru bile değildir."

E) DÜŞÜNCEYİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YASAL ENGELLERİ

Şimdiye kadar düşünceyi ifade etmedeki anayasal düzenlemeler üzerinde duruldu. Bir hukuk devletinde anayasal düzenlemelerin açılımı sayılabilecek kanunlar, kanun hükmünde kararnameler (K.H.K), kararnameler, tüzükler ve yönetmeliklerle birlikte hukuk sisteminin silsilesinin uygulandığı toplumun örf ve adetleri birbirini tamamlayarak pratikleri oluşturmaktadır. Bu pratik diyebileceğimiz otoritenin uygulamaları düşünceyi ifade etme özgürlüğünün manevra alanını daraltabilmekte veya genişletebilmektedir. Bundan dolayı düşünceyi ifade etme özgürlüğünün önündeki yasal engellere değinmek yerinde olacaktır. Bu konuda 1994 yılında düşünce özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırma amacıyla Adalet Bakanlığı'nın öncülüğünde "Düşünce Özgürlüğü Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon düşünce özgürlüğü konusuyla ilgilenen üniversite çevrelerinden öğretim elemanları, bakanlığın bürokratları ve ilgili meslek kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla oluşturulmuştur. Konuyla ilgili olan Çağdaş Gazeteciler Derneği de bu komisyona katılmış ve düşünen ve düşüncesini ifade eden insanların ifade etmede karşılaştığı yasal sınırlamalarla ilgili bir rapor sunmuştur. Bu rapora göre (1994: 349-355). Türkiye'deki düşünceyi ifade etmenin önündeki yasal engeller şöyle sıralanmaktadır:

E.1) MEDENİ KANUN

Rapora göre medeni kanunun 24/A maddesine göre "şahsiyet hakkı... bir tecavüz tehlikesi karşısında bulunan kişi... tecavüz tehlikesinin önlenmesini talep edebilir". Bu hükme dayanarak yazın yasakları koymak ve böylece bir tür sansür uygulamak mümkün olabilecektir denilmektedir. Dolayısıyla sözkonusu madde olaylar hakkında yayın yasağı konulmayacağı hükmünü taşıyan Anayasa'nın 28. maddesine aykırı bulunmaktadır denilmektedir.

E.2) BASIN KANUNU

Yine sözü edilen rapora göre: Basın Kanunu'nun 31. maddesindeki yurtdışında basılan yayınların yasaklanması yetkisini idareye vermesi düşüncayı ifade etme ve bireyin haber alma veya değişik düşünceleri takip etme hakkından mahrum edilmesi açısından düşünce özgürlüğünün önündeki engeldir.

Basın kanununda Ek-1 madde ise basılmış eserlerin toplatılması, dağıtımının önlenmesi, eserlerin basımında kullanılan makinelerin müsaderesine imkan sağladığından dolayı ifade özgürlüğüne bir engel sayılabilir.

Ek 1. maddenin 3. Fıkrasında yazılı suçları işleyen bir yayının üç günden bir aya kadar kapatılabileceğini içeren Ek-2 maddede düşüncayı ifade etme ve haber alma özgürlüğü açısından bir engel sayılabilir.

Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin düzenlediği Basın Kurultayı 92'de Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan rapora

göre (Basın Kurultayı 1992: 349). Basın Yasası'ndan çıkarılması gereken maddelerin başında 31. madde gelmektedir. Bu madde idareye adeta sebep göstermeksizin yurtdışında basılan yayınların Yurda sokulmasını yasaklama yetkisi vermektedir. Bu yasakta yargı kararı aranmamaktadır.

Düşünce ve ifadeyi ifade etmeyi basın yoluyla kullanmanın önündeki öteki engelde yine Ek 2. maddedir. Bu maddeye göre yazılı suçlarla, milli güvenliğe ve genel ahlaka aykırı davranışlardan mahkumiyet halinde, suç teşkil eden yazının yayımlandığı mevkutenin üç günden bir aya kadar mahkeme kararı ile kapatılabileceği amirdir. Böyle bir netice ile karşılaşan süreli yayının maduriyetinden çok okur cezalandırılmış sayılabilir. Diğer yanda kapatma olayı yazarın fiilinden dolayı süreli yayının sahibinin cezalandırılması anlamını taşımaktadır. Bu durum suçların şahsiliği ilkesiyle de çelişmektedir.

Basın ve düşünceyi ifade özgürlüğünü tehdit eden uygulamaları şöyle sıralamak mümkündür. Dağıtımın önlenmesi, yayımın durdurulması ve çeşitli toplatma kararları.

E.3) MUZIR YASASI

Toplumda rey olarak hitap edilen muhafazakar kitlelerin etkisiyle (Barlas 1994: 13) 1927 tarihinde çıkarılan "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" 1986 yılında yeniden gözden geçirilerek bir sansür yasasına çevrilerek değişiklikler yapılmıştır. "Müstehçen Yayın" kavramıyla küçüklerin maneviyatı üzerinde muzır kavramı eş anlamlı kullanılarak ağır para cezaları getirildi. Zamanın Başbakanı Turgut Özal bu ağır para

cezalarının gerekçesini şöyle anlatmaktadır (Özal'ın konuşma metni ve mülakatları 187: 349).

"Hükümler değiştirilmiştir. Çok yüksek para cezaları konulmuştur. Yani açıkca söyleyeyim, onu yapmaya kimse cesaret edemeyecektir. 250 milyon 'gibi para cezası olunca, herhalde günlük gazetelerde o gördüğünüz bir çok halkımızın çok ıstırap duyduğu resimler bir daha neşredilemez."

Alpay Kabacalı (1990: 231)'ya göre yasanın oluşturulmasının öngördüğü Muzır Kurulu'nun 11 üyesinin büyük çoğunluğunun hükümet tarafından atanması kurulu müstehçen yayınların resmi ve zorunlu bilirkişisi durumuna getirerek yargı bağımsızlığını zedeler bir durumun ortaya çıkmasına neden oldu.

Yasa nedeniyle çok sayıda davanın açıldığı İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 1986 ile Şubat 1988 yılları arasında 7 yayın organına 31 ayrı davada toplam 7 milyar 6 milyon 629 bin 645 lira para cezası verildi (Kabacalı 1990: 231). Söz konusu yayınları umuma açık yerlerde irad için de trajının toplam satış bedelinin 5-15 katı oranında ağır para cezası getirildi (Yılmaz, Cumhuriyet 1 Mayıs 1992:1).

Muzır Kurulu 1986-1992 yılları arasında 100 bini aşkın yayını denetledi. Bu yayınlardan, muzır ya da müstehçen bulunanların dışındakiler Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredildi. Kurul kendisine ulaşan yayınların denetimi yanında savcılıklardan gelen yayınların bilirkişiliğini de yaptı.1991 yılı sonuna kadar kurula 5 bin 625 yayın ulaştı. Bu yayınlardan yarıya yakını muzır bulundu (Yılmaz, Cumhuriyet 22 Nisan 1992:1).

Anayasa Mahkemesi'nde açılan iptal davaları sonunda Anayasa'ya uygunluğunun onayladığı kurulun incelemeleri sonucunda müstehcen bulunan yayınlardan bazılarının adları şöyledir (Yılmaz, Cumhuriyet, 22 Nisan 1991:1):

"Oğlak Dönencesi (Arthur Miller), Sudaki İz (Ahmet Altan), Kadının Adı Yok (Duygu Asena), Şengül Hamamı (Engin Ardıç), Cinsel Kültür (Dr. Haydar Dümen), Bitmeyen Aşk, Kanlı Kabus, Cellatların Ölümü, Lacivertin Ötesi, Playboy, Elele, Erkekçe, Kadınca, Rapsodi, Marie Claire ve Forma dergilerinin bazı sayıları, En güzel Seks Fıkraları, Kadınların Cinsel Sorunları, Cinsel Başarısızlığın Nedenleri ve Çareleri, Cinsel Sorunların Bilimsel Cevapları".

Basın özgürlüğüne saldırının cinsel organı (Yılmaz, Cumhuriyet, 22 Nisan 1992: 1) diye nitelenen kurul hakkında DYP-SHP koalisyonu protokolünde Muzır Yasası'ndan kaynaklanan kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılacağı sözü verildi (Basın Komisyon Faaliyet Raporu 1992: 30). Fakat ciddi anlamda bir çalışma yapılamadı. Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin 1994 yılında Adalet Bakanlığı'nın bünyesinde oluşturulmuş olan Düşünce Özgürlüğü Komisyonuna sunduğu raporda sözkonusu yasa ile ilgili olarak sunduğu raporda şöyle bir yorum yapılmaktadır (1994: 354).

"Zararlı zararsız düşünce ayırımına yol açan bilgi dolaşımını engelleyen, haber alma hakkını sınırlayan, ceza hukukunun temel ilkelerinden olan cezai sorumluluğun şahsiliği ilkesi ile kanunilik ilkesine aykırılıklar taşıyan bu yasanın tümü ile yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

Sözkonusu yasanın yürürlükten kaldırılması çocukların korunması konusunda herhangi bir yasal boşluk doğurmayacaktır. Çünkü temel yasalarda küçüklerin korunmasına ilişkin hükümler mevcuttur ve yeterlidir."

F.4) TÜRK CEZA KANUNU

Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin bir tespitinde (1994: 352) düşünce özgürlüğünün önündeki engellerden biri de Ceza Kanunu'nun konu ile ilgili maddeleridir. Bu kanunun en genel tanımıyla düşünce ve ifade özgürlüğünü "düzenleme" adı altında "sınırlayan yasa maddeleri çağdaş ve demokratik hukuk devleti tanımıyla taban tabana zıt bir görüntü oluşturmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 125, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 146, 147, 149, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 175, 178, 311, 312. maddeleri düşünceyi açıklama, propoganda, devletin iç ve dış güvenliği, suç işlemeye tahrik, devlete karşı suçlar gibi konularda sınırlamalar getirmektedir.

Derneğin önerisi bu kanunun zikredilen ilgili maddeleri en genel tanımla düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlamaktadır ve kaldırılmalı veya yeniden düzenlenmelidir.

İçel (1985: 61)'e göre Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesi "ihtilalci komünizm, ırkçılık, diktatörlük, anarşizm propogandalarını ve ulusal duyguları zayıflatmak için propoganda yapılmasını" suç sayarak haberleşme özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Yine İçel (1985: 163)'in bir saptamasında Ceza Kanunu'nun kabahat suçlarına ilişkin hükümleri arasında da haberleşme özgürlüğünün (dolayısıyla düşünce özgürlüğünün)

temel ögelerini sınırlayıcı nitelikte olanları vardır. Sözelimi 535. madde böyledir. İçel'in ifadesinde bu maddenin yorumu şöyle dile getirilmektedir: "Gerçekten bu maddeye göre umumi bir mahalde veya herkesin girebileceği yerde basılmış evrak veya resim yahut el yazılı evrakı satan ve dağıtanlar, bunu yaparlarken halkın huzur ve rahatını kaçırarak şekilde haykırır yahut havadis yayınlarsa cezalandırılırlar. Böylece bu hüküm haberleşme özgürlüğünü "haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayabilmek hakkı" yönünden sınırlamış olmaktadır."

E.5) TERÖRLE MÜCADELE KANUNU

Türk Ceza Kanununu'nun yıllardır tartışmalı olan 141, 142 ve 163. maddelerini kaldıran 3713 nolu ve 12 Nisan 1991 tarihli Terörle Mücadele Yasası da sözkonusu maddelerden daha ağırlığını yürürlüğe koydu (Sağnak 1996: 242). Yasanın 6. 7 ve 8. maddeleri basınla ilgili hükümleri içermekte ve her üç madde de, kasıt unsuru yerine propoganda yapma amacı aranmaktadır. Haber almak, vermek, bildirilerin yayımlanması bu fikre karşı olduğu belirtilse dahi suç sayılmaktadır.

Çetin Özek Yasa ile ilgili yorumunda (1994:10) "Türkiye'nin Terörle Mücadele Yasası ile kandırılarak ülkeye demokratik görüntü verilmesine kalkışıldı. Bu görüntü Terörle Mücadele Yasası'nın içerdiği tuzakları ve Ceza Kanunu'nun kaldırılan maddelerini aratacak sistemi perdeledi. Gerçeğin kavranabilmesi için, ancak birçok yazarın, bilim adamının, düşünürün cezaevine girmesi gerekti" ve Terörle Mücadele Kanunu "düşünce özgürlüğünün yeni sınırlarını belirleme tasarısı" olarak Milli Güvenlik Kurulu'nun bir tavsiyesi idi" demektedir.

Profösör Uğur Alacakaptan (Özkocak 1991: 8) da yasa için görüşünü "Bu kanunla 141, 142 ve 163. maddeler kalkmamıştır. Bu büyük bir yalandır. Daha kötü maddeler insan özgürlüklerini ve temel haklarını daha fazla kısıtlayan, daha tehlikeli hükümler Türk Ceza Hukuku Mevzuatına sokulmuştur" diye açıklamıştır.

Yasanın 6. maddesinde "Kime yönelik olduğunun anlaşılmasını sağlayacak surette kişilere karşı terör örgütleri tarafından suç işleneceğini veya terörle mücadelede görev almış kamu görevlilerinin hüviyetini açıklamak ve yayımlamak veya bu yolla kişileri hedef göstermek fiilleri, terör örgütlerinin bildiri ve açıklama, basma ve yayımlama fiilleri 7. maddesinde terör örgütleri ile ilgili propoganda yapma fiili, 8. maddesinde de devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumayı hedef alan propoganda yapmak" cezalandırılmaktadır.

Yasanın eleştirisini yapan gazeteci Oral Çalışır'ın ifadesine göre (Cumhuriyet 19 Aralık 1994: 12); özellikle Türk Ceza Kanunu'nun 142/3 bendinde yer alan ve ırk ayrılığı gerekçesiyle propogandayı cezalandıran hüküm TMY'nın 8/1 bendinde ağırlaştırılarak korundu. Birçok gazeteci yazar ve araştırmacı kaldırılan 142. maddeden çok daha ağır cezalara çarptırıldı. Üç yıl içinde düşünce suçu kapsamında 1650 dava açıldı. 5 bini aşkın sanık mahkeme önüne çıkarılarak yargılandı.

Basın ve düşünceyi ifade özgürlüğüne duyarlılığı ile bilinen Çetin Özek Terörle Mücadele Yasası ile ilgili yaptığı yorumlarda (1991: 315), (1994: 12-34); "terör bahanesiyle demokrasi kavramıyla çelişen, izin verilmeyen düşünce ve davranış alanları yaratan, resmi görüş zorlaması getiren

"demokratik saydam yönetim" iddiasıyla uyumsuz, ülkenin en önemli sorunlarını bireyden saklayan "kapalı yönetim" oluşturan araçlarından biridir. Böylece bireyin "gerçekleri öğrenme hakkı" engellenmektedir. Bu açıdan düşüncenin cezalandırılması, gerçekte bireyin de cezalandırılması anlamına gelmektedir.

E.6) POLİS VAZİFE VE SELAHİYET KANUNU

Çağdaş Gazeticiler Derneği'ne göre (1994: 354) bu kanunun 9. maddesinde "Basın Yasası'nın kapsamına giren basılı araçların aranma zaptı genel hükümlere göre olur" denilmesine karşılık aynı maddenin içinde polisin el koyabileceği şeyler arasında "basma yazı ve resimler"den söz edilmekte ve bu hüküm polise basılmış araçlara genel hükümlere bakmaksızın keyfi şekilde el koyma yetkisini verecek niteliktedir. Dolayısıyla hem yasadaki çelişkinin giderilmesi hem de basın özgürlüğünün korunması için bu ibarenin yasadan çıkarılması gerekmektedir.

E.7) 430 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME

Bu kararname ile her türlü matbuatın basılmasını, yayımlanmasını ve dağıtılmasını yasaklama yetkisi idareye verildi. Yine kararname ile Olağanüstü Hal Bölgesi'nde yetkililerin icraatlarını elıştırma ve düşünce açıklama hakkı kaldırıldı.

E.8) DİĞER YASALAR

a) 195 sayılı Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun Yerel Basın'ın gelişmesini engelleyici bir yapıdadır.

b) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yer alan ve basının haber alma ve halkı bilgilendirme görevini zorlaştıran 15. maddesindeki devlet memurlarının basına bilgi verme yasağı.

c) Radyo Televizyon Üst Kurulu Kanunu

d) Askeri Ceza Kanunu'nun 55, 56, 58, 93, 94 ve 96. maddeleri (İçel 1995: 62)

İKİNCİ KISIM

(İKİNCİ BÖLÜM)

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Türkiye'de yabancı yazırların değerlendirilmeleri çerçevesinde ilk haklar beyannamesi olarak tanımlanan 1839 tarihli Gülhane Hattı basın özgürlüğü konusunda herhangi bir hüküm getirmemiştir. Basınla ilgili ilk düzenleme 1864 yılında başlar.

A)1864 TARİHLİ MATBUAT NİZAMNAMESİ

Söz konusu nizamname 1909 yılına kadar yürürlükte kalmış ve basını sıkı bir idari cezai rejime tabi tutmuştur. Ancak 1867 tarihli Al-i Kararname ile fiili değerini kabetmiştir. Daha sonra konulan sansürle uygulama olanağını tamamen yitirmiştir (Dönmezer,1976: 127).

B)1876 TARİHLİ KANUN-İ ESASİ

Türk toplumunun ilk yazılı anayasası olan bu kanunda "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" denilmiş ancak yasama organına sınırsız düzenleme yetkisi verilmiştir. Bu çerçevede 1877 yılında düzenleme yapılmış fakat Abdulhamit uygulamasını yapmamıştır.

C)1908 TARİHLİ İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASASI

1876 Anayasası yürürlüğe konmuş ve İkinci Meşrutiyet'le ilan edilen ve 1909 yılında yapılan değişiklikle pekiştirilen özgürlükler bir yıl geçmeden askıya alınmıştır. 31 Mart hareketinin bastırılmasından sonra basın özgürlüğünde nasibini almıştır.

D)1909 TARİHLİ MATBUAT KANUNU

Fransız matbuat kanunundan etkilenen 1909 tarihli kanun özgür bir basın amacı güdüyordu. İzin kaldırılmış, yerine beyanname verme sistemi getirilmiştir.

E)1924 TARİHLİ TEŞKİLAT-I ESASİ

Fransız kanunlarından etkilenen bu düzenlemede "Matbuat kanun dairesinde serbesttir .ve neşirden önce teftiş ve muayeneye tabi değildir" prensibine yer verilmiştir. Ancak akabinde 1925 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu kabul edilmiştir.

F)1931 TARİHLİ MATBUAT KANUNU

Bu kanun 1931 yılına kadar yürürlükte kalan 1909 tarihli matbuat kanunun yerini almıştır. Özgürlükçü bir yaklaşımla hazırlanan bu kanun 1938 yılından itibaren önemli değişikliklere maruz kalmıştır. İzin sistemi geri gelmiş, bir miktar para yatırma koşulu, gazete çıkarmak için kişilerin yüksek öğrenimli olmaları gibi son derece kısıtlayıcı bir görüntü vermiştir.

G)1950-5680 SAYILI BASIN KANUNU

Bu kanun demokratik bir rejim ortamı oluşturunuyordu. Ancak 1960 yılına kadar yapılan değişikliklerle tanınmaz hale gelmiştir.

H)1961 ANAYASASI

Klasik özgürlük anlayışına göre bir özgürlüğün var olabilmesi için ilk koşul devletin bireye dokunulmaz bir alan

ayırması ve ona dokunmamasına bağlıdır (Danışman, 1982: 8). Devletin özgürlükler dolayısıyla Basın özgürlüğü konusunda takındığı tutum gerek 1961 Anayasasında gerekse kanunlarında mevcuttur. 1961 Anayasası basın özgürlüğü açısından devletin olumlu bir tavır almasını istemektedir.

I)1982 ANAYASASI

1982 Anayasası 1961 Anayasası'ndan farklı olarak düşünce özgürlüğüne daha geniş yer vermiştir. 1982 Anayasası'nın 25 ve 26.'cı maddelerinde haberleşme özgürlüğü ile ilişki içinde bulunan düşünce özgürlüğü diğer anayasalara göre daha kapsamlı işlenmiştir. 1982 Anayasası'nda basınla ilgili konu 28, 29, 30, 31 ve 32.'ci maddelerinde işlenmiştir. Bu konu bir sonraki bölümde geniş olarak işlenecektir.

J) TÜRK BASININDA SERMAYENİN KAYNAĞI

1980 sonrası Aydın Doğan ve Çavuşoğlu-Kozanoğlu ikilisi ile başlayarak basın dışında kazınılmış kapitalin basın alanına girişi yaşandı. Son olarak Asil Nadir'in girmesiyle de bu tür bir kapital transferi sürüyor.

Bu noktada iki temel eleştiri sözkonusu oluyor. Bunlardan birincisi basın dışından gelen sermayenin alanın özelliğine uygun hareket edemeyeceği. Özellikle farklı bir yapıya sahip olan basın çalışanlarını basına sonradan giren patronların sıradan emekçiler olarak görüp sektörün özelliğini dikkate almamaları son yıllarda da basına dışardan sermayesiyle gelenlerle bu

yönde önemli bir uyumsuzluk yaşandı. Buna karşılık basın çalışanlarının ücretlerinde yeni patronlar daha cömert davrandıkları için aksine bir durum ortaya çıktı.

Gelen diğer bir eleştiri ise; yeni patronların diğer işleri nedeniyle gazetenin bağımsızlığını ortadan kaldırıcı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek kullanmaları bu gerçekte dikkat edilmesi gereken bir nokta. Ancak bu çağda sermayenin yönlendirici olmasını düşünmek pek kolay olmasa gerek.

Basına basın dışı sermayenin girmesiyle görülen ilk sonuçlardan birisi malın fiyat çeşitlemesi oldu. Bugün artık değişik fiyatlarda gazete satılmaktadır. Bu sermaye yapısı farklı olan kuruluşların olaya farklı bakışlarının bir uzantısı olarak görülmelidir. Dağıtım problemi aşılmalıdır (Osman Saffet Arolat,1977: 8-9).

K) TÜRK BASININDA LOTARYA

1980'li yıllarda Türk basının önüne bir engel yerleşti. O da "lotarya" olarak değerlendiriliyor. Lotarya basın açısından prestij ve saygınlık kaybettiren bir olgu olarak değerlendirildi. Bu değerlendirmelerden birisi şöyledir;

"Bir ürün düşünün ki, kendi işlevi ya da öz değeri dolayısıyla yeterince satılamıyor. Ama bir piyango bileti ya da spor toto kuponu ile satılıyor. Burada meslek açısından onur kırıcı bir durum yok mu? Halk lotarya ve promosyonlar yüzünden gazete fiyatlarının artmasıyla ilgili olarak verilen

gerekçeleri inandırıcı bulmuyor. Hatta buna kızıyor. Bu noktada gayretler açısından hem bir halkla ilişkiler sorunu, hem de basınla uğraşmayı alışkanlık haline getirmiş bulunan iktidara verilmiş bir siyasal koz var. Çünkü Başbakan Özal da son zamanlarda zam yapacaklarına lotaryayı kaldırsınlar ya da lotarya yapacaklarına gazetelerinin kalitesini yükseltsinler türünde şeyler söylüyor." (Şahin1986; 29)

Lotarya toplam trajı arttırmıyor. Lotarya gazete fiyatlarının artmasına neden oluyor. Lotarya gazeteyi ilan ve reklam bağımlısı yapıyor. Gazeteler asli fonksiyonlarını yerine getiremedikleri için demokrasi açısından sakıncalı oluyor. Lotarya olgusu gazeteciliğin kalitesi üzerinde de olumsuz etkiler yapıyor. Yani bir haber veya röportaj için harcanacak emek ve zaman veya iyi araştırılmış bir haber, yine muhabirlerin eğitimi için haracanabilecek zaman yaratıcı enerji ve emek rakibinkinden daha etkili lotarya bulabilmek için harcanıyor. Traj lotaryadan beklenince diğer öğelere aynı derecede önem verilmiyor.

Lotaryalarla körüklenen kızgın rekabet ortamının gazeteciliğin temel ilkeleri açısından da sakıncalar doğurduğunu unutmamak gerekiyor. Asparagas illeti. Sansasyonizm, aşırı magazinleşme hep bu ortamın yan ürünleri. Basının kazanç hanesine yazılan şeyler değildi bunlar.

L) DÜŞÜNCE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ BASIN YOK ETTİ:

1980 sonrası Türk basını yasal engellerin yanında diğer bir sıkıntıya maruz kaldı. Türk basını hızla sermayesinin kaynağını basın dışı kapital sahiplerine kaptırdı. Sermaye sahipleri basını

bir kar sektörü olarak gördüler ve hemen harekete geçtiler. Bu durum basında teknolojinin yenilenmesini sağlamasına rağmen spekülasyonlara neden oldu. Hızlı bir tekelleşme meyli belirdi. İlk olarak Asil Nadir'in basın piyasasına girmesiyle basında tekelleşme yüksek sesle söylenir oldu. 1994 yılında Milliyet Gazetesi'nin sahibi Aydın Doğan'ın Hürriyet Gazetesi'ni satın alması basın üzerinde uyanan kuşkuları doğruladı. Çünkü artık Türkiye'de yazılı basında iki büyük patron vardı; Aydın Doğan (Doğan Grubu) ve Dinç Bilgin (Medya Holding Grubu).

1995 yılı itibariyle yukarıda adı verilen iki grubun sahip olduğu yayınların adları şöyledir;

Doğan Grubu'nun Yayınları; Milliyet, Hürriyet, Meydan, Posta, Spor, Ekonomist, Capital, Atlas, Radyo Kulüp, Kanal D (Sağnak 1996; 340).

Dinç Bilgin Grubu'nun Yayınları; Sabah, Yeni Yüzyıl, Takvim, Fotomaç, Aktüel, Medya TV, ATV.

Bu yayınların grup toplam tirajları ülke tirajının %'70'idir. Haziran 1995 yılı satışları şöyle olmuştur; Doğan Grubu; % 43.76, Bilgin Grubu; %26.24 (Erinç 1996; 50).

Basındaki böylesi bir tablo her düşüncenin basın yoluyla topluma yansması açısından düşündürücüdür.

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRKİYE'DE 1980-1995 DÖNEMİ

DÜŞÜNCEYİ İFADE VE BASIN OLAYLARI

(SUÇ, SUÇLU VE CEZA OLAYLARI)

A) 1980 SONRASI DEĞİŞEN TOPLUMSAL-SİYASAL-EKONOMİK VE BASIN ORTAMI:

1980'li yıllar Türkiye'nin genel toplumsal dönüşümlerle birlikte iletişim veya basın alanında bir sıçrama yaşandığı dönemdir. Toplumsal yapıyı ilgilendiren olgu ve değişkenler açısından henüz durulmuş bir dönem değildir. Öteki bir deyişle değişimin hızlandığı bu dönem ne başına (1980) ne de sonuna (1990) bir sınır taşı koymak mümkün değildir. Bununla birlikte dönemi tanımlada ve biçimlemede etkili olmuş çok sayıda siyasal ve toplumsal belirleyicilerden söz etmek mümkündür.

Siyasal ve toplumsal bütünden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan basının bir araştırmacı için taşıdığı güçlük, onun disiplinlerarası bir çalışma alanı olmasıdır. Toplumun sinir sistemi ve duyu organları halindeki kitle iletişim araçlarının, genel toplumsal örüngüden bağımsız düşünülmesi imkansızdır.

Gündelik yaşamımızda kullandığımız, en azından kullanmasak bile karşılaştığımız basın araçları çevremizde çok önemli gelişmelerin yaşandığı hissini vermeye yetiyor.

1980'li yılların Türkiye'sinde mevcut iletişim araçlarının yanında yeni imkanların hızla gelişmesi bir gerçektir. Ülkenin en ücra köşesindeki birey dünyanın öbür ucu ile anında telefon bağlantısı kurabilmektedir. Bilgisayar, faksimile, çağrı cihazı, telefaks, video ve çok kanallı televizyonlar gibi yaygın olarak kullanılabilen bir çok aracın ülkemizde on yıllık geçmişi yoktur. On yıl öncesinde bulunan araçlar ise; bugünkü yaygınlıkta kullanım alanı bulamıyordu. Ezici bir yoğunlukta toplumsalın üzerine düşen bu iletişim medyaları doğrusu toplumu biraz da hazırlıksız yakaladı. Sorgulamadan alınan iletiler toplumu istediği yöne çekebilmektedir. Sözgelim iyisini kötüsünü aramadan seyredilen televizyon prgramları, doğrusunu yanlışını aramadan okunan basının kalın puntolu ve süslü manşetleri, hiç endişe duymadan dinlenilen radyo istasyonları var olan toplumsal polemiği ve mesajın geri planındaki sinsi ikna ediciliği iyice artırdı.

Medyanın 1980 sonrası hızlı devinimi toplumda alyapısı olmayan bir takım evrensel aşkınlığı olan olguları toplumsal tartışma ortamına getirmiştir. "Bilgi Çağı" "Enformasyon Çağı" tanımlamaları doğal olarak yeni tezahürlerin bir sonucu şeklinde sık kullanılır olmuştur. Ayrıntıları ve bütünü ile bir ekrana sığdırılan dünya daha bir küçülmüş ve bütünleşmiş olarak zihinlere yansımıştır. Medyanın zihinsel egemenliği ulusal sınırları taşan, evrensel, küresel bir söylem gücü kazanmıştır.

Toplumsal bir işlev olarak bilgi, haber ve eğlence şeklinde tanımlanabilen basının amaçları zamanla tanımlanması güç ve karmaşık ilişkilere dönüşmüştür. Basının amaçlarındaki bu karmakarışıklık günümüz Türkiye'sindeki “basın özgürlüğü” olgusunun niçin bu kadar tartışılır hale geldiği sorusuna da muhatap bir cevabı içinde barındırmaktadır. Çünkü Türk basını bir yandan özgürlüğünü ararken, bir yandan da elde ettiği özgürlük alanını nasıl kullandığını tartışılır hale getirmiştir.

1980 sonrası Türk basın özgürlüğünü inceleyeceğimiz bu bölümde konuya iki yönlü yaklaşıma çalışılacaktır. Birincisi; basın özgürlüğünün bir kontrol mekanizması olan hükümetlerin, dolayısıyla idarenin basın özgürlüğü anlayışını inceleyeceğiz. İkincisi ise; 1980'den sonra çok hızlı gelişmeler yaşayan basının kendi tutumunu işleyeceğiz.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde basın alanında olup bitenlere girmeden önce bu dönemin genel karakteristiğine bakmak yerinde olacaktır. 1980 yılı Türkiye’de yeni bir siyasi dönemin başlangıç tarihidir. 12 Eylül askeri darbesiyle demokratik siyasi otorite tüm kurum ve kuruluşları ile askıya alınırken, siyasal ve toplumsal hareket de yeni bir yönelime itilmiştir. Bu amaçla bir dönemin siyasi eleştirisinden çok basın alanını doğrudan ilgilendiren siyasal ve toplumsal belirleyicilerini özetlemekte yarar vardır.

Askeri darbe ile başlayan istikamet siyasi ve toplumsal bir yönelimi içermiyordu. Çünkü siyaset toplumu

uçurumun kenarına getiren bir oyundu. İşte bu yeni dönemde basın ordunun denetim ve gözetimi altında zararsız yayınlarına devam edebilecekti. 1982 Anayasası bu şartlar altında hazırlandı ve halkoyuna sunuldu. Askeri mahkemelerin devreye girdiği bu dönemde çok sayıda basın çalışanı “düşünce suçlusu” olarak yargılandı. Bu dönemde oluşturulan siyasal ortam sivil bir yönetimin iş başına gelmesini sağladı. Ancak halkın oyu ile kurulan sivil otorite askeri rejimin tesis ettiği hiyerarjik yapıyı bir süre daha koruyacaktı. Günümüze kadar devam eden toplumsal gelişmelerde önemli bir etken olarak 12 Eylül düzeninden söz etmek mümkündür.

1980’li yıllara damgasını vuran bir başka önemli gelişme Özal dönemiyle hız kazanan “liberalleşme”dir. Genellikle ekonomik alanda görülen serbestlikler dönemin toplumsal yapısı üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Yarışmacı serbest piyasa koşulları ekonomik alanla sınırlı kalmayıp diğer toplumsal oluşumları da etkilemiştir.

1980 öncesinin siyasal hareketleri sert bir şekilde cezalandırılınca, yerine farklı siyasal ve toplumsal oluşumlar geliverdi. Bu dönemde basına da konu olan İslami hareket ivme kazandı.

Ekonomik alanda uygulanan liberal anlayış toplumda şaşkınlıklar yarattı. 24 Ocak kararları ile birlikte uygulanan bu yeni ekonomik model belli kesimlere çeşitli fırsatlar ve yeni olanaklar sağlarken, alt gelir gruplarında derin bir kaosa yol açtı. Gelir grupları arasındaki uçurum iyice büyüdü. Köyden kente göçler hızlandı ve şehirleşme yerini

gecekondulaşmaya bıraktı. Bu liberal ekonomi sistemin değerlerini alt-üst ederken, üretim ve tüketim ilişkilerinde dengesizliklere yol açtı. Dışa açılma eğilimleri tüketimi artırıcı nedenleri beraberinde getirdi. Yüksek enflasyon, işsizlik ve eğitimsizlik gibi temel ülke sorunlarına 1984-1985 yıllarından itibaren bir yenisi eklendi; Güneydoğu sorunu. Şüphesiz hala güncelliğini koruyan bu iç güvenlik (Kürt sorunu) incelemeye çalıştığımız bu dönemin en kronik toplumsal ve siyasal sorunu olmuştur.

Bu dönemde dış ticaretteki kolaylıklar basın araçları ve gereçlerini olumlu etkilemiştir. Basın bir takım kolaylıklardan yararlanarak kullandığı teknolojiyi günün zaman mefhumuyla başa çıkacak şekilde yenileme fırsatı bulmuştur. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki; basın bu teknolojiyi yakalayabilmek için gerekli yatırımın finansı konusunda taviz vermek zorunda kalarak sermayesinin kaynağını değiştirmek zorunda kalmış ve değişik iş çevrelerinin kontrolüne girmiştir. Bu konunun yaşayan örneklerine ileride yer verilecektir.

Bütün bu nicel gelişmelerle doğru orantılı olmayan basının rolü ve görevleri üzerindeki tartışmalar yoğunluk kazanmış ve basının getirdiği zihin bulanıklığından sözedilir olmuştur. Çağımızı dolayısıyla bu dönemi “bilgi çağı” diye adlandıranlar bununla kitle iletişim araçlarının geliştiğini ve yaygınlaştığını, bunun sonucu olarak da gittikçe daha çok sayıda insanın daha çok şeyden haberdar olduğunu söylemek istiyorlar. Ne var ki; biraz düşününce bir şeylerden haberdar olmakla bir şeyleri bilmenin aynı şey olmadığını kolaylıkla anlayabiliriz (Avcı 1990:97).

1980'ler sonrasının Bonapartizm eşliğindeki liberalizm girişimi kendinden önceki ideolojik ve kültürel üst yapıları tersine çevirmek için doğrudan doğruya cumhuriyet rejimi ideolojisinde bir alt-üst oluşu yarattı. Bireysel çıkarıcılığı ve varlık edinmeyi öne çıkarmak amacıyla mevcut etiğı ve ideolojik çerçevesleri inanılmaz hızla aşındırdı (Gevgili 1990:145). Basın sektörünün ekonomik büyümenin bir parçası olarak kabul edilmesi onun üretim-tüketim veya arz-talep dengeleri içindeki payına göre değerlendirilmesi gibi tehlikeli bir sonuca neden olmuştur. Son on yıllık sanayi odası 500 büyük firma çalışmalarına bakıldığında bir çok basın kuruluşunun sürekli olarak büyük firmalar arasında yer aldığı ve bazılarının ilk yüz içerisinde olduğu görülür (Arolat 1989: 7-11).

1980 yılına kadar basın ve yayın organlarının kuruluşunda gerekli sermaye birikimi bireylerin kişisel çabalarıyla veya hükümetlerin desteğı ile sağlanırken, 1980 sonrası basında sermayenin kaynağı basın dışı kurulmuş kapitalle desteklendi. Aydın Doğan ve Çavuşoğlu-Kozanoğlu gibi isimler buna örnektir. Basın dışı sermayenin bu alana transferine yönelik eleştirilerin iki önemli sonucu kısa sürede su yüzüne çıkmıştır. Bu sermayenin alanın özelliğine uygun hareket etmemesi; patronların diğer işleri nedeni ile gazetenin bağımsızlığını ortadan kaldırıcı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek kullandıkları görülmüştür.

B) BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN 1980-1983 DÖNEMİ:

Türk basını 12 Eylül 1980 Askeri İhtilalinden sonra bir dizi yoğun siyasal, ekonomik ve sosyal engelle karşılaştı. 1980'li yılların başında basının aşmak zorunda kaldığı en önemli zorluk siyasal nitelikte oldu. Askeri yönetimin uyguladığı sansür ile kapatılma endişesi taşıyan gazetelerin kendi kendilerine koydukları kısıtlamalar birleşince ve haber kaynağı niteliğindeki yetkililerin çekingenlikleri bunlara eklenince sağlıklı haberciliği olanaksız kılan bir ortam doğdu (Ana Britanica 4.cilt 1986: 338).

Öte yandan okurlarda 12 Eylül öncesinin kutuplaşma havasından uzak durma eğilimi ağır basmakta idi. Bu eğilimin ve habercilik etkinliklerinin baskı altına alınmasının etkisi ile gazeteler 1980 öncesine oranla çok daha belirgin bir biçimde magazin konularına yöneldiler. Magazine doğru eğilimi pekiştiren diğer bir olgu ise; televizyonlarla rekabetti. Basın rekabetten güçlü çıkabilmek için renkli baskıyı artırdı.

1978-1980 yıllarında Türkiye'nin içinde bulunduğu bu huzursuzluk ortamı ordunun girişeceği bir darbe için elverişli bir hava yaratmıştı. Demokrasiye güven azalmış ve hükümet tüm gücünü yitirmişti. 12 Eylül sabahı radyolar kuvve komutanlarının yönetime el koyduklarını birdiren bir mesaj yayınladılar. Bir numaralı bildiride şöyle deniyordu;

“Yüce Türk Milleti;

Türk Silahlı Kuvveleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur...”

Daha sonra yayımlanan bildirilerde Parlamento ve Hükümetin dağıtıldığı, tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildiği, parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı açıklandı. Beş kuvvet komutanları tüm yetkileri kendilerinde topladılar ve oluşturdukları kurula “Milli Güvenlik Konseyi” adını koydular. Demirel ve Ecevit Hamzaköy’e gönderildiler.

Böylece Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcı oluyordu. Milli Güvenlik Konseyi Büyük Millet Meclisi’nin tüm yetkilerini üstlendi. Cumhurbaşkanlığı yetkileri de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı olan Kenan Evren’e geçti. Başbakanlığa emekli Amiral Bülent Ulusu getirildi. Milli Güvenlik Konseyi’nin alacağı bütün kararların anayasaya aykırı olamayacağı bildirildi. Bu tam bir dikta yönetimi idi (Topuz 1996: 139).

12 Eylül 1980 ihtilali’nden sonra tüm siyasal kurum ve kuruluşlar ortadan kaldırılarak “depolitizasyon”a yönelindi. Basın sansür edildi, güdümlendi, cezalandırıldı. İşkence iddiaları yaygınlaştı, hukukun üstünlüğü ilkesi geçersiz kılındı (Kabacalı 1994: 334). 12 Eylül darbesi

aslında tahmin edileceği gibi bir yasaklar zincirinin habercisiydi. Askerler ilk etapta bir sansür uygulamasının olmayacağını belirtirken, bunun “her istenilenin yazılacağı anlamına gelmediğini” vurguladılar (Cemal 1986: 25). Nitekim sıkıyönetim komutanları tarafından gazete merkezlerine hemen uyarılar ‘gelmeye başladı. Bu uygulamalar bizzat gazete yönetimleri çağrılarak veya yazılı uyarı niteliğinde olmuştur. İşte gazetelerin neredeyse alkışlarla karşıladığı (Özdoğan 1993: 71) 12 Eylül darbesi aslında tahmin edileceği gibi bir yasaklar zincirinin habercisiydi. Milli Güvenlik Konseyi basınla ilgili kısıtlamalarını 2 Haziran 1981 tarihinde 52 numaralı kararıyla aldı. 12 Eylül öncesinde parlamentoda görev almış kişilerle siyasal parti yöneticilerini hedef almakla birlikte, doğrudan doğruya basına yasaklar da getirmiştir. İlgili kararda;

“Sıkıyönetim uygulamalarına ilişkin olarak, sıkıyönetim komutanlıklarının koyduğu yasakların ve aldığı kararların herhangi bir şekilde tartışılması,

Kamu davası açılincaya kadar haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılan siyasi parti, işçi teşekkülleri, meslek kuruluşları dernek ve siyasi kişilerle ilgili olarak kamuoyunu yanıltıcı, ilgilileri etkileyici yazı yazmak, sözlü veya yazılı beyanda bulunmak, yorumlar yapmak,

Açılan kamu davalarında verilecek mahkumiyet veya beraat kararları kesinleşinceye

kadar, ilgilileri suçlayıcı veya savunucu herhangi bir yorum yorum veya yayında bulunmak” yasaklanmıştır (Kabacalı 1994: 334).

12 Eylül ihtilalinin hemen basına dönük ilk gün icraatı Demokrat, Aydınlık ve Hürgün gazetelerini kapatmak oldu. Ardından Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesi Genel Sekreteri Mehmet Genç iki gün gözaltına alındı ve bu şube 9 Aralık 1980 tarihine kadar kapatıldı. Daha sonra Bursa'nın Sesi Gazetesi kapatıldı, yönetimi tutuklandı. Hürriyet Gazetesi'nden Oktay Ekşi ve Bedii Faik, Tercüman Gazetesi'nden Rauf Tamer ve bu gazetelerin sorumlu yazışları müdürleri hakkında soruşturma açıldı. Onur Yayınları sahibi İlhan Erdost ve Muzaffer Erdost 7 Kasım 1980'de evlerinden alınıp bir askeri araçla Mamak Cezaevi'ne götürüldüler. İlhan Erdost fiziki işkence ile öldürüldü (Balbay, Cumhuriyet, 7 Kasım 1994). Dönemin önde gelen gazeteci ve yazarları hakkında soruşturma açıldı.

B1) İHTİLAL DÖNEMİNDE KAPATILAN GAZETELER:

12 Eylül 1980 ile 6 Kasım 1983 tarihleri arasında sıkıyönetim kararıyla Milli Gazete dört kez; 72 gün, Cumhuriyet Gazetesi dört kez; 41 gün, Tercüman Gazetesi iki kez; 29 gün, Günaydın Gazetesi iki kez; 17 gün,

Hürriyet Gazetesi iki kez; 7 gün kapatılmışlardır (ÇGD, Basın 80-84: 198).

Gazeteler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı ise şöyle olmuştur;

Cumhuriyet; 28, Tercüman; 27, Hürriyet; 14, Milliyet; 14, Milli Gazete; 4, Dünya Gazetesi; 4, Akşam Gazetesi;3, Son Havadis; 3, Hergün; 2, Arayış; 2, Hayat; 2, Nokta; 2, Yankı; 1, Demokrat; 1, Politika; 1, Adalet,1, öteki yayın organları; 75.

Bu dönemde gazeteci, yazar, çevirmen ve sanatçılara verilen mahkumiyet kararlarının toplamı da 316 yıl, 4 ay ve 20 gün hapistir (Topuz 1996: 141). Birçok yazar 12 Eylül öncesinde yayımlanan kitaplarından dolayı mahkemeye verilmiştir. Bunlar arasında Adalet Ağaoğlu (Fikrimin İnce Gülü), Talip Apaydın (Duvar Yazıları ve Kente İndi İdris), Tekin Sönmez (Üç Şiir Kitabı), Sadun Aren (Makro Ekonomi Ders Notları), Aziz Nesin (Az Gittik Uz Gittik) bulunmaktadır (Kabacalı 1994: 335).

Bir araştırmaya göre (Ç.G.D. Basın-80-84) 12 Eylül 1980 12 Mart 1984 tarihleri arasında soruşturma ve kovuşturmayla uğrayan, gözaltına alınan, dava açılan, tutuklanan gazeteci, yayıncı, yazar, sanatçı sayısı 181, mahkum edilen gazeteci, yazar ve sanatçı sayısı 82'dir.

B2) ANAYASANIN HAZIRLANMASI VE HALKOYUNA SUNULMASI:

Milli Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu Danışma Meclisi'nce hazırlanan yeni Anayasa, 1961 Anayasası'nın "suçlu" olduğu önyargısıyla, temel hak ve hürriyetleri sınırlayıcı bir anlayışla kotarıldı. Toplumun yeniden biçimlendirilmesi öngörülüyordu (Kongar 1987: 155).

Yeni Anayasa'nın halkoyuna sunulacağı beyaz oyun "kabul" mavi oyun "red" anlamına geleceği açıklandıktan sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin 70 numaralı kararı yayımlandı. Buna göre Anayasa konusunda "hayır" ve "eve"nin propagandası hatta telkini bile yasaktı. 20 Ekim 1982'de yayımlanan 71 numaralı kararda ise; Anayasa'nın "siyaset yasağı"nı öngören geçici maddeleri ile Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren'in referandum öncesinde yapacağı Anayasa konuşmalarını eleştirmek yasaklandı. Oysa Evren açıkça Anayasa'ya eve kampanyasına girişmişti ve; "Dış güçlerle işbirliği yapanlar Anayasa'ya hayır kampanyası açtılar" diyordu (Cumhuriyet 30 Ağustos 1982). Anayasa'ya hayır kampanyası açacaklarına inanılan kişiler herhangi bir girişimde bulunmadan gözaltına alınıyordu. Devlet televizyonu "vatandaş ne diyor ?" adlı programda "evet" kampanyası yürütüyordu (Kabacalı 1994: 336-337).

Anayasayı hazırlayan Danışma Meclisi, Milli Güvenlik Konseyi'nin küçük değişikliklerle izin verdiği son icraatlarından basın özgürlüğünün alanını daraltan anti demokratik hükümlere yer verdi.

Bu hükümleri şöyle sıralamak mümkündür;

1)5680 sayılı basın kanunun bir çok maddesi değiştirilerek (kanun no: 2950 10 Kasım 1983) cezalar arttırıldı.

2)Ağır ceza gerektirmeyen basın davalarına toplu basın mahkemelerinde bakılması hükmü kaldırıldı.

3)Basın yoluyla işlenen suçlarda zaman aşımı süreleri iki misline çıkarıldı ve ceza tehdidinin daha uzun süreye yayılması yoluna gidildi.

4)Yayınların savcılık kararıyla toplatılmasına olanak tanıyan hükümlerle birlikte “devlete ait gizli bilgi” tanımı yapıp unsurları belirlenmemiş bir suç türü yaratılarak “gizli bilgilerin yer aldığı süreli yayınların da toplatılması” öngörüldü.

5)Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulması için gerekli düzenlemelerin gerekçeleri genişletildi ve Bakanlar Kurulu bu konuda tam bir sansür yetkisiyle donatıldı.

6)25 Ekim 1983 tarihinde Olağanüstü Hal Kanunu çıkartılarak Bölge Valiliği’nin yetkileri basını sansür edici şekilde arttırıldı.

Bu konuda basını kısıtlayan unsurlar şunlardır;

“Gazete, dergi, broşür, kitap el ve duvar ilanı ve benzerlerinin çoğaltılmasının

ve dağıtılmasının yasaklanması ve toplanması”,

“Resim, plak, ses ve görüntü bantlarının denetlenmesi ve yasaklanması”,

“Her nevi sahne oyunlarının ve filmlerin denetlenmesi ve gerektiğinde yasaklanması”,

Özel maksatla kamunun telaş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız ve mübalağalı haber yapanların üç aydan bir yıla kadar hapisleri, bu suçluları basın ve yayın organları aracılığıyla yapmaları durumunda cezaların bir misli artırılması” (Topuz 1996: 143-144).

B3)1982 ANAYASASI'NDA BASIN VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERİ:

Milli Güvenlik Konseyi'nin talimatlarıyla oluşturulan Danışma Meclisi yeni anayasayı bir tasarı halinde hazırladı ve mecliste 7'ye karşı 120 oyla 23 Eylül 1982 tarihinde kabul edildi. Milli Güvenlik Konseyi Meclis'te kabul edilen tasarıyı ufak değişikliklerle 19 Ekim 1982 tarihinde kamuoyuna duyurdu. Tasarı yoğun bir eleştiri önlemleri yasağı alınarak 7 Kasım 1982'de halk tarafından kabul edildi.

Yukarıdaki süreçlerden geçerek halk tarafından kabul edilen 1982 Anayasası'nda basın ve düşünce özgürlüğü açısından oldukça detaylı sınırlayıcı hükümlere yer verilmiştir. Bu hükümlerden ilki Anayasa'nın 25 ve 26.cı maddeleridir. Bu maddelerde düşünce özgürlüğü (25 mad.) ile düşünceyi ifade etme özgürlüğü (26 mad.) ayrı ayrı ele alınmış ve hukuk otoritelerine göre (Topuz, Dönmezer, Özek ve Kaboğlu) bu uygulamanın ilki soyut bir tanımlama yaparak düşünce özgürlüğünü geçiştirmiştir.

Bu anayasa maddesinin aldığı çeşitli eleştirilerden sadece birisi şöyledir;

“İstediğiniz gibi düşünebilirsiniz. Bu düşüncelerinizi kendi içinizde sakladığınız sürece bu suç olmaz. Bundan doğal ne olabilir? İstediğiniz gibi düşüneceksiniz ama bunu kimseye söyleyemeyeceksiniz. Zaten kim bilecek kafanızın içinden geçenleri? Fakat düşüncelerinizi açıklamaya kalktınız mı durum değişiyor. O iş Anayasa'nın 26.cı maddesindeki “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” kapsamına giriyor.

Oysa düşünce özgürlüğü ile düşünceleri açıklama, yani anlatım özgürlüğü aynı şeydir. Anlatılmayan düşüncenin özgürlüğü nasıl olur? Böyle bir anlayış Uluslararası belgelere de ters düşer. İnsan Hakları Bildirgesi'ne göre “Bir insanın düşüncelerini serbestçe anlatma özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak düşüncelerini

rahatsız edilmeden başkalarına aktarmak... düşüncelerini her türlü iletişim aracı ile ... yaymak özgürlüğünü de kapsar (Topuz 1996: 142).

Anayasanın 26. maddesi 'düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün tanımını yapıyor. Bu maddenin ilk iki fıkrasında bu alandaki özgürlüğün "resmi makamların müdahalesi olmaksızın" kullanılacağı belirtiltikten sonra üçüncü fıkra "radyo, tv, sinema veya v.b. yollarla yapılan yayımların izin sistemine" bağlanabileceği vurgulanmaktadır. Böylece radyo, tv. sinemada sansür sistemine açık kapı bırakılmıştır.

Yine aynı maddede "düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz" denmektedir. Anayasanın 27. maddesinde ise "yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenebileceği" belirtiliyor. Bu düzenlemede düşünceyi ifade veya kişilerin istediği düşünceyi içeren herhangi yabancı yayını takip etmesine bir sansürü öngörmektedir.

Düşünceyi ifade etmenin suç olduğunu savunan bir anayasal anlayış dolayısıyla basın da özgürlük alanını daraltmaktadır. Halbuki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre de "her bireyin anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşünce serbestliğini ve ... düşünceleri almak ve yaymak özgürlüğünü de kapsar" (Tütem 1995:Cumhuriyet 21 Kasım 1995).

Bir tespiti göre 1982 Anayasası'nın işlevi özgürlüğü korumak değil, sınırlama ve ihlalleri meşrulaştırmaktır. Anayasanın sistematiğii basın özgürlüğünün sadece ilgili özel maddelerinde gösterilen sebeplerle değil genel sebeplerle ve muğlak kavramlarla sınırlanabilmesini de mümkün kılmaktadır ( zg r Basın Aralık 1989).

1982 Anayasası basın özgürlüğüne ilişkin ayrıntılı hükümler koymuştur. Basın özgürlüğünü öngören 28. maddenin birinci fıkrası basının  zg r olduğunu, sansür edilemeyeceğini açıkladıktan sonra , basın özgürlüğünün bir parçası olan basınevi kurma hakkında söz etmiştir. Buna göre basın evi kurmak için "izin alma ve mali teminat yatırma şartı" konulamaz. 28. maddenin ikinci fıkrası kanunla yasaklanmış olan herhagi bir dilde yayın yapılamaz" hükmünü kayarak 26. maddenin üçüncü fıkrasındaki düşüncelerin açıklanması ve yayılması özgürlüğü ile ilgili olarak öngörülen yasaklamaya basın özgürlüğü yönünden tekrarlanmışır. Dördüncü fıkra basın özgürlüğünün sınırlanmasında düşünce, bilim ve sanat özgürlüklerine ilişkin hükümlerin uygulanacağını öngörmüştür. 28. maddenin diğ r fıkrasında vatanın ülkesi-milleti ve devletinin bölünmez bütünlüğüne ilişkin kapsamlı düzenlemeler getirmiş ve bu yönde her türlü teşebbüsü men etmiştir.

1982 Anayasası basın özgürlüğünün 28. maddesinde genel esasları ile düzenledikten sonra 29.maddede ise basına sağlanan kolaylıkları ortaya koymuştur. Kısaca 29. madde ile "beyan sistemi", "izin alma", mali teminat

alınamaz” şartı “basınla uğraşanlara eşit davranılması teminatının verilmesi” hükümleri ortaya konmuştur.

Anayasanın 30. maddesine gelince basın araçları ve uzantıları basın özgürlüğünün bir gereği olarak sınırsız olmaları gerekmesine rağmen belli sınırlamalara tabi tutulmuşlardır. 1982 Anayasası’nın 30. maddesine göre “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali”ni içeren durumlarda basın araçları ve bunların uzantıları zabt ve müsadere edilebilir veya işletilmekten alıkonulabilir.

Yine Anayasanın 31 ve 32. maddeleri basın özgürlüğünü konu almaktadır. 31. madde kişilerin ve siyasi partilerin, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın ve basın dışı kitle haberleşme ve yayın araçlarından yararlanma haklarını işlemektedir. 32. madde ise düzeltme ve cevap hakkını içermektedir.

C) ANAP DÖNEMİ’NİN BASIN VE DÜŞÜNCE SUÇU OLAYLARI:

Askeri dönemden sonra Kasım 1983 Genel Seçimleri ile birlikte Türkiye’de yeni bir dönemin başlaması bekleniyordu. Milli Güvenlik Konseyi’nin onayını alan Anavatan Partisi’nin Genel Başkanı Turgut Özal yeni hükümeti kurdu. Böylece 12 Eylül darbesi ile ara verilmiş olan parlamenter rejime dönmüş oldu. Ancak değişmeyen ve devam etmesi gereken bir şey vardı, o da ihtilali yapan

Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren Cumhurbaşkanı olarak kalacaktı. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı olarak devletin tepesinde kalması askeri düşüncelerin demokrasiye etkide bulunması anlamına geliyordu. Nitekim öyle de oldu ve Kenan Evren anayasal yetkilerini sonuna kadar kullandı. Kenan Evren'in yetkilerini kullanmasında Milli Güvenlik Konseyi Üyelerini koruyan "cezai, mali ve hukuki bir çok sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve hiç bir yargı merciine başvurulamaz" şeklinde düzenlenen Anayasa'nın geçici 15. maddesiydi.

Parlamente sisteme geçişte bir çok kaygılar vardı. Bu kaygılar genellikle dikta rejiminin çıkardığı yasaların yürürlükte kalmasından ve kalacağından kaynaklanıyordu. Nitekim bu kaygılardan birisi şöyledir;

"parlamente rejime geçiş, demokrasi ortamının yaratılmasına yetmiyordu. Dikta rejimlerinde çıkartılan yasaların hepsi yürürlükteydi. Polis ve güvenlik güçleri yasal ve yasadışı geniş yetkiler elde etmişlerdi. Bakanlıklar hiç bir talimat beklemeden her türlü baskıya yönelebiliyorlardı. Hükümet bunları önleyecek güçte değildi, iki başlı bir hükümet kurulmuştu sanki (Topuz 1996: 145).

12 Eylül rejiminin parlamente sistemde de devam etmesindeki kaygılardan birisi de şöyledir;

"Yaratılan 12 Eylül hukuku 1982 Anayasası'yla bireye karşı devleti korumak amacıyla siyasal düzeni oluşturdu. Bu amaçla özgürlüklerin sınırlılığı siyasal sistemin temelini oluşturdu. Kaldı ki yaratılan siyasal sistemin güvencesi olan "eyyamcı insan modeli" belirlendi. Çağdaşlığa karşıt aşamasında da "icazeti" de kapsayan

yöntemlerle 12 Eylül hukukunun anlayışını özümseyen çevrelerin siyasal iktidar düzenine egemen olması olanakları yaratıp, anayasal kurallardan yararlanılarak 12 Eylül hukukuna karşıt demokratik olanaklar tümünden sınırlandı(Özek 1994:10).

6 Kasım seçimlerinden sonra her ne kadar demokrasiye geçilmiş olsa da basına uygulanan yasaklar sıkıyönetim komutanlıkları marifetiyle sürdü, sıkı yönetim komutanlıklarının basına koyduğu bu yasaklar ilk kez Başbakan Turgut Özal'ın Aydınlar Dilekçesi konusunda yaptığı açıklamayla delinmiş oldu ve konu kamuoyuna yansıyabildi (Özal'ın kanuşma metni 1987: 542).

Özal hükümet programında basını hür, demokratik nizamın temel vasıtası olarak niteledi. Ancak basın üzerindeki 12 Eylül hukukundan kalma yasaları kaldırmadı. Zaten basın Özal'a göre seçimlerden hemen sonra ANAP'ın aleyhine dönmüştü ve bu yüzden basına sert çıkılmıştı (Barlas Sabah, 11 Temmuz 1994:13).

Basın ile ANAP iktidarı arasındaki ilişkiler Özal'ın iki buçuk gazete kalacağını (Sağnak 1996:224) söylemesinden sonra gerginleşti. Özal medyayı yıkılması gereken tabular arasına aldı ve oligarşik bir kuvvet olarak değerlendirdi (Cemal 1989: 257). Özal'ın basına karşı tutumu, basının da Özal'a karşı sertleşmesine neden oldu. Hatta bu tür karşılıklı sertleşmeler Hürriyet Gazetesi'nin sahibi Erol Simavi'nin kendi gazetesinde Özal'a mektup şeklinde yayımladığı bir yazıyla hat safhaya ulaştı (Hürriyet 19 Nisan 1988: 1). Erol Simavi bu yazısında özetle basının

birinci kuvve olduğunu vurguluyordu ve hep Özal'ın karşısında olacağını söylüyordu. Bu kavga uzun sürmedi ve Özal ile Simavi bir ay sonra Başbakanlık Konutu'nda beraber yemek yediler ve ertesi gün birlikte Ankara'da Hürriyet'in 40. yıl kuruluş kutlamalarına katıldılar (Cemal 1989:269).

Özal Başbakanlığı döneminde basının geneli yerine özel seçilmiş gazetelerle iyi geçindi ve onları diğerlerinden ayrı tuttu. Basın ve düşünceyi ifade özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırmadı. Sadece düşünceyi ifadeye olumlu katkısı 141, 142 ve 163. Maddeleri kaldırması oldu.

C1) ÖZAL DÖNEMİNİN PANORAMASI:

Demokratik bir düzene geçilmesi için Aydınlar Dilekçesi'ni imzalayan yüzlerce kişi hakkında soruşturma açıldı (22 Mayıs 1984).

Prof. Dr. Muammer Aksoy evinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürüldü (31 Eylül 1990).

Gazeteci Turan Dursun öldürüldü (4 Eylül 1990).

Hürriyet Gazetesi'nin başyazarı Çetin Emeç silahlı saldırı sonucu öldürüldü (7 Mart 1990).

Prof. Dr. Bahriye Üçok bombalı bir suikast sonucu öldürüldü (6 Ekim 1990).

Muzır Yasası bir sansür yasasına dönüştürüldü (6 Mart 1986).

Terörle Mücadele Yasası çıkarıldı (11 Nisan 1991).

Olağanüstü Hal Bölgesi'nde basın özgürlüğünü yok eden kararnameler yayımlandı (10 Mayıs 1990, 15 Aralık 1990).

Yaptığım bir araştırmaya göre Özal döneminin sadece 1989 yılında gazetelere açılan davaların dökümü şöyledir;

Gazete Adı	Tazminat Davası	Ceza Davası
Sabah	46	38
Bugün	10	7
Hürriyet	35	22
Gazete	19	25
Milliyet	21	16
güneş	8	4
Cumhuriyet	3	10
Milli Gazete	4	5

Türkiye	4	2
Günaydın	14	5
Tan	18	19
Tercüman	9	11
Yeni Nesil	8	15
Zaman	8	4
Toplam Davalar	211	183

Yapılan araştırmalar neticesinde İhtilal ve ANAP döneminde basın davalarının sayısı 2000'in üzerinde olmuştur. 3000 gazeteci, yazar, sanatçı ve yayıncı sanık olarak yargılanmıştır (Berber, Cumhuriyet 24 Nisan 1990).

Gazete ve dergilerdeki yazıları nedeniyle yazışları müdürlerine toplam 5000 yıldan fazla hapis cezası verilmiştir. Aynı dönemde 850 yayın yasağı konulmuştur. Bunların 440'ı Bakanlar Kurulu tarafından Basın Kanunu'nun 31.maddesi gereğince verilmiştir.

1984 yılından sonra "devletin güvenliğini zedeleyici yayın yapanlarla" ilgili davalar Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde görülmeye başlanmış ve bu mahkemeler

kuruldukları günden 1990 yılına kadar 300 yayın için toplatma kararı vermişlerdir (Topuz 1996;148).

Anap döneminde basın ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü yönünden 141,142 ve 163. Maddelerin kaldırılması dışında olumlu bir gelişme olmamıştır. Bilakis ağırlaştırıcı uygulamalar olmuştur denilebilir.

C2) ANAP DÖNEMİNİN DÜŞÜNCE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNE KARŞI UYGULAMALARI:

Anap döneminde 12 Eylül rejiminin 1982 yılında çıkarmış olduğu 5680 sayılı Basın Kanunu'na bütün vaatlere rağmen el sürülmemiştir. Basın özgürlüğünü kısıtlayan yasal çerçevede hiçbir iyileştirme yapılmamıştır (Sağnak 1996; 234).

Cumhuriyet Gazetesi'nin bir tespiti göre 1983-1989 yılları arasındaki Anap iktidarı döneminde 2792 yazar, çevirmen ve gazeteci yargılandı, 458 yayın için toplatma kararı verildi, 368 yayın hakkında mahkemelerce müsadere ve imha kararı alındı, 39 ton yayın imha edildi, yazar, çevirmen ve gazetecilere 2000 yıla yakın hapis ve milyarlarca liralık para cezası verildi, 13 gazete hakkında da 303 dava açıldı (Cemal 1989;313).

C2-1) MUZIR YASASI:

Anap döneminin basın ve düşünceyi ifade etme özgürlüğüne yönelik önde gelen engellerin başında "Muzır

Yasası” diye bilinen uygulamaları gelmektedir. 1927 tarihini taşıyan “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu” 1986 yılının Mart Ayı’nda Anap kurmayları tarafından güncelleştirilerek meclise getirildi ve kabul edildi. Tam bir sansür uygulamasını çağrıştıran yasada “müsteşchen yayın” kavramıyla “Küçüklerin maneviyatı üzerinde muzır” kavramı eşanlamlı kılınarak kavram kargaşası yaratan yasa, ağır para cezaları getirdi. Dönemin Başbakanı Özal yasayı şöyle savunmuştur;

“Hükümler değiştirilmiştir. Çok yüksek para cezaları getirilmiştir. Yani açıkça söyleyeyim; onu yapmaya kimse cesaret edemez. 250 milyon gibi para cezası olunca, herhalde günlük gazetelerde gördüğünüz birçok halkımızın ıstırap duyduğu resimler bir daha neşredilemez” (Özal’ın Konuşmaları 1989; 349).

Yasayı uygulamak üzere Başbakanlık’ta “Muzır Kurulu” oluşturıldı. 11 üyeli kurulun üyelerinin çoğunluğunu hükümet atadı. Kurul müsteşchen yayınlara bilir kişi durumunda faaliyet göstererek mahkemelerin faaliyetlerini de etkiledi (Kabacalı 1990; 230).

Yasanın sıkı bir şekilde uygulanması Anap’la basın arasında var olan olumsuzlukları iyice körükledi, milyarlarca para cezaları verildi ve dergi ve kitaplar poşete sokuldu.

Bir keresinde Muzır Kurulu Güneş Gazetesi’nin İzmir Temsilcisi’ni gazetenin İzmir baskısını kurula göndermedi

diye 3 ay 15 gün hapis cezasına çarptırdı. Bu ceza daha sonra paraya çevrildi (Bizim Gazete, Ağustos 1990;9).

Yasanın uygulanması sırasında çok sayıda dava açıldı. Mart 1986 ile Şubat 1988 yılları arasında 7 yayın organı 31 ayrı davadan toplam 7 milyar 600 milyon 629 bin 645 lira para cezasına çarptırıldı (Kabacalı 1990; 231). Bu tür yayınlara umuma açık yerlerde veya umumi mahallerde irad edenlere 2 ila 10 milyon lira arasında mevkuteler için de tirajlarının toplam satış bedellerinin 5 ila 15 katı arasında ağır para cezası getirildi (Yılmaz, Cumhuriyet 1 Mayıs 1992;1).

Kurulun sıkı bir şekilde uyguladığı cezalandırma yöntemi verilen cezaların tahsil edilemez hale gelmesini sağladı. 1988 yılında yasaya getirilen bir madde ile cezaların 10'da 9'u affedildi, verilecek para cezalarının da 30 milyonu aşmaması karara bağlandı.

Yine bir tespite göre Muzır Kurulu 1986 ile 1992 yılları arasındaki dönemde 1000'i aşkın yayını denetledi. Kurul mahkemelerden gelen bilir kişi talebi doğrultusunda 5625 yayın hakkında bilir kişi raporu verdi ve bunların yarıya yakını muzır ya da müstehçen buldu (Cumhuriyet 22 Nisan 1992;1).

C2-2) SS KARARNAMELERİ:

Anap döneminin basını yakından ilgilendiren ve kamuoyunda "S.S. Kararnameleri" (sansür-sürgün) olarak

bilinen kararnameler Nisan 1990 tarihinde yrrlēē konuldu. Ancak yoēun tepkiler üzerine geri ēekildi.

Mayıs 1990 yılında “ēiddet olaylarının yaygınlaēması ve kamu düzeninin ciddi ēekilde bozulması sebebine dayalı Olaēanst Hal’in devamı süresince alınacak ilave tedbirlere iliēkin” kanun hükmünde kararname ēıkarıldı. Ancak muahlefetin Anayasa Mahkemesi’ne mracaatıyla iptal edildi. Aynı yılın Aralık ayında 430 sayılı kararname ēıkarıldı. Bu kararname Olaēanst Hal Valisi ve bölge valilerine geniē yetkiler verdi. Tedbire maruz yayınların hareketlerine sözkonusu makamlar karar verecekti. Bu yetkiler bölgedeki yayınlar hakkında bölge valilerini hem davacı hem de hakim yerine koydu. Bu tür uygulamalarda hiē bir sorumluluk iddiası ileri srlemeyecekti. Yine aynı kapsamda İēiēleri Bakanı’na Türkiye genelinde yayınların süreli ve süresiz olarak yasaklama yetkisinin verilmesi basına bir kısıkaē olarak deēerlendirildi.

Kararnameler hemen uygulamaya baēlandı ve 2000’e Doēru Dergisi ile Halk Gerēēēi adlı dergi İēiēleri Bakanlıēı’nın emriyle süresiz olarak, bu dergileri basan Ilıcak Matbaası 10 gün süreyle kapatıldı. Bu kararın gerekēesi ise ēyle aēıklandı;

“Bölgedeki faaliyetleri yanlıē aksettirmek, gerēekleri haber ve yorum yaparak kamu düzeninin ciddi ēekilde bozulmasına, bölge halkının heyecanlanmasına, güvenlik kuvvelerinin görevlerini gereēēi gibi yapmasına engel teēkil edecek ēekilde yayın yaptıkları gerekēesiyle” (Bizim Gazete Temmuz 1990;13).

Kararnamelerin uygulanmasına dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal bir konuşmasında şu desteği veriyordu;

“Kanun Hükmünde Kararnameler kim ne derse desin, fevkalade müspet tesir etmiştir. Ülkenin bölünmez bütünlüğünün sağlam bir teminatı haline gelmiştir. Bunun değerlendirilmesine yanlış şekilde yorumlanmasına hiç bir şekilde imkan vermeyeceğiz. Bu konuda kararlı olduğumuzu cümle aleme ilan ediyorum” (Bizim Gazete Ağustos 1990;8).

Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) bir raporunda Türkiye'deki bu kararnameler konusunda şu görüşe yer vermiştir;

“Çıkarılan bu kararnamelerle ile iki ayrı sistem oluşturulmaktadır. Bunlardan biriyle Olağanüstü Hal Bölgesi'nde ifade özgürlüğünü, bireysel güvenlik haklarını yadsıyan bir yasal düzen oluşturulmakta, ikinci olarakta her türlü suçun yasalarla belirlenmesi, mahkemelerin bağımsızlığı kuralı ortadan kaldırılmaktadır. Sonra da bu iki anayasaya aykırılık tüm ülkeye yaygın uygulama haline getirilmektedir (Turan, Bizim Gazete Şubat 1991; 10).

C2-3) TERÖRLE MÜCADELE KANUNU:

Türkiye'de düşünceyi ifade etme açısından önemli bir engel olan Türk Ceza Kanunun 141,142 ve 163. Maddelerini lağv eden Anap Hükümeti ilgili kanunun bu maddelerine muhalefetten hapse mahkum olmuş insanların

özgürlüklerine kavuşmalarına neden oldu. Ancak bu maddelerin daha da ağırlaştırılmış olanı “Terörle Mücadele Kanunu” getirildi. Bu kanunun 6,7 ve 8. Maddeleri basınla ilgili hükümleri içermektedir. İlgili kanunun ilgili maddesi aynen şöyledir;

“Hangi yöntem, maksat ve düşünceyle olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı ve yürüyüş yapılamaz”

Bu madde ile ilgili bir yorumda şöyle denilmektedir;

“Bu maddede belirtilen “yazılı ve sözlü propaganda” basınla, radyo ve televizyonla, bülten ve afişlerle, bildirilerle, kasetlerle, toplantılarda yapılan konuşmalarla, verilen demeçlerle düşünce açıklanmasıdır... bu konuda görüş belirtmek terör suçu sayılacaktır” (Topuz 1996; 151).

Aynı konu ile ilgili diğer bir yorum da şöyledir; “Şiddet propagandasını içermeyen düşünceleri dahi cezalandıran bu hüküm tipik bir ‘düşünce suçudur’ ve düşünce özgürlüğüne aykırıdır” (Tanör 1994; 75).

Bu kanunun 8. Maddesine muhalefetten üç yıl içinde düşünce suçu kapsamında 1650 dava açıldı, 5000’i aşkın sanık mahkeme önüne çıkarılarak yargılandı. 1994 yılı Aralık ayı itibariyle 127 gazeteci, yazar, yayıncı çeşitli cezalara çarptırıldı. Verilen hapis cezaları miktarları 500 yılı, para cezaları miktarları da 1 trilyon lirayı geçti (Çalışlar 1994;12).

C2-4) MEDENİ KANUN:

Medeni Kanun'un 24. Maddesinde yapılan değişikliklerle kişilik haklarını koruma gerekçesine dayanılarak yayınlara müdahale edebilme olanağının genişletilmesi de basın ve düşünce özgürlüğüne getirilen bir müdahaledir (Tanör 1994; 85). Basın çevrelerince bu değişikliğin yapılması Özal ailesi hakkında yorum yapılmaması ve özel bir kanunla korunması şeklinde yorumlandı. Nitekim Başbakan Özal ve ailesi hakkında yazı dizilerine başlayan Sabah Gazetesi'nin (Hasbahçede Sonbahar ve Saltanat Kayığı) bu yayımların mahkeme kararıyla durdurulması konu hakkında yapılan iddiaları kuvvelendirdi.

C2-5) GAZETE KAĞIDI FİYATLARINDAKİ ARTIŞ:

Bir değerlendirmeye göre (Sağnak 1996; 250) yazılı basının toplam girdilerinin % 35'ini gazete kağıdı oluşturmaktadır. Bu mamülün italatı olmasına rağmen tüketim yerli üretimle karşılanmaktadır. Bunu da devlet kendi kuruluşu olan SEKA marifetiyle gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla kağıt konusunda bu dönemde bir devlet tekeli sözkonusudur. Bundan dolayı yazılı basının kullanmış olduğu gazete kağıdının fiyatını iktidar belirlemektedir. Anap'ın basınla olan ilişkileri göz önüne alındığında bu dönemde gazete kağıdı fiyatlarının diğer fiyat endekslerinin çok üstünde seyrettiği gözlenmektedir. Bu da iktidarın bu fiyat belirleme tutumunda basınla olan ilişkileri mi etkili oldu? Sorusunu akla getirmektedir. Bunun için bu

dönemdeki gazete kağıdı fiyatlarını incelemek “iktidar-basın” arasındaki iddialarla ilgili soruya cevap arayacaktır.

Dönemin gazete kağıdı fiyat artışları şöyle olmuştur;

TARİH	TON/TL.	TARİH	TON/TL.
1983	119000	1988	859000
1984	175000	1989	1460000
1985	292600	1990	1840000
1986	374400	1991	2330000
1987	515000		

D) DYP-SHP (CHP) KOALİSYONU DÖNEMİ DÜŞÜNCE İFADE VE BASIN OLAYLARI:

Kasım 1991 milletvekili genel seçimlerinde 1983'den beri ülkeyi tek başına yöneten Anap seçimlerden yenik çıktı. Seçimlerde en çok oyu ve milletvekilini alan DYP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel zamanın Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bu durum artık Türkiye'de Anap döneminin sona erdiğini ve bundan sonra koalisyonlu bir hukumet modelinin olacağını gösteriyordu. DYP mevcut durumu değerlendirip SHP (CHP)

ile hükümet kurma kararı aldı. SHP'de bu durumu kabul ederek iki partili (DYP+SHP) bir hükümet kuruldu.

Yeni kurulan koalisyon hükümeti programında “özgürlükçü, katılımcı ve her anlamda tam bir demokratik rejim, Türk Milleti'nin vazgeçilemez, feda edilemez, ödün verilemez yaşam tarzıdır” deniliyordu. Yine aynı programda “inanç, düşünce, anlatım özgürlüklerinin kısıtlanamayacağı” vaadi veriliyordu (ÇGD 1994; 478-480).

Yeni hükümet düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü açısından engel teşkil eden uygulamalara son verileceğini deklara ediyordu. Bu meyanda; sansürün, muzır yasası ve basın yasası gibi yasalardan kaynaklanan kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılacağını kamuoyuna açıklıyordu.

Düşünceyi ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin bu türden olumlu açıklamalar kamuoyunda bir beklenti yaratıyordu. Hatta hükümet uygulamaya başlamıştı bile. Koalisyon hükümeti ilk olarak Kültür Bakanlığı'na bağlı kütüphanelerdeki “yasak yayın” uygulamalarına son vermiş, bazı sanat eserlerine ve sanatçılara daha önceki dönemlerde konulan yasaklar kaldırılmış, Bakanlar Kurulu tarafından bugüne kadar yaklaşık 700 yayınla ilgili verilen yasaklama kaldırılmıştı.

Yine koalisyon tarafından Kürtçe kaset yayın yasağı konusunda esnek davranılmış ve bu doğrultuda Kürtçe içerikli kasetler kamuoyuna sunulmuştur. 12 Eylül hükümeti tarafından vatandaşlık hakları iptal edilen yurtdışındaki 227 kişi bu haklarına kavuşturuldu ve yurda döndüler. Koalisyon hükümetinin bu tür uygulamaları, düşünceyi ifade etmede

temel bir işlev gören basın ve onun çalışanlarına karşı saldırıların ve cinayetlerin önüne geçemedi. Bir tespite göre (ÇGD 1994; 43) 1992 yılının sonunda öldürülen gazetecilerin sayısı son 30 yılda öldürülen gazeteci sayısına ulaştı. Gazetecilere ve yazarlara onlarca yıla varan hapis, milyarlarca yıla varan para cezaları istemiyle davalar açıldı.

1992 yılında 12 gazeteci öldürüldü. Cinayetlerin failleri bulunamadı. Bu öldürülen gazeteciler hakkında spekülasyonlar yapılarak, öldürülenlerin hükümet tarafından terörist olduğu iddia edilirken, gazeteciler cemiyetleri ve Basın Konseyi bu kişilerin kimliklerini gazeteci olarak açıkladı. Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin tespitlerine göre bu yıl içinde 26 ayrı olayda toplam 56 gazeteci görev yaptıkları sırada saldırıya uğradı (1994; 44).

Hükümetin yasak yayın uygulamasına son vermesine rağmen 1992 yılında 189 gazete, dergi ve 20 kitap mahkeme kararıyla toplatıldı. Zaman Gazetesi yazarı İsmail Okçu (Hekimoğlu İsmail) hapse atıldı. Aynı yıl içinde mahkemeler tarafından gazetecilere 25 yıl, 11 ay hapis ve 5 milyar 976 milyon lira para cezası verildi. Dünya sinemalarında üne kavuşan Temel İçgüdü adlı film Türkiye'deki sinemalarda gösterime girdi. Ancak sinemalardaki gösterimler için Refah Partisi milletvekillerinin yaptığı suç duyurusu üzerine Ankara 15. Sulh Hukuk Ceza Mahkemesi filme gösterim yasağı koydu. Söz konusu film müstehcen bulunduğu için önce Ankara olmak üzere, İzmir ve Samsun'da da gösterimden kaldırıldı.

Basın Konseyi'nin bir saptamasına göre (1993;16) 1992 yılında öldürülen gazeteci 12, saldırıya uğrayan gazeteci 15, resmi görevlilerce saldırıya uğrayan gazeteci 34, parti yöneticilerinin saldırısına uğrayan gazeteci 4, bombalama olayına maruz kalan gazeteci 3, gözaltına alınan gazeteci 70, saldırıya uğrayan gazete bürosu 7, filmlerine el konulan gazeteci 27'dir.

D-1) DYP-SHP HÜKÜMETİ'NİN İKİNCİ YILI:

Bu dönemde de düşüncüyü ifade etme ve basın özgürlüğü açısından olumsuz olaylar devam etti. Basına yasadışı uygulamalar, baskılar, saldırılar daha önceki yıllara göre artarak devam etti. Başta "Terörle Mücadele Yasası" olmak üzere bir dizi yasa basın ve düşüncüyü ifade özgürlüğünü yok edecek uygulamalara temel teşkil etti. Daha önceki dönemde olduğu gibi kronikleşen saldırılar, öldürmeler, yayın toplatma ve mahkumiyet kararları devam etti.

Bu tür gelişmelerin yanında Güneydoğu'da görev yapan basın mensuplarına terör örgütü (PKK) tarafından baskılar yapıldı ve bölgeyi terk etmeleri istendi. Gazete bayilerine gazete satmamaları için baskılar yapıldı. Bölgede gazeteler güvenlik güçlerinin himayeleri sayesinde satıldı. Bölgenin terör olaylarına maruz kalmasından dolayı birçok gazete bayii öldürüldü ve gazeteciler kaçırıldı.

Bir tespite göre (Ortadoğu 12 Ekim 1994; 8) 1993 yılı içerisinde 8 gazeteci öldürüldü, 5'i silahlı olmak üzere 51 gazeteci saldırıya uğradı. Bunlardan 16 gazeteci emniyet

görevlilerinin, 4 gazeteci parti yöneticilerinin saldırısı ile karşılaştı. Yine bu yıl içinde 425 gazete ve dergi ile 29 kitap hakkında toplatma kararı verildi (Türkiye İnsan Hakları Raporu 1993; 259).

1993 yılı içerisinde kovuşturmalar neticesinde mahkemeler tarafından 165 yıl 3 ay hapis ve 38 milyar 267 milyon lira para cezası verilerek 18 gazeteci cezaevine gönderildi (Tanör 1994; 79).

D-2) DYP VE SHP (CHP) KOALİSYONUNUN SON İKİ YILI:

Koalisyon Hükümetinin son iki yılı basın ve düşünce özgürlüğü açısından bir şey değiştirmede. Yine faili meçhul cinayetler oldu, gazeteciler kaçırıldı. Gazete büroları basıldı ve arandı. Bu dönemde özellikle Terörle Mücadele Yasası'nın uygulaması dikkati çekti. Bu dönemde de toplatma ve mahkumiyet kararları ile cezaevine giren gazeteci ve yazarların sayısında ciddi artışlar oldu. Kültür ve düşünce özgürlüğü yaşamı ciddi darbeler aldı. Bir ifadeye göre (ÇGD 1994; 56) bu dönemde düşünce ve basına yönelik yasal baskıların kaldırılması bir yana, azaltılması bile sözkonusu olmadı. Böylece verilen sözler yerine getirilmedi.

1994 yılında düşünce özgürlüğüne yönelik tartışmaların odak noktasını Terörle Mücadele Kanunu oluşturdu. Bu konuda Adalet Bakanlığı tarafından bir

komisyon oluşturuldu. Bu komisyonun çalışmalarına kamuoyundan büyük tepkiler geldi.

Son yıllarda basına karşı tutuklama, soruşturma konusunda önemli artışlar kaydedildi. Sözgelimi; 1991’de gözaltı tutuklama sayısı 16 iken; bu sayı 1992’de 68’e 1993’de 223’e ulaştı. Soruşturma açılan davalar; 1991’de 24 iken, 1992’de 24, 1993’de 64 ve 1994’de 37 olarak gerçekleşmiştir.

Açılan davalar neticesinde 1994 yılında 125 gazeteci ve yazar hakkında mahkumiyet kararı verilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada önce düşünceyi ifade etme ve basın özgürlüğü üzerinde duruldu. Düşüncenin ve düşünceyi ifade etmenin ne anlama geldiği irdelenmeye çalışıldı. Literatürdeki çalışmalar bir araya getirilmeye çalışıldı. Daha sonra ilk çalışmanın kendisine ışık tuttuğu basın özgürlüğü incelendi. Basın özgürlüğünün demokrasi için ne kadar önemli bir unsur olduğu üzerinde duruldu.

Düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü gibi birbirini tamamlayan iki konunun Türkiye'deki yansımaları ele alındı. Tarihsel, anayasal ve yasal uygulamaları incelendi. Daha sonra Türkiye için araştırılması gereken 1980 ve 1995 yılları arasındaki düşünceyi ifade etme ve basın özgürlüğündeki uygulamalardan doğan aksaklıklar tespit edildilmeye çalışıldı.

Düşünce ve basın özgürlüğü konusunda idare edenlerin tutumları dönemsel olarak incelendi. Bu incelemede 1980 askeri ihtilalindeki uygulamaların sivil demokratik iktidarlar tarafından devam ettirildiği ve bilakis artırıldığı görüldü. Özellikle düşüncede özgürlüğü savunan insanların faili meçhul cinayetlere maruz kaldıkları görülmektedir.

Türkiye'de düşünce ve basın özgürlüğü açısından mevcut durumun ilerleyen zamana ve iktidar değişmelerine rağmen birşeyin değişmediği tespit edilmiştir.

Bu araştırdığımız dönemde düşünce ve basın özgürlüğü iki türlü uygulamadan olumsuz etkilenmiştir. Birincisi idarenin tutumu, diğeri de basının sermaye sahiplerinin kontrolüne geçmesi ve dolayısıyla tekelleşmeden doğan tutumu. Sermaye sahiplerinin karlı gördükleri basın sektörüne el 'atmaları basındaki çok sesliliği engellemiştir. Bir kişinin toplam tirajın %'35'ine ve iki kişinin toplam tirajda %75'lere sahip olması basın özgürlüğünü tehdit eden önemli bir unsur olmuştur.

Basın işlediği konular itibarıyla merkezileşerek hemen hemen Ankara kaynaklı haberleri topluma aktarmmaya devam etmektedir. Böyle bir tutum Türkiye'de basının merkez ideolojinin neresinde olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Araştırılan bu konu bizi şu neticeye götürmektedir; 1980 ile 1995 yılları arasında düşünceyi ifade ve basın özgürlüğü açısından kötü bir dönem olmuştur. Çünkü bu özgürlükleri kısıtlayan yasal uygulamalar kaldırılacağı yerde daha ağırlaştırıcı uygulamalar getirilmiştir. Basın suçları ve suçluları artmış ve artmaya devam etmektedir.

Düşünceyi ifade etme ve basın özgürlüğünün önündeki anayasal, yasal ve kültürel engeller kaldırılmalı ve herkesin düşüncesini özgürce söyleyebileceği veya yazabileceği demokratik bir ortam oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA:

- ABADAN Nermin
1970 Basın ve Haberleşme Hürriyeti (Türkiye İnsan Hakları Semineri 9-11 Aralık1968) Ankara
- AKARSU Bedia
1988 Felsefe Temelleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- AKDOĞAN Yalçın
Görsel İktidar, İnsan Yayınları, İstanbul
- AKIN İlhan
1980 Kamu Hukuku, Devlet Doktrini Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul.
- AKSOY Muammer
1970 Basın ve Haberleşme Hürriyeti (Türkiye İnsan Hakları Semineri 9-11 Aralık1968) Ankara
- ALDOĞAN Yazgülü
1982 Günümüz Türk Basını, AÜBYO 1981 yıllığı, Anka
- ALEMDAR K. Erdoğan İ.
1990 İletişim ve Toplum, Bilgi Yayınevi, Ankara
- ALEMDAR K. Kaya R.
1983 Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Savaş Yayınları, Ankara.
- ALEMDAR Zeynep
1990 Basında Özdenetim, Bilgi Yayınları , Ankara.
- ALTHUSSER Louis
1991 İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev Y. Alp ve M. Özışık), İletişim Yayınları.
- ANDERSON J.
1984 İnsan Hakları ve Polis, (Çev; İ.Kuntbay), Anka
- ATEŞ Toktamış
1994 Demokrasi (Kavram, Tarih, Süreç, İlkeler), Ümi

Yayınları Ankara

AVCI Nabi	
1990	Enformatik Cehalet, Rehber Yayınevi, Ankara.
AZİZ Aysel	
1982	Toplumlaşma ve Kitle İletişim, AÜBYO Yayınlar Ankara
BARLAS Mehmet	
1994	Turgut Özal'ın Anıları, Gençlik Yayınları, (Sa Kitapları), İstanbul.
Basın Konseyi	
1993	Gazeteci Kimdir, Basın konseyi Yayınları, İstanbul.
Basın Konseyi	
1989	Türk Basınının Beş Sorunu, Basın Konseyi Yayını, İstanbul.
Basın Konseyi	
1989	Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1988, Basın Konse Yayınları, İstanbul.
Basın Konseyi	
1990	Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1989, Basın Konse Yayınları, İstanbul.
Basın Konseyi	
1991	Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1990, Basın Konse Yayınları, İstanbul.
Basın Konseyi	
1992	Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1991, Basın Konse Yayınları, İstanbul.
Basın Konseyi	
1993	Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1992, Basın Konse Yayınları, İstanbul.
Basın Konseyi	
1994	Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1993, Basın Kons

Yayınları, İstanbul.

Basın Konseyi Yayını

1989

Türk Basının Beş Sorunu, İstanbul.

Başbakanlık

1984

Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma Metinleri,
Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Başbakanlık

1986

Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma Metinleri,
Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Başbakanlık

1987

Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma Metinleri,
Başbakanlık Basımevi, Ankara.

BERLIN Isaiah

1994

Two Concept on Liberty, Four Essays on liberty

BROHI A.K. Hasan P.

1987

İnsan Hakları, (Müslümanca Bir Yaklaşım), (Çev
Tanju Yant), İstanbul

BURTON Graeme

1995

Görünenden Fazlası, (Çev; Nefin Dinç), Alan
Yayıncılık İstanbul.

BURY J.J.B.

Fikir vet Söz Hürriyeti, (Çev; Avni Başman) Re
Kitabevi İstanbul

CEMAL Hasan

1986

Tank Sesiyle Uyanmak, Bilgi Yayınevi, Ankara.

CEMAL Hasan

1989

Özal Hikayesi, Bilgi Yayınevi, Ankara.

CHOMSKY Noam

1993

Medya Gerçeği, Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul

ÇAPLI Bülent

- 1995 Televizyon vet Siyasal Sistem, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇGD
- 1994 İfade Özgürlüğü Hapiste ÇGD Yayınları Ankara.
- ÇGD
- 1984 Basın 80-84, ÇGD Yayınları, Ankara.
- DANIŞMAN Ahmet
- 1982 Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devle Basdın Karşısındaki Aktif Tutumu), Ankara
- DAVER Bülent
- 1976 Siyaset Bilimine Giriş, Kalite Mat., Ankara.
- DEMİR Samsun
- Türk Ceza Hukukunda Basın Suçları Basılmamış Doktora Tezi.
- Demokrasi Vakfı Yayını
- 1991 Türk Basınında Demokrasi Ankara.
- DİNÇ Günay
- 1986 İnsan Haklarına Uzanmak, İstanbul
- DÖNMEZER Sulhi
- 1976 Basın vet Hukuku, İÜHF Yayınları, İstanbul.
- ENCABO Manvel N.
- 1997 Medya ve Etik, Medya Kültür Siyaset, Der; S.İrvan, Bilim Sanat Yayıncısı, Ankara.
- ERDOĞAN Mustafa
- 1991 Liberal Düşünce Geleneği, Yeni Forum, C;11.
- ERİNÇ Orhan
- 1996 Medya ile Politika, Çağdaş Yayınları, İstanbul
- EVSAI Vedii
- 1988 Gazete Nedir, Ne Değildir vet Basın Özgürlüğü, İstanbul,
- FISKE
- 1982 İnroduction to Communiation Stadies, London, Press.
- FRIEDMAN Milton
- 1988 Kapitalizm ve Özgürlük, (Çev; D. Erberk), Altı Kitaplar, İstanbul.

- GEVGİLLİ Ali
1993 Türk Basını, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul.
- GÖLCÜKLÜ Feyyaz
1970 Haberleşme Hukuku, Ankara.
- GÜNEŞ Sadık
1996 Medya ve Kültür (Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı), Vadi Yayınları, Ankara.
- GÜVENİR O.Murat
1991 2. Dünya Savaşında Türk Basını, Gazeteciler Cemiyeti Tezler Dizisi, İstanbul
- GÜVENTÜRK Görgülü
1991 Basında Ekonomik Bağımlılık, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul.
- H.Ü. Sempozyumu
1980 İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara
- HANÇERLIOĞLU Orhan
1987 Düşünce Tarihi, İstanbul
- HATEMI Hüseyin
1976 Basın Ahlakı, İstanbul.
- HIRSCHMAN Alberto
1994 Gericiliğin Retoriği (Çev; Yavuz Alagon) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hürriyet Vakfı Yayını
1986 Özgür Bir Toplumda Basının Görevleri Semineri, İstanbul
- İÇEL Kayıhan
1985 Kitle Haberleşme Hukuku, 2.B. İstanbul Üni. Yayınları, İstanbul.
- İLAL Ersan
1987 Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü (Yığınsal İletişim)

Araçları ve Anayasa Mahkemesi Kararları), Anay
Mah. Yayınları, Ankara.

İNÜĞÜR Nuri

1992

Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti
Yayınları, İstanbul.

KABACALI Alpay

1994

Türk Basınında Demokrasi (Ekonomik, Politik,
Kültürel Çalışmalar), Kültür Bakanlığı Yayınla
Ankara.

KABACALI Alpay

1990

Türkiye'de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti
Yayını, İstanbul.

KABOĞLU İbrahim O.

1993

Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal
Yapısı Üzerine Bir Deneme), Afa Yayınları ,Bil
Dizisi, İstanbul.

KAHRAMAN Ahmet

1996

Cici Basının Sefalet ve Rezaleti, Tümsamanlar
Yay., İstanbul.

KAPANI Münici

1970

Kamu Hürriyetleri, AÜHF Yayınları, Ankara

KAPANI Münici

1991

İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Ankar

KAPLAN Yusuf

1991

Enformasyon Devrimi Efsanesi (Derleme), Rey
Yayınları, Kayseri.

KAYA A. Raşit

1985

Kitle İletişim İstemleri, Teori Yayınları,
Ankara.

KEANE John

1994

Demokrasi vet Sivil Toplum (Çev; Necmi Erdoğan
Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

KEANE John

- 1993 Medya Vet Demokrasi, (Çev: Haluk Şahin), Ayrın Yayınları, İstanbul.
- KONGER Emre
1986 Kültür vet İletişim, Say Yayınları, İstanbul.
- KRAMER S. N.
1990 Tarih Sümerde Başlar, (Çev; M. İlmiye), Çığ Yayınları, Ankara
- KÜÇÜK Mehmet
1994 Medya, İktidar, İdeoloji, Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- M.S. GEMALMAZ, O.
DOĞRU Türkiye2de Basın Özgürlüğü Mevzuatı, Basın
1990 Konseyi Yayını, İstanbul.
- MILL John Stuart
1965 Faydacılık, (Çev; Ş. Nazmi Coşkunlar), MEB Yayınları, İstanbul.
- MILL John Stuart
1963 Hürriyet, (Çev; Osman Dostel), MEB Yayınları, İstanbul.
- MONTESQIEU
1967 Kanunların Ruhu Üzerine (Çev; Fehmi Baldar), M Yayınları, İstanbul.
- NEBİLER Halil
1995 Medyanın Ekonomi Politiği, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- N. Nur TOPÇUOĞLU
O. 1996 Basında Reklam vet Tüketim Olgusu, Vadi Yayınl
Ankara.
- OKTAY Ahmet
1987 Toplumsal Değişme vet Basın, BFS. Yayınları, İstanbul.
- ONARAN A. Şerif
1984 Kamuoyu El Kitabı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- OSKAY Ünsal

- 1992 Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, 4.B., Der Yayınları, İstanbul.
- ÖKTEM Niyazi
1977 Özgürlükler Sorunu vet Hukuk, İstanbul.
- ÖZBUDUN Ergun
1986 Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara
- ÖZDOĞAN Cemalettin
1993 Özeleştirir, Basının Prestij Sorunu, Kendi Yayınları, İzmir.
- ÖZEK Çetin
1978 Türk Basın Hukuku, İstanbul.
- ÖZEK Çetin
1994 Demokratikleşme Sancısı, İfade Özgürlüğü Hapı ÇGD Yayını, Ankara
- ÖZER Attila
1984 Gerekçeli ve 1961 Anayasasıyla Mukayeseli 198 Anayasası, Bilim Yayınları, Ankara.
- ÖZKÖK Ertuğrul
1985 İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözümü Tan Yayınları, Ankara.
- ÖZKÖK Ertuğrul
1982 Sanat, İletişim vet İktidar, Tan Yayınları, Ankara.
- PAIN Thomas
1985 İnsan Hakları, (Çev; H.Sarıkaya), İstanbul.
- PERİN Cevdet
1975 Tarih Boyunca Basın Özgürlüğü, İstanbul
- ROUSSEAU Jean J.
1965 Faydacılık, (Çev; Vedat Günyol), Çan Yayınları İstanbul.
- SAĞLAM Fazıl
1982 Temel Hakların Sınırlanması vet Özgürlük, AÜS Yayınları, Ankara.

SCHLASINGER Philip

1994 Medya, Devlet, Ulus, (Siyasal Şiddet vet Kollektif Kimlik), (Çev; Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SENCER M.

1988 Belgelerle İnsan Hakları, İstanbul.

SOYSAL Mümtaz

1987 Anayasa'nın Anlamı, Gerçek Yayınları, İstanbul.

SUNAR İlkay

1986 Düşünce Ve Toplum, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.

ŞAHİN Haluk

1991 Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi vet Basın Özgürlüğü, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul.

TANÖR Bülent

1982 İki Anayasa (1961-1982), İstanbul.

TANÖR Bülent

1982 Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, İstanbul.

TANÖR Bülent

1979 TCK Maddeleri, Düşünce, Özgürlüğü vet Uygulamal (Anayasa Mah. Son Kararı Üzerine Bir İnceleme) İstanbul.

TAŞ Kamil E.

1987 Gazete Nedir? Ne Değildir vet Basın Özgürlüğü, Can Yayınları, İstanbul.

TEKİALP Şermin

1986 Basın Yönetim vet Okuyucu İlişkileri, Basılmam Doktora Tezi, İÜSBE Yayını, İstanbul.

TEZİÇ Erdoğan

1986 Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.

TOKGÖZ Oya

1994 Temel Gazetecilik, İmge Yayınevi, Ankara.

TOPUZ Hıfzı

1989 Basında Tekelleşmeler, Tüses-İlad Ortak Yayını

TURAN Emir

1994

Medyanın Siyasi Hayata Etkileri, İrfan
Yayıncılık, İstanbul.

TURHAN Mehmet

1985

Siyaset vet Anayasa, Gündoğan Yayınları, Ankar

ÜLKEN Hilmi Ziya

1992

Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul.

WOOD

1983

Mass Madia and the Individual Min: West Publis
Co.

YAYLA Attila

1992

Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara.

YAYLA Attila

1991

İnsan Haklarının Kavramsal ve Aktif Anlamı,
Türkjiye Günlüğü (Bahar 1991).

YİĞENOĞLU Çetin

1986

Metelikten Medyaya, İstanbul

GAZETELER:

Ortadoğu	12 Ekim 1994
Bizim Gazete	Şubat 1991
Cumhuriyet	7 Kasım 1994
Cumhuriyet	30 Ağustos 1982
Cumhuriyet	21 Kasım 1995
Cumhuriyet	24 Nisan 1990
Cumhuriyet	1 Mayıs 1992
Cumhuriyet	22 Nisan 1992
Cumhuriyet	25 Kasım 1994
Cumhuriyet	30 Eylül 1995
Özgür Basın	Aralık 1989
Resmi Gazete	10 Kasım 1983

Sabah	11 Temmuz 1994
Hürriyet	19 Nisan 1988
Bizim Gazete	Ağustos 1990
Bizim Gazete	Temmuz 1990
Özgür Basın	Aralık 1995
Sabah	11 Temmuz 1994

